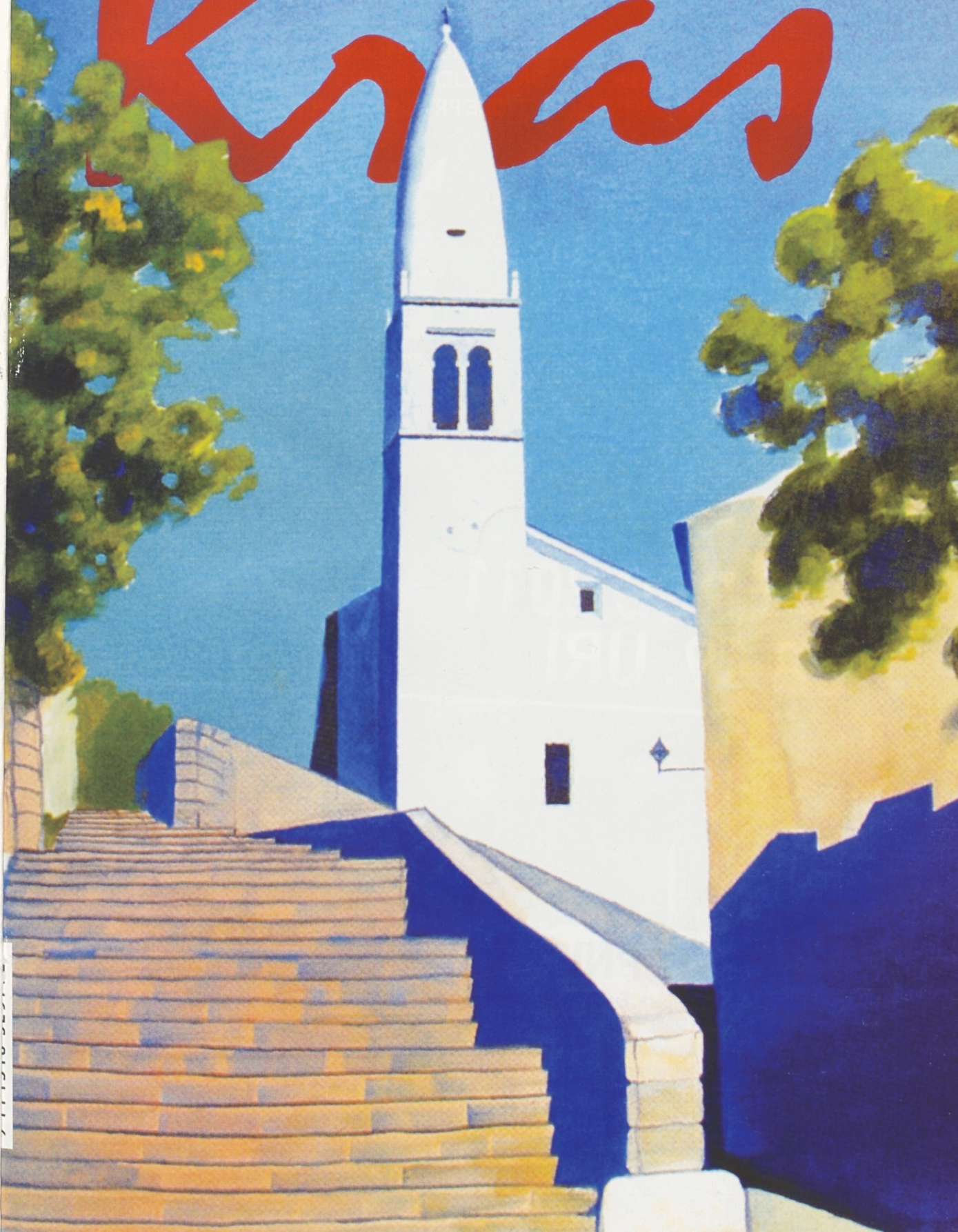

FEBRUAR 2011 št: 107/108 cena 8€

Kras

LIPICA V LJUBLJANI

PONOS LEPOTAPOGUM

GLASBENO-SCENSKI SPEKTAKEL

NEPOZABNA PREDSTAVA, KI BO PREMIERNO ZDRUŽILA LIPICANCE IN LPIŠKO KLASIČNO ŠOLO JAHANJA, ORKESTER SLOVENSKE VOJSKE, IZJEMNE SOLISTE TER NAJBOLJŠE IZ SLOVENSKE IN SVETOVNE GLASBENE ZAKLADNICE PRVIČ V NOVI PODOBI.

LIPIŠKA KLASIČNA ŠOLA JAHANJA

ORKESTER SLOVENSKE VOJSKE

TRIO EROIKA

SOPRANISTKA IN HARFISTKA

MIRIAM ANDERSEN

KLAVIRSKI TANDEM

BOJAN GORIŠEK IN MILKO LAZAR

TEJA SAKSIDA

MARTIN SUŠNIK

MEŠANI PEVSKI ZBOR OBALA KOPER

ZDRUŽENJE REJCEV LIPICANCA SLOVENIJE

ARENA STOŽICE

11. MAREC 2011

OB 19. URI

PRODAJA VSTOPNIC

www.eventim.si • Hiša vstopnic (Citypark, Europark, Hala Tivoli)

- TELEFONSKA PRODAJA: 01/420 5000
- Spletna prodaja (eventim.si, vstopnice.com, napovednik.com, koncerti.net) • Petrol servisi
- trgovine BIG BANG • Kompasove poslovalnice
- e-Študentski servisi • 3 dva trafike • (K) kiosk
- Alpetour • M Holidays • Mercator Hipermarketi
- Pošte v Sloveniji

2S

AdriaticSlovenica

RADIO
TELEVIZIJA
SLOVENIJA

RADIO
1

Ministrstvo
za kulturo
Republike Slovenije

Pfizer

Z'dežele
vsjakega meseca

books.com

ŽITO

KRAS

eventim

Petra

dip

DIPEX

AGENCIJA

SIRNER

PETROL

GENERALI

Klub KD plus

WWW.LIPICA.C

KER NIKOLI NE VEŠ.

Novo zdravstveno zavarovanje za **TEŽKE BOLEZNI in OPERACIJE**

Novo zavarovanje za **TEŽKE BOLEZNI in OPERACIJE** je **prvo zdravstveno zavarovanje** v Sloveniji, ki vam zagotavlja **takojšnje denarno izplačilo** ob nastanku **težke bolezni**, po opravljeni **operaciji** v bolnišnici ali v primeru **smrti**.

Zavarovanje zagotavlja takojšnje **DENARNO IZPLAČILO**:

- **ob nastanku težkih bolezni**: rak, srčna kap, možganska kap, presaditev določenih notranjih organov, bakterijski meningitis, encefalitis, popolna in trajna odvisnost od tuje pomoči, paraliza, odpoved delovanja ledvic, benigni tumor na možganih, kronično obolenje jeter, kronično obolenje pljuč, embolija pljuč in slepota. Kar **14 težkih bolezni**.
- po opravljeni **operaciji** v bolnišnici: posegi na očeh, ušesih, nosu, ustih, žrelu, posegi na dojkah, na srčno - žilnem sistemu, amputacije udov, posegi v dermatologiji. Skupaj kar **98 vrst operacij**.
- ob smrti zavarovanca.

Ugodnosti in prednosti zavarovanja **TEŽKE BOLEZNI in OPERACIJE**

- ✓ takojšnje **denarno izplačilo** ob najtežjih zdravstvenih dogodkih v življenju,
- ✓ samostojno zavarovanje za težke bolezni v Sloveniji, ki ni vezano na življenjsko zavarovanje,
- ✓ edino zavarovanje, ki nudi finančno varnost tudi v primeru večine operacij v bolnišnici,
- ✓ sami se lahko odločite, kako boste porabili izplačano nadomestilo,
- ✓ brezplačna ZDRAVSTVENA ASISTENCA AS.

S sklenitvijo zdravstvenega zavarovanja ZA TEŽKE BOLEZNI in OPERACIJE boste lažje prebrodili trenutke finančne negotovosti, omilili finančne posledice in si izboljšali kakovost življenja tudi ob takšnih nepričakovanih dogodkih.

MLJAČ
TISKARNA

Kraška cesta 65, 6215 Divača, Slovenija
E-mail: tiskarna.mljac@siol.net

Tel.: 05 763 28 50, Faks: 05 763 28 54, GSM: 041 785 556

**Nudimo vam ofset tisk
na različne materiale
ter celotno
pripravo za tisk:**

- vizitke
- dopisi
- kuverte
- letaki
- promocijski materiali
- čestitke
- nalepke
- prospekti
- vabila
- ceniki
- knjige
- zborniki
- učbeniki
- koledarji

Smo tiskarna s 27 letno tradicijo na področju oblikovanja, grafične priprave, ofset tiska in dodelave.

Vaše potrebe so naša glavna prednostna naloga. Zagotavljamo vam visoko kakovost proizvoda; oblikovanje in pripravo na tisk ter hitro in kvalitetno izdelavo po konkurenčnih cenah. Za izdelavo imamo strokovno znanje in sposoben kader, ki že 27 let zagotavlja odličnost na področju naših storitev.

Z veseljem Vam bomo izdelali optimalno ponudbo in na Vašo zahtevo storitev tudi nemudoma izvedli.

Ž vami na uspešni poti

NOVO!

IZBERITE SVOJ ZAKLAD!

Motiv 1: Alpe

Motiv 2: Cerkev

Motiv 3: Barje

Več kot 264 strani, 25 x 29 cm

Naslovnica po vaši izbiri

Foto: Borut Krajnc

- **Ponovno presežno besedilo Matjaža Kmecla ter izjemne fotografije Joca Žnidaršiča, tokrat v NOVI preobleki.**
- **Popolnoma novo besedilo in izbor fotografij**
- **Jubilejna izdaja ob 30. obletnici prvega izida**

Trije obroki po **samo 19,99 €** ali skupaj 59,96 €

Slika na naslovnici:
Motiv Štanjela s cerkvijo sv. Danijela.
Avtorica akademska slikarka in arhitektka mag. Alenka Kham Pičman,
ki živi in ustvarja tudi na Krasu v Svetem pri Komnu.
Tehnika: olje na platnu, velikost: 80x100 cm.

MEDIACARSO d.o.o.
p.p. 17, 6223 Komen
Telefon: 05/766 02 90
E-mail: revijakras@siol.net

Revija Kras - ohranjanje naravne in kulturne dediščine, kultura, zgodovina, gospodarstvo in dejavnosti ljudi kraškega prostora

Ustanovitelj in izdajatelj Mediacarso, d.o.o. **Direktor in izdajatelj** Dušan Lovrenc Rebolj **Glavni urednik** Lev Lisjak **Odgovorna urednica** Ida Rebolj **Oblikovanje in prelom** Lev Lisjak **Korekture** Marjeta Privšek
Nenarocenih rokopisov in slikovnega gradiva uredništvo ne vrača.
Mednarodna standardna serijska številka: ISSN 13218-3257
Tisk: Tiskarna Mljač, Divača

Ponatis ali kakršno koli povzemanje, kopiranje ali preslikovanje objavljenih prispevkov ali njihovih delov iz revije Kras ter njihovo objavlanje je dovoljeno le s pisnim soglasjem odgovornega urednika in s popolno navedbo uporabljenega vira.

Revija izhaja s subvencijo Ministrstva za kulturo Republike Slovenije
Maloprodajna cena z 8,5-odstotnim DDV: enojne številke 4 €, dvojne številke 8 €. Naročnina za šest zaporednih števil s pošto dostavo na naročnikov naslov: v Sloveniji 32 €, v tujini 45 €.

Poslovni račun pri Novi Ljubljanski banki - podružnici Ljubljana-Center, Trg republike 2, 1000 Ljubljana: 0201-0008-9675-302
IBAN Mediacarso, d.o.o.: SI56020100089675302
Devizni račun pri Novi Ljubljanski banki: 010-2762089675302
SWIFT coda LJ BA SI 2X

VSEBINA

FEBRUAR 2011, št. 107/108

Sergij Stancich

RAZVIJATI SE MORAMO POSTOPNO, KORAK ZA KORAKOM 6

Branimir Gasparini

VINSKI TRENUTEK KRASA 12

Prof. dr. Borut Juvanec

PROJEKT KRAS 2011. KJE ZAČETI 14

Doc. dr. Domen Zupančič

BIENALE O OBLIKOVANJU PROSTORA »PO FABIANIJEVIH POTEH« 18

Tanja Sternad, Borut Klabjan

Franca Slavec, Bojana Vatovec

ZLATE ROKE - MANI D'ORO 23

Eda Belingar

SKOZI STOLETJA ŠOBČEVE DOMAČIJE NA KALU PRI PIVKI 28

Boris Čok - Dr. Ladislav Placer

PRIPOVED O POGANSKEM OBREDU V SPODMOLU TRIGLAVCA 32

Matej Trobec

OHRANIMO ČEBELE! 38

Pavel Vidau

PRIDNE ROKE PREDNIKOV SO KRAS SPREMENILE V »GAJ« 42

Dr. Gordana Beltram, Borut Peric

V ŠKOCJANSKE JAME SPET SKOZI NARAVNI VHOD 48

Ksenija Dvorščak

LETOS TRIJE POMEMBNI JUBILEJI POSTOJSKE JAME 52

Dr. Janja Kogovšek

SKRB ZA KAKOVOST KRAŠKE VODE 56

Dr. Janez Mulec

POSTOJSKA JAMA - NA SLEDI MIKROORGANIZMOM 58

Mojca Feštajn

ODMEVNI NASTOPI KOBILARNE LIPICA V TUJINI IN DOMA 60

Dušan Kalc

OHRANJANJE KULTURNE DEDIŠČINE

Z NAKUPOVANJEM UMETNIŠKIH DEL 62

I.Ž.

PODELILI ŠTIPENDIJE USPEŠNIM DIJAKOM IN ŠTUDENTOM 63

Vlasta Perhavec

SVET PRAVLJIC 64

Ivan Uršič

ORKESTER, KI SKRBI ZA ZDRAVO DRUŽENJE MLADIH 66

Lučka Čehovin

»BODITE PONOSNI IN POVEJTE, DA STE SLOVENCII!« 70

Olga Knez

DIVAČA NA STIČIŠČU POTI 72

Nadja Mislej-Božič

V PETIH LETIH ŽE TRETJA KNJIGA 74

Boštjan Napotnik

KUHINJA ZA PRAVE MOŠKE 76

Predsednik upravnega odbora Zadružne kraške banke Sergio Stancich o sedanjem družbenem trenutku

Za bralce revije Kras smo se pogovarjali s podjetnikom Sergijem Stancichem iz Volčjega Grada, predsednikom upravnega odbora Zadružne kraške banke s sedežem na Opčinah v Tržaki pokrajini. Spregovoril je, kako ocenjuje sedanje gospodarske razmere na Tržaškem in Goriškem v Italiji ter na primejnem območju Slovenije z Italijo zaradi svetovne gospodarske in finančne krize ter kako se upadanje kupne moči prebivalstva odraža na prostoru s slovenskim in italijanskim prebivalstvom. Predstavil je svojo podjetniško filozofijo in svojo vlogo kot predsednik Zadružne kraške banke ter razložil svoje videnje, kako naj bi Slovenci v Italiji ravnali kot državotvorna manjšina. In povedal je še, kakšno je njegovo videnje vloge obeh slovenskih manjšinskih organizacij s pogledom v bodočnost.

Uredništvo

RAZVIJATI SE MORAMO POSTOPNO, KORAK ZA KORAKOM

Poseben problem je likvidnost bank

Kaj je sedaj najbolj boleče in neprijetno in kaj morebiti že kaže, da se neugodne gospodarske in finančne razmere doma in po svetu začenjajo popravljati ter uravnavati v normalne tokove in na raven pred gospodarskim razcvetom v letih 2007 in 2008?

Najprej moram povedati, da je zelo težko opredeliti, kaj je glede gospodarstva pri nas v obdobju pred svetovno krizo bilo normalno. Če je normalno tisto, kar je bilo v letih pred 2008, in nenormalno vse tisto, kar je sledilo, je resnica - kot ponavadi - nekje v sredini. In mislim, da bo preteklo še kar nekaj časa, predno pridemo na neko dostojno raven. Čeprav se že govori o nekakšnih vidnih premikih kot znak ponovnega oživljanja gospodarstva, ker obstajajo nekatere izjeme med gospodarskimi družbami oziroma nekaterimi gospodarskimi sektorji, ki zelo uspešno poslujejo, prebivalstvo teh premikov na lastni koži še ne občuti. Tako, da bo treba še kar potrpeti, predno bomo začutili resnične ugodne premike v smislu okrevanja gospodarstva in s tem tudi vidnega zmanjševanja finančne krize in da bomo ponovno zadihali bolj sproščene razmere na trgu dela.

Pri nas, v Zadružni kraški banki, zaznavamo, da družine, ki so do pred nekaj leti uspevale konec vsakega meseca vlagati po nekaj sto evrov svojega denarja na svoje bančne račune, ker je ta denar ostajal neporabljen, sedaj porabljajo tudi posojila, ki jih imajo v bankah na svojih tekočih računih. To je dokaz, da denarne razmere ljudi niso rožnate in tudi, da se njihove finančne razmere še ne izboljšujejo. K temu moram pripomniti tudi to, da imamo tudi v Italiji, kakor velja to za Slovenijo, probleme zaradi velikega deleža nezaposlenega prebivalstva, kateremu sta svetovna gospodarska in finančna kriza odvzeli zaposlitev in s tem stalni denarni vir za preživetje. V Italiji je veliko število nezaposlenih, ki v okviru socialnih blažilcev sicer dobivajo delno denarno nadomestilo za izpadlo plačo, vendar bo zelo verjetno večina njih čez čas ostala brez takega nadomestila. Brezposelnost mladih je v Italiji namreč sploh nekaj kroničnega, kar katastrofalnega, saj je brezposelen vsak četrti mladi državljani.

Poseben problem je v Italiji, enako tudi v Sloveniji, likvidnost bank. Količniki oziroma kazalci likvidnosti se splošno slabšajo in v bodočnosti bi znala ta anomalija predstavljati kar nekaj težav. Evropska centralna banka sicer financira tržišče oziroma banke; stalno jim daje nova posojila, ki naj bi bila kratkoročna.

Predsednik ZKB Sergij Stancich na srečanju s predstavniki Kmečke zveze v decembru 2010 v Zadrugi kraški banki na Opčinah. Z leve na desno tajnik Kmečke zveze Edi Bukavec in predsednik te zveze Franc Fabec ter predstavniki ZKB predsednik Sergij Stancich, podpredsednik Adriano Kovacic, ravnatelj banke Aleksander Podobnik in odbornik Walter Stanissa.

Ta banka, v lanskem decembru, ni sploh omejila količine denarja v ponudbi in to pomeni, da je situacija kar resna. Banke kreditorejmalke z novimi najetimi posojili zapirajo zapadla posojila in se še dodatno zadolžujejo. Vprašanje je, kaj bi se zgodilo, če bi Evropska centralna banka omejila višino finančnih injekcij in s tem praktično zahtevala postopno vračanje posojil. Ne vem, če bi bančni sistem trenutno prenesel taki manever.

V Sloveniji imamo primere velikih gospodarskih družb, ki zaradi hitrega strmega padca njihovih delnic (in za to obstaja več razlogov) predstavljajo za banke veliko težavo in pritisk ter vprašanje verodostojnosti. Tudi zaradi tega je prizadeta likvidnost bank, saj jim posojilojemalci ne vračajo posojil in ustvarjajo visoke izgube. Če k temu dodamo, kot sem že omenil, varčevalno nezmožnost družin in splošno gospodarsko krizo, je logično, da so prizadete banke primorane v dokapitalizacijo. Toda za dokapitalizacije je razpoložljivega denarja vsepovsod vse manj...

Prebivalstvo vse bolj pazi, za kaj uporablja denar

Kako se na upadanje kupne moči na tem prostoru odziva tukajšnje prebivalstvo in kako se na to odzivajo Slovenci - v Italiji in v Sloveniji, tukaj ob nekdanji meji z Italijo?

Spričo takšnih razmer, ko vse bolj primanjkuje denarja, prebivalstvo tako v Italiji kakor tudi v Sloveniji vse bolj pazi, za kaj porablja denar. Sedaj ljudje pazijo prav na vsak cent. To se vidi in pozna vsepovsod. V Trstu se to varčevanje in zelo preudarno porabljanje de-

narja kaže tudi v tem, da na primer upokojenci in ljudje z omejenimi dohodki bolj in bolj zahajajo po nakupih v kitajske trgovine, kar je znak občutnega upadanja splošnega blagostanja.

Kako so se spremenile razmere v potrošnji, je mogoče videti na primeru, koliko nas stane sedaj na teden bencin za vožnjo z avtom. Sedaj stane v povprečju en avtomobilski rezervoar bencina okrog 60 €, kar pomeni mesečno 240 €. In če ima pri nas zaposleni v povprečju 1.500 € neto plače, to pomeni kar 16 odstotkov ali malo manj kot šestino plače. Kje pa so še vsi drugi čisto normalni življenjski izdatki.

Tisti, ki so si zamislili novi globalizirani svet, so točno vedeli, kaj delajo in kakšen bo. Večina ljudi je bila zelo zadovoljna, ker so mislili, da bo vse lepo in prav, in se niso zavedali, kaj je tičalo za tem. Vse sedanje potrošništvo pa je bilo narejeno z namenom, da izčrpaš iz ljudi čim več. Osebno uporabljam kot prisposobo v zvezi s tem primer iz svojega otroštva, ko so obstajale čisto normalne, preproste otroške obleke. Dandanes pa hočemo obleči otroka v najrazličnejša oblačila, kakor da bi bil odrasel. Taka moda je nalašč izmišljena in s tako modo se lansira v oblačilni ponudbi, da čim več plačaš in da čim več porabiš, čeprav marsičesa od ponujenega nujno ne potrebuješ...

Moral bom poiskati in odkriti neko novo kupno nišo

Kako uspevate poslovati pri vas v vašem podjetju, ki ga še vedno vzdržujete, čeprav večino svojega časa namenjate predsedovanju upravnemu odboru Zadrugne kraške banke?

Moje podjetje sedaj zelo trpi, kajti največ svojega časa namenjam Zadrudni kraški banki in njenemu poslanstvu. To je tudi logično. A to je bila moja življenjska izbira, čeprav vem, da ne bom do upokojitve sedel na sedanjem predsedniškem stolu. In vem, da je dolžnost človeka, ki prevzame neko funkcijo, zadolžitev, da tisto funkcijo, zadolžitev opravlja čim boljše. Tudi zaradi odgovornosti do tistih, za katere in zaradi katerih je to prevzel. V mojem primeru je to zaradi odgovornosti do članov banke, do osebja in do teritorija, na katerem banka posluje. In vem tudi, da po prenehanju sedanje funkcije predsednika njenega upravnega odbora ne bo lahko ponovno oživiti in odločno pognati svoje podjetje naprej, kajti časi so se spremenili. Moral bom poiskati in odkriti neko novo kupno nišo, ki jo bom z novo dejavnostjo lahko uspešno vodil. Vem, da to ne bo enostavno, imam pa izkušnje in imam se za človeka, ki se v takšnih situacijah kar precej znajde.

Moja želja je, da bi takrat spremenil dejavnost podjetja, da bi se popolnoma posvetil nečemu drugemu. In spoštujem tisto misel, da nikoli ne reči, tega pa nikdar več. Pri nas smo glede dela, ki naj bi ga opravljali, malo preveč razvajeni. Drugod po svetu ni tako, kakor je bilo še do nedavnega pri nas, da so imeli vsi zaposlitev za nedoločen čas, kakor je - na primer - v občinskih upravah in sploh v državni upravi, v bankah in še v drugih uradih, v katerih so zaposleni glede svoje zaposlitve mirni ter nimajo problemov, da bi si morali iskati delo, zaposlitev...

Če pogledamo malo naokrog, imajo sedaj ljudje z izobrazbo, znanjem in določenim poklicem zvečinoma delo, ki ga opravljajo pogodbeno za določen čas - za leto, dve leti ali tri leta, potem pa si morajo poiskati drugo službo. Tako imajo, na primer, moji znanci v Avstraliji - managerji specialisti v bančništvu - zaposlitev po pogodbi samo za eno leto ali za dve leti...

Tako je drugod že nekaj povsem normalnega, kajti to je nov svet. In temu se bomo morali počasi tudi mi prilagoditi ter tak način sprejeti kot nekaj povsem normalnega. To pa pomeni, da se mora človek v vsem svojem delovnem obdobju izpopolnjevati in pridobivati vedno nova vedenja in znanja ter se mora prilagajati novim razmeram na trgu dela. A to pomeni tudi rast človekove usposobljenosti in njegove osebnosti. Seveda pa je ta želja in potreba po novih znanjih in vedenju ter po širjenju poklicnih veščin tudi stvar človekovega značaja. So tudi dela, ki se v svojem bistvu leta in leta ne spreminjajo in za katera so potrebni ljudje, ki jim to ustreza.

Pravi predsednik je za upravitelji

Kako svoje bogate podjetniške in poslovodske izkušnje uporabljate pri svojem predsednikovanju v Zadrudni kraški banki?

Tisto, kar je bistvenega pomena za podjetnika, je, da uspeš videti, kaj se da narediti v tistem trenutku, v tistih pogojih in razmerah, kar je realno, pa tudi, kar ni realno...

Naša banka ima ogromen razvojni potencial.

Sedemindvajsetega septembra 2008, ob stoti obletnici Zadrudne kraške banke, je župan občine Trst Roberto Dipiazza izročil predsedniku ZKB Sergiju Stancichu srednjeveški pečat mesta Trst.

Smo edina banka na Tržaškem, ki si je v zadnjem času, recimo od njene stoletnice dalje (leta 2008), odprla nešteto novih poslovnih poti. V Trstu smo odprli dve novi podružnici, ki poslujeta zelo dobro, kar samo potrjuje trditev, da imamo odličen potencial. In to v času, ko moriš vselej oceniti, kaj je stvarno in uresničljivo, pa tudi spoznati, kaj ni realno. To je tisti podjetniški občutek, v katerem zaznaš pravi trenutek za odločitev o pravem dejanju, ukrepu, posegu. Zato smo izbrali kot cilj banke tak razvoj, ki je skladen s časom, v katerem živimo... Pomeni, da moramo biti optimisti, da ne smemo čakati, ampak se razvijati, vendar postopno, korak za korakom. Pomeni, da moramo biti preudarni in stvarni!

In zato moram v funkciji predsednika upravnega odbora Zadrudne kraške banke, ko razpolagam z obilico informacij, vabil in predlogov ter vprašanj, razlikovati, kaj je pri vsem tem pomembno in bistveno ter kaj je manj pomembno. Moram vedeti, kaj in zakaj ter v kakšnem zaporedju je treba narediti... Če tega ne upoštevaš, situacijam ne moreš biti kos in jih ne zmoreš obvladati. Znajdeš se v nekakšnem vrtincu, ki ga ne obvladaš in v katerem ti narekujejo stvari in dejanja ter njihov tempo, ki jih je treba opraviti, drugi. To pa pomeni, da ne odločaš ti s svojimi odborniki, ampak da odločajo drugi.

Glede našega upravnega odbora in glede mojih podjetniških izkušenj bi rad povedal, da sem prišel do spoznanja, kako v takih velikih ustanovah, kakršna je Zadrudna kraška banka, ni bistveno osredotočiti upravljalno delo nase, ampak ga porazdeljevati, delegirati na ljudi okrog sebe, s katerimi delaš, in koordiniraš njihovo delo... Na enem izmed strokovnih tečajev so nam povedali, da pravi predsednik ne sme biti nikdar v ospredju, pred upravitelji. Pravi predsednik je za upravitelji in delegira naloge. Je nekakšen režiser skupinskega dela. Če pa se postavi v ospredje in prevzema vse

Ob svoji stoletnici je Zadrúžna kraška banka podelila priložnostne medalje predstavnikom ustanov in občin. Z leve na desno predsednik Tržaške trgovinske zbornice Antonio Paoletti, župan devinsko-nabrežinske občine Giorgio Ret, predsednica Pokrajine Trst Maria Teresa Bassa Poropat, predsednik ZKB Sergij Stancich, županja dolinske občine Fulvia Premolin, župan miljske občine Nerio Nesladek in župan zgoniške občine Mirko Sardoč.

naloge, ne more uspeti, ker ga preobilica nalog zadržuje, onemogoči, saj izgubi pregled nad celoto in sposobnost zrelega odločanja.

Kaj bi moralo slediti po srečanju dveh predsednikov?
Kako ocenjujete zadnje srečanje predsednikov držav Slovenije in Italije in vse spremljajoče dogodke, manifestacije in govore ter pozive politikov? Kaj bi po Vašem mnenju moralo sedaj slediti v vsakodnevni političnih, gospodarskih in družbenih dogajanjih, da bi vsaka izmed teh držav s svojimi predstavniškimi telesi ter z uresničevanjem napovedanih ukrepov in dejanj medsebojnemu sodelovanju v prid prispevala, kar mora prispevati?

Nedvomno bodo vsi dogodki zaznamovali zgodovino, začenši s tržaškim Mutijevim koncertom »treh predsednikov«. (Pre)Veliko časa smo čakali na take trenutke, vendar vsako dejanje zahteva svoj čas. Mislim, da so diplomacije odlično opravile svojo nalogo. Vredne so pohvale! Sedaj smo na vrsti mi vsi - ljudje, ki - kot je zelo modro povedal slovenski predsednik - moramo biti sposobni preliti taka simbolična dejanja v vsakdanjost. Mislim, da je napočil pravi trenutek za to. Vtis imam, da se italijanska in slovenska narodnostna skupnost čutita sedaj bližji. Veliko pa je tudi odvisno od nas, Slovencev, kako se bomo postavili, s kakšnim pristopom se nameravamo predstavljati in prispevati v družbeno-gospodarskem življenju...v smislu pesnikovega napotila: *«Išče te sreča, um ti je dan, našel jo boš, ak' nisi zaspan!»*

Tem ugotovitvam bi pa rad dodal - kot predsednik edine slovenske banke na Tržaškem - še nekaj meni motečega. Ko so mediji decembra lani začeli objavljati

poročila in komentarje o predstavi Pahorjeve Nekropole v teatru Verdi, o srečanju predsednikov držav Slovenije in Italije ter o tržaških Slovencih nasploh - da se nihče ni spomnil, kako je v teatru Verdi priredila Zadrúžna kraška banka že leta 2008 osrednjo proslavo stote obletnice te slovenske ustanove, ki ni le banka, temveč je tudi pomemben družbeni akter. Na tisti slovesnosti je tržaški župan Roberto Dipiazza predal Zadrúžni kraški banki pečat mesta Trst z napisom tudi v slovenskem jeziku, kar je bilo prvič v zgodovini vse od nastopa fašizma po koncu prve svetovne vojne na Tržaškem.

Še prej, septembra 2008, smo v nabito polnem tržaškem gledališču Rossetti na odru pred pričetkom koncerta zbrali vse župane Tržaške pokrajine in njeno predsednico ter jim vsem izročili pozlačene simbolne medalje ob stoletnici banke v znak povezovanja in sodelovanja z našim teritorijem. Tam se je namreč govorilo slovensko in italijansko ter resnično čutilo sožitje. In mene je zelo prizadelo, da so naši mediji sicer poročali, kako je bilo leta 1945, ko so prišli v Trst partizani, in kako se je takrat v teatru Verdi pelo partizanske pesmi, kar je vsekakor prav. Ni pa prav, da so leto 2008 in našo obletnico v istem gledališču mediji kar preskočili, kakor da je ni bilo, ter preskočili na leto 2009 in poročali, kako je imela Glasbena matica proslavo v istem Verdiju, kar je tudi prav. A so prezrli - z izjemo revije KRAS! - tudi to, da smo se leta 2008 Slovenci povsem samozavestno predstavili v Trstu taki, kakršni dejansko smo. In to v smislu medsebojnega sožitja med italijansko in slovensko govorečimi prebivalci mesta, ko smo v centru Trsta odprli dve svoji bančni podružnici povsem samozavestno in takrat že s spremenjenim slovenskim logotipom ZKB - Zadrúžna kraška banka, medtem ko smo se dotlej predstavljali dvojezično kot ZKB - Zadrúžna kraška banka in kot BCC - Banca di Credito Cooperativo del Carso!

Še prej, septembra 2008, smo v nabito polnem tržaškem gledališču Rossetti na odru pred pričetkom koncerta zbrali vse župane Tržaške pokrajine in njeno predsednico ter jim vsem izročili pozlačene simbolne medalje ob stoletnici banke v znak povezovanja in sodelovanja z našim teritorijem. Tam se je namreč govorilo slovensko in italijansko ter resnično čutilo sožitje. In mene je zelo prizadelo, da so naši mediji sicer poročali, kako je bilo leta 1945, ko so prišli v Trst partizani, in kako se je takrat v teatru Verdi pelo partizanske pesmi, kar je vsekakor prav. Ni pa prav, da so leto 2008 in našo obletnico v istem gledališču mediji kar preskočili, kakor da je ni bilo, ter preskočili na leto 2009 in poročali, kako je imela Glasbena matica proslavo v istem Verdiju, kar je tudi prav. A so prezrli - z izjemo revije KRAS! - tudi to, da smo se leta 2008 Slovenci povsem samozavestno predstavili v Trstu taki, kakršni dejansko smo. In to v smislu medsebojnega sožitja med italijansko in slovensko govorečimi prebivalci mesta, ko smo v centru Trsta odprli dve svoji bančni podružnici povsem samozavestno in takrat že s spremenjenim slovenskim logotipom ZKB - Zadrúžna kraška banka, medtem ko smo se dotlej predstavljali dvojezično kot ZKB - Zadrúžna kraška banka in kot BCC - Banca di Credito Cooperativo del Carso!

Sedaj je poimenovanje ZKB - Zadružna kraška banka postalo v tem prostoru pojem pomembnega finančnega in bančnega zavoda. In nihče iz tega ne dela nikaršnega problema. In dodati moram, da imam kot predsednik upravnega odbora te zadružne banke in kot Sergij Stancich s predsednico Tržaške pokrajine, z županom mesta Trst in z ostalimi župani v naši pokrajini, naj bodo Slovenci ali Italijani, pristne, odkrite in spoštljive odnose...

Zdi se mi, da se končno le poslavljajo časi, ko so se ljudje ločevali po tako imenovanih naših in vaših. Bolj in bolj čutim, da postaja pomembno, kako mislimo in kako ravnamo, kako delamo za koristi tega našega teritorija in ljudi, ki na njem bivajo, naj bodo Slovenci ali Italijani! Zato sem prepričan, da se zadnje čase kaže pripravljenost velike večine prebivalstva na Tržaškem razmišljati v smislu medsebojnega sožitja in sodelovanja, povezovanja tukajšnjih ljudi... Na tak način nam bo vsem v mnogočem lažje. Še zlasti v smislu, kako premagovati sedanjo finančno, gospodarsko in socialno krizo kot posledico svetovnih pretresov na finančnem in gospodarskem področju.

Želim, da bi bila slovenska manjšina v Italiji bolj povezana

Kako doživljate delovanje in ravnanje slovenske manjšine s svojimi predstavniškimi organizacijami in asociacijami v medsebojnih razmerjih in ko zastopajo

Slovence pri urejanju njihovih bistvenih vprašanj v Italiji in kako ravnajo v svojih dejanjih s tistimi, ki upravljajo in vodijo državo Slovenijo? Kaj bi po Vašem mnenju pomagalo, da bi slovenska manjšina v Italiji bila med seboj bolj povezana, enotna in odločna v odnosih z italijanskimi lokalnimi, pokrajinskimi in državnimi organi? In čemu naj bi se politična predstavništva Slovencev na Tržaškem in Goriškem odrekla, da bi v Tržaški in Goriški pokrajini začutili večjo enotnost, tesnejše sodelovanje in tudi večjo odločnost?

Odgovor je zelo delikaten, političen. Vendar se bom odzval vašemu izzivu, a naj takoj povem, da s tem odgovorom ne želim prizadeti čisto nikogar. To so čisto moji osebni pogledi...

Lepo bi bilo, če bi prej povedan način razmišljanja (ki pa ni le moj) popolnoma zavel tudi znotraj naših manjšinskih organizacij v njunih medsebojnih odnosih. V tem primeru bi bilo samoumevno, da bi Slovenci le združili obe svoji krovni organizaciji v eno skupno krovno organizacijo, ki naj bi bila pluralna in postala reprezentant celotne slovenske manjšine v Italiji, neglede na ideološko pripadnost posameznikov, ter da bi imela pred seboj interese celotne slovenske manjšine v Italiji. Mi, kot ZKB, s takim principom in pristopom že delujemo.

Seveda pa ni enostavno spremeniti našo organiziranost na Tržaškem in Goriškem, ki traja že več kot petdeset let. Če gledamo na to politično, politika pa je

Odprtje nove podružnice Zadružne kraške banke v samem središču Trsta v ulici S. Spiridione 3. oktobra 2010. Skupen prerez otvoritvenega traka. Z leve na desno župan občine Trst Roberto Dipiazza, predsednik ZKB Sergij Stancich, predsednica Pokrajine Trst Maria Teresa Bassa Poropat in predsednik Tržaške trgovinske zbornice Antonio Paoletti.

Občni zbor Zadrúžne kraške banke 30. aprila 2010 na Opčinah. Z leve na desno ravnatelj banke Aleksander Podobnik, predsednik Sergij Stancich in podravnatelj Sergio Carli.

sredstvo za doseganje zadanih si ciljev, potem bi morali ideološka izhodišča, na katerih temeljita obe naši manjšinski organizaciji, potisniti nekoliko v stran in imeti pred seboj samo Slovence v Italiji kot manjšino, ki v smislu ideje Evropske unije multikulturno plemeniti in bogati italijansko državo in ki ji je treba zagotavljati popolnoma enakopraven položaj, kot ga imajo Italijani v Italiji ali v Sloveniji. Zavedam se, da vse to ni tako enostavno, a sem vendarle prepričan, da je dosegljivo.

Upoštevati moramo tudi dejstvo, da ima sedaj slovenska manjšina v Italiji za nekaj let zagotovljena finančna sredstva v takšnem obsegu, za kakršnega se je v odnosih do oblasti zavzemala. In če se ne bomo Slovenci sedaj reorganizirali, ko so za nekaj časa ta vprašanja urejena, bomo verjetno zamudili zadnji vlak za to.

Če sklenem, moram poudariti, da bi taka radikalna reorganizacija pomenila pridobitev, ki bi prispevala k odpravljanju ideoloških polarizacij na našem teritoriju, k krepitvi položaja Slovencev kot manjšine v Italiji, in bi tudi prispevala, da se bodo sredstva, ki jih dobiva slovenska manjšina v Italiji od italijanske in slovenske države za svoje delovanje, porabljala bolj racionalno, bolj razumno, saj se ne bi več v različnih oblikah in za različne namene porabljala dvakrat. Na nedavnem posvetu o manjšinskem gospodarstvu v Gorici je predstavnik ene izmed dveh krovnih organizacij dejal, da bi s preoblikovanjem organiziranosti in z odpravo dvojčkov slovenska skupnost prihranila kakšna dva milijona evrov letno. Če je res tako, si ne moremo postavljati določenih vprašanj.

Ob vsem tem mislim, da bi bilo treba upoštevati mnenje ljudi, predvsem tudi mladih, ki niso obremenjeni s preteklostjo in s preteklimi ideologijami. Ne smemo se pritoževati, da so mladi odsotni, da se ne odzivajo, da jih ne zanima. Saj v sedanjih pogojih ne more biti drugače. Mladi bi si želeli veliko več prostora, ki jim ga

starejše generacije premalo posvečamo. Obstajajo pa že tudi kakšni izjemni primeri, kot je lepa izbira Primorskega dnevnika, ki sicer traja že dalj časa, da je prepuščilo nekaj prostora enkrat tedensko mladim pogledom in ustvarjalnosti. Rezultati so zelo zanimivi. Vidi se, da znajo tudi mladi modro razmišljati, veliko več od tistega, kar si mi starejši mislimo.

Poznam veliko ljudi, ki se po svoji pripadnosti ne istovetijo z nobeno izmed krovnih organizacij. In poznam ljudi, ki soglašajo z nekaterimi stališči ene in z nekaterimi stališči druge izmed njih. In takih je po moji oceni bistveno več, kot je tistih, ki se istovetijo samo z eno ali z drugo krovno organizacijo. Vse to bi bilo treba upoštevati. In po navadi naj bi bila večina suverena! Enosmerne soglasnosti pa ne bomo nikoli dočakali.

Zaradi vsega tega menim, da bi bil čas, da bi obe krovni organizaciji naredili korak nazaj, da bi dejansko gledali na manjšinsko problematiko in interese ne le iz njunega, vsaka po svoje, pristranskega zornega kota. Složno bi bilo treba izoblikovati in sprejeti temeljne cilje za korist celotne skupnosti. Ena krovna organizacija vsekakor ne bi pomenila ideološkega zatiranja. Debate in konfrontacije bi morale potekati v njenem sklopu, ne pa kot do sedaj, ko se večkrat javno blamiramo.

In prepričan sem, da bi tudi v Sloveniji pozdravili ter podprli tako odločitev, saj bi v združeni krovni organizaciji oziroma v njenemu vodstvu dobili zares reprezentativnega sogovornika, ki bi predstavljal vse Slovence v Italiji. In vse to bi bilo v resničnem soglasju z odločitvijo, ko smo vsi ali večina izmed nas vendarle sklenili, da se pridružujemo ideji o združeni Evropi v okviru Evropske unije.

Kakšen je ta čas ...

VINSKI TRENUTEK KRASA

Branimir Gasparini

Kras, kot ga vidim iz svojega zornega kota, niso le čudovita pokrajina, ohranjena stavbna dediščina, naravni kraški pojavi, burja in značilni pršuti, temveč so Kras tudi - in zlasti - vinogradništvo s teranom na čelu. Teran je bil že nekdanj dragocen pridelek, po katerem so bili Kraševci poznani v svojem širšem prostoru in jim je rezal največji del njihovega skromnega kosa kruha. In tudi danes ni veliko drugače, le da jim teran tokrat omogoča boljše življenje in ne le preživetje. Vsaj za večino vinogradnikov je tako!

Kupcev za teran ni nikoli manjkalo, čeprav so ponudniki vsaj enkrat že doživeli večjo prodajno krizo (v osemdesetih letih prejšnjega stoletja), ki je bila vezana na nakupne navade in muhe sodobnega potrošnika. Takrat je bila to lokalna kriza znotraj mejâ nekdanje države, ki je mogoče v večji meri prizadela največjega pridelovalca in igralca na trgu (in njegove kooperante), to je Vinakras iz Sežane. A sreča v nesreči je takrat bila, da je bila ta kriza dokaj kratka in da je prispevala k saditvi dodatnih vinogradov oziroma zamenjavi rdečega refoška z belimi sortami grozdja. To je pripomoglo k večji pestrosti ponudbe kraških vinogradnikov v naslednjih letih in k njihovi manjši odvisnosti samo od sorte refošk oziroma od terana.

Do pred letom, dvema, tremi, so bile prodajne razmere ugodne. Tudi splošne gospodarske razmere so bile spodbudne. Le nekateri dogodki so to ugodno stanje delno skazili. V prvi vrsti je bil to porast vsečnosti in posledično prodajne uspešnosti vina refošk, ki je bil včasih na trgu za kakovostni razred slabši in manj pomemben od terana. Tej vsečnosti in prodajni uspešnosti refoška je v zadnjem času sledila še splošna gospodarska kriza. Tudi mi, v našem majhnem in ozkem prostoru, se ji nismo mogli ogniti. To je prizadelo prodajno uspešnost terana, pa tudi ostalih kraških vin. Kazalo je, da nas bo le oplazila in da ne bo večjih posledic za kraške vinogradnike. Pa ni bilo tako! Velika brezposelnost (ki še narašča) in posledično padec kupne moči prebivalstva sta se potuhnjeno priplazila tudi v hiše večine kraških vinogradnikov.

Česa smo se lotili, da bi se ji postavili po robu? Kako to počnemo? Kaj bo treba še postoriti, da bi ohranili (in celo okrepili) vinogradništvo na Krasu?

Težka vprašanja, na katera v večji meri odgovore išče vsak vinogradnik sam zase in na svoj način.

Ali bo to dovolj za preživetje?

Čas bo pokazal svoje in prinesel tudi odgovore, ki jih zdaj še ne poznamo. Mi, v Vinakrasu, smo se tega lotili v skladu s predhodno načrtano strategijo, ki

Eden izmed zadnjih zimskih pogledov na Vinakrasove nasade refoška na latnikih med Komnom in Svetim na Dolnjem Krasu. Sedaj so jih nadomestili novi, sodobni nasadi, na katerih se goji trto refošk za izvrstni teran - tudi za Teran Prestige.

Na lanskem Gostinskem turističnem zboru v Kranjski gori je direktor zadruge Vinakras Marijan Colja, univ.dipl. inž., predstavil Teran Prestige, letnik 2008. - Fotografija: Urša Cvilak.

ni napovedovala krize, a je od nas zahtevala prilagoditve nanjo in spremembe. Prihod krize je to le pospešil.

Nam se zdijo zelo pomembni naslednji ukrepi:

1. Omejevanje oziroma nižanje stroškov na vseh področjih poslovanja
2. Intenzivnejši in učinkovitejši tržni nastop
3. Dvig kakovosti pridelave grozdja in vina

Omejevanje oziroma nižanje stroškov na vseh področjih poslovanja

Dobro vemo, da se je v preteklosti delalo precej manj organizirano, bolj ohlapno in z več delovne sile. Takrat je bila bistvena količina. Zato smo lahko druge stvari postavili bolj ob stran. O kakovosti smo začeli razmišljati pozneje. Temu primerni so bili stroški. Vedno previsoki, a še vedno sprejemljivi za tisti način poslovanja.

Danes je drugače. Trg se je odprl in je brez milosti ter brez odpuščanja. Zato moramo bistveno bolj poskrbeti, da so stroški čedalje bolj omejeni in da prinašajo največji možni učinek. Od avtomatizacije (kjer se to le da), prek racionalizacije in - ne nazadnje - do zmanjševanja delovne sile. Naj pa bo ta spodobno plačana za svoje dobro opravljeno delo. Tako, kot naj vinogradnik dobi odlično plačilo za svoje odlično pridelano grozdje. In tudi nasprotno, če ni tako!

To so elementi, ki jih moramo vseskozi upoštevati pri sodobnem poslovanju. Ne smemo jih spregledovati pri naših vsakodnevnih opravilih in mogoče bo to treba početi v bodoče še bolj pozorno.

Intenzivnejši in učinkovitejši tržni nastop

Za večjega pridelovalca vina dan današnji ni dovolj le, da se širi glas o kakovosti njegovega vina od ust do ust. To isto mora sporočiti in vseskozi sporočati tudi drugače!

Z lepimi steklenicami in etiketami. S prepoznavno embalažo, s sporočili za javnost. S predstavitvami, degustacijami in reklamo. A najbolj seveda z zavzetim in stalnim delom v trgovski mreži in gostinstvu. Tudi v izvozu, čeprav dobro vemo, da so teran in ostala kraška vina nekaj prav posebnega in jih je težko prodati na tujem.

To v kleti Vinakras počnemo vedno in veliko. A nikoli dovolj, da bi bili povsem zadovoljni.

Enako velja za Kras v celoti! Vsi se precej trudimo na trgu. Veliko več kot v preteklosti smo prisotni v slovenskem prostoru in širše. A drugi so morebiti še bolj!

V prihodnje moramo še bolj strniti vrste in narediti več na skupnih predstavitvah. Na tem področju nam manjkata večja enotnost in udarnost. Le s tem bo naša vinska bodočnost zagotovljena. Zakaj se ne bi povezali z ostalimi dejavnostmi s Krasa, ki se z vinom lepo dopolnjujejo? Učinkovito bi se predstavili s tem, kar imamo, v Ljubljani, Mariboru, Trstu in še kje? Vsem v razmislek in spodbudo!

Dvig kakovosti pridelave grozdja in vina

Večinoma je pri vinu lahko govoriti o dvigu njegove kakovosti. Bistveno težje pa je to uveljaviti. Zlasti v kratkem času in tam, kjer sodeluje veliko vinogradnikov. Za take spremembe so potrebna velika odrekovanja in veliko truda pa še dobra organizacija povrhu!

V zadnjih letih smo morali vsi na Krasu sprejeti dejstvo, da nam konkurenca kar močno diha za ovratnik in da je le boljša kakovost pogoj za obstoj. Vsi vinogradniki na Krasu smo to dojali. Eni prej, drugi pozneje. Vsak na svoj način smo dvigovali kakovost in širili ponudbo.

To je proces, ki mu ni nikoli konca in nikoli se ne smemo zadovoljiti z dobrimi trenutnimi rezultati. Ti le nakazujejo, da smo na dobri poti. Cilj se pač vedno odmika. A nič za to! Izzivi ostajajo za nove generacije.

Pred drugimi vinarji imamo vsaj dve veliki prednosti: **teran je resnično zdravilno vino** (v zmernih količinah, seveda!) in poleg tega ima **relativno nizko alkoholno stopnjo**. Ti dve značilnosti sta za današnjega potrošnika zelo pomembni. Sami se jih moramo zavdati in jih vedno znova poudarjati.

Vinakras je z vrsto vin v zadnjih letih pridobil na kakovosti. To dokazujejo iz leta v leto medalje in priznanja z domačih in mednarodnih ocenjevanj. Dolga leta je bil naš paradni konj (zlasti na tujem) **Teranton** in za njim **Ruj** (vino iz sušenega grozdja). Bila sta mednarodno najbolj všečna. Sledili so jima **Marmorna penina**, **malvazija** in **teranov liker**. V zadnjem času (na kar smo zelo ponosni) pa tudi novi **Teran Prestige**, **izbrani teran** v vseh oblikah, **Rose**, **Kraška penina** in **vitovska**.

Ker je Teran Prestige nekaj, na kar smo najbolj ponosni, je tu še njegova kratka osebna izkaznica:

TERAN PRESTIGE

letnik 2008

alkoholna stopnja 11,5 % vol.

6,1 g/l skupne kisline

Rojen je iz najboljšega grozdja, ki smo ga tiste čudovite jeseni leta 2008 sprejeli v klet. S pridihom burje, vročega poletnega sonca, rdeče kraške zemlje ter s sodelovanjem pridnih rok naših vinogradnikov. V kleti se je iz njega razvilo vino z razburljivo barvo polnokravnega terana, z omamnimi vonjavami gozdnega jagodičja in z nevsiljivo eleganco. Z eleganco, ki jo je opaziti takoj, na prvi pogled, od daleč ali blizu. Že zlahkna etiketa govori o tem.

VINO Z DUŠO!

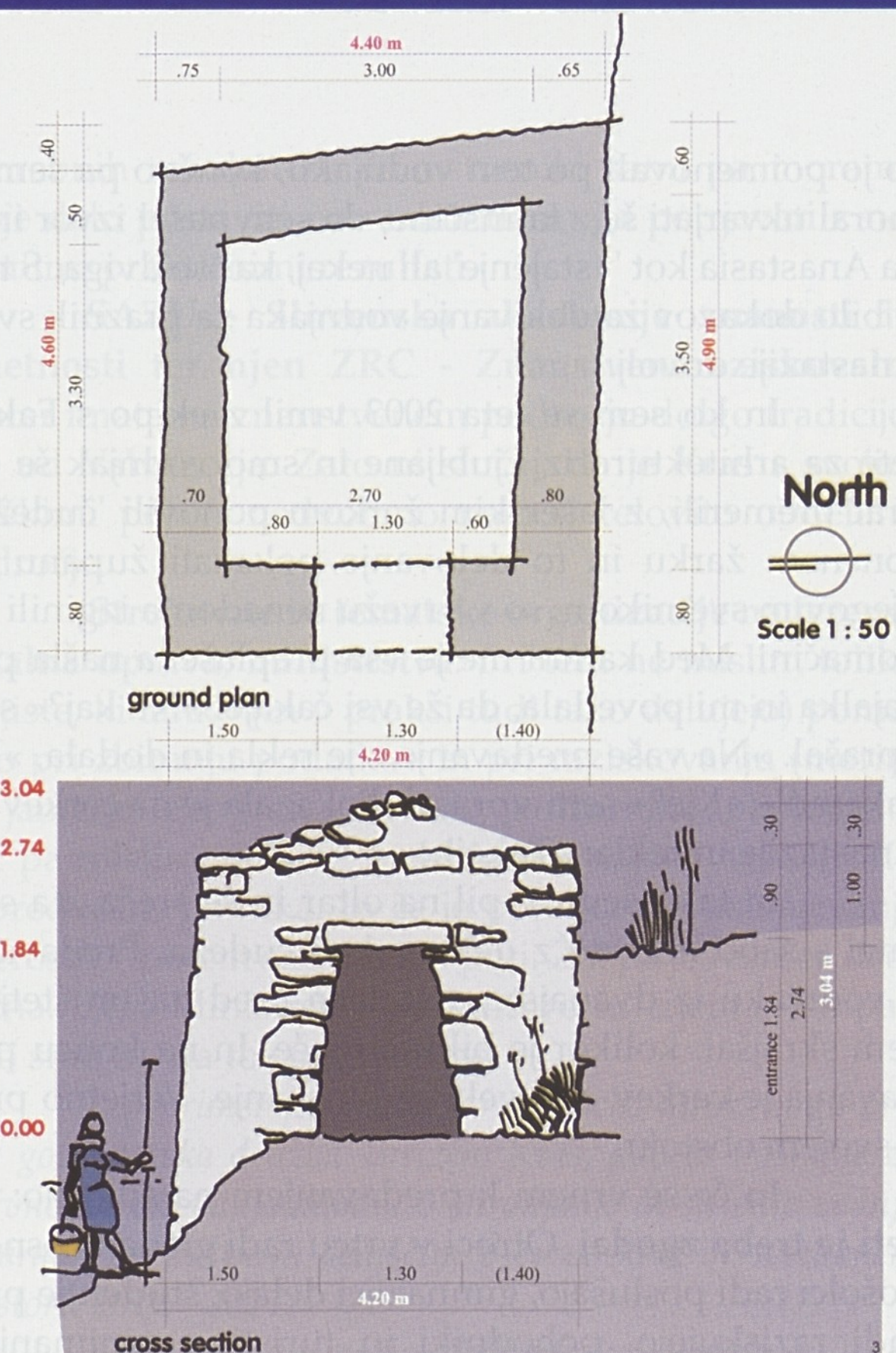
Vino, ki ga želimo deliti z najboljšimi prijatelji... Vino za poznavalce domá in na tujem. Vino, ki v hipu prepriča! Enako sodijo o njem tudi strogi ocenjevalci v Londonu, ki so mu kot prvemu teranu nasploh podelili bronasto odličje na ocenjevanju Decanter.

Spoštovanje in razumevanje
kulture dediščine arhitekture kamna

PROJEKT KRAS 2011. KJE ZAČETI?

Borut Juvanec

Bistvo in cilj projekta Kras 2011 je dvig védenja o kvalitetah arhitekture Krasa in dvigovanje zavesti Kraševcev o pomenu kulturne dediščine arhitekture kamna. Strokovnjaki načelno poznamo tako Kras kot kamen, a povezati ju vedno ne zmoremo. Nevednih ljudi ti problemi ne zanimajo. Umni ljudje pa so pripravljene prisluhniti.

Stroka mora pokazati predvsem kaj, kako in zakaj: da bodo ljudje razumeli pomen kamna v okolju. Je kamna preveč ali premalo? Je premehak ali pretrd? Je uporaben ali nam je odveč? Je koristen ali nam je v napoto? Vse po malem, kakor običajno: ampak umen človek bo uporabil, kar je dobrega, in se poskušal izogniti slabemu. Umen človek se rad uči in najboljša učiteljica je narava. A narava ne kaže postopkov; kaže le rezultate. Ti so za neumnega neumni, pametni pa jih bo prilagodil, vgradil in nadgradil.

Preprosta preklada je lahko le izjemoma dolga - malo je nosilnih, dolgih kamnitih plošč, ki bi jih lahko namestili čez razpon in ki ne bi pod obtežbo razpokale. Zato je vzel človek pamet v roke in je izumil **postopno previsevanje - korbeling**, ki tvori v končni fazi nepravilno obok. To, seveda, še ni pravi obok, ampak je preprosta konstrukcija, ki ne dovoljuje velikih razponov. Pa še ta princip gre včasih človeku težko v glavo, čeprav deluje.

Narava uči, a človek ji ne verjame vedno. Drugače povedano: včasih je treba leta in leta, da razumemo, kar nam kdo razlaga. In prav v razlagi je bistvo! Kdo zna in kdo ne zna razložiti; kdo zna in kdo ne zna slišati; kdo zna razumeti - to so ključna vprašanja! Namenoma sem uporabil dovršnik: nisem napisal »razlagati«, pač pa sem napisal »razložiti«, torej razlagati z rezultatom!

Koliko je ljudi, ki govorijo o delu, delati pa ne znajo! Žal bomo imeli s takimi opraviti tudi pri uresničevanju projekta Kras 2011.

Ampak najprej je problem v razlagi. Predavanja so lahko taka ali drugačna. Ne bom pozabil dveh pre-

davanj: ko sem predaval v cerkvi in ko sem imel predavanje ob polnoči... Slednje se mi je zgodilo, ko so me s Politehniko v Valenciji povabili v osrednjo Španijo, v Ademuz. Tam sem spraševal po kamnitih konstrukcijah, za katere nihče ni nič vedel. Ne domačini, ne kolega, profesor s tamkajšnje univerze.

To je bilo tam, kjer sem prejšnji dan doživel pravi upor na vasi, ko sem neko staro (prepričan sem bil, da bo ta pač največ vedela o zame zelo pomembnih zatočiščih v kamnu) spraševal, kam naj grem, da jih bom našel. Kazal sem ji risbo, potem sebe in končno s prsti nakazal smer, kam naj grem, da jih bom našel. Ona pa se je razjela in pričela kričati ter mi dopovedovati, da **ona** že ne bo nikamor šla. Na njeno kričanje se je zbrala okrog naju vsa vas, nekaj deset ljudi, ki so me sovražno obstopili in stopili v bran 'napadeni' ženci. Nič ni pomagala moja razlaga, nič moja vprašanja. Prav ponižno sem jo moral ucvreti do avta in čim prej iz vasi...

A, da se povrnem k bistvu: Navajen sem, da se v Španiji ponavadi večerja po enaindvajseti uri. Toda z informacijo, da so mi določili za predavanje o kamnitih strukturah svetâ pozno, oziroma zgodno uro - to je 0.15 ali četrt ure po polnoči - so me vrgli s tira. A so rekli, tako pač je!

In sem predaval. Prepričan sem bil, da nikogar ne bo. Pa so bili. Prepričan sem bil, da bodo vsi spali. Pa niso. Tako sem predavanje končal po odgovarjanju na vprašanja iz publike nekaj pred tretjo uro zjutraj!

Naslednje jutro, ko sem ves mačkast in nenaspan zajtrkoval, me je natakars ves čas pogledoval s strani. In ko sem pozajtrkoval, je pristopil in povedal, da

Zgoraj: Malta, otok Gozo: 'Naravni obok' pravijo ogromni luknji v kamnitih plasteh. Ne gre za obok, ampak je to preklada; prav taka preklada, kot jo postavi človek čez dve stojki, kadar in kjer mora premostiti razpetino.

Desno: Barraca v suhem kamnu je v ravninskem delu namenjena konjem in je ozka ter dolga, v gorskih strminah pa je majhna. Kadar je premajhna, jo podaljšajo in dobijo dvocelično kompozicijo, prostor za prostorom. Primer objekta na Puntal de la cuena dell gallo (Ademuz, Valencia).

Levja vrata v Mikenah (Grčija): Razpetina vratne odprtine je premoščena s preklado. Čez njo se pne t.i.stopničenje, ki so ga zavarovali še s pokončno kamnito ploščo. Trojna konstrukcija: in že ena sama bi držala.

neki gospod že od sedmih čaka name, da bi mi nekaj povedal. In res mi je na moje presenečenje tisti gospod - domačin - pričel razlagati, kje so iskana kamnita zatočišča, kakšna so in koliko jih je... Potem smo ves dan hodili po okolici in si jih ogledovali. Bila so novost tudi za kolega z njihove univerze... In še lani (2010), ko sem tistega gospoda vodil po Sloveniji, sva se temu smejala.

Na Sardiniji imajo niz vodnjakov, ki jim pripisujejo posebne lastnosti. Izvirajo še iz časov 'kulture nuraghov' iz drugega tisočletja pred našim štetjem.

Najzanimivejši je nuraghijski vodnjak, ki mu pravijo 'pozzo sacro' - sveti vodnjak in ki ima to ime zaradi čudeža, ki ga ta objekt »priredi« vsako leto dvakrat. Na dan svete Anastazije posije namreč sonce vanj tako, da posije sonce tudi iz njega. To je prav zagotovo čudež, če prihaja sončni žarek skozi majhno luknjo v tleh - iz Zemlje same.

Nekaj let sem potreboval, da sem ta vodnjak izmeril - in pri tem vzbujal vsesplošno zgražanje domačinov, ker sem v sicer zaprt spomenik splezal čez štiri metre visoko ograjo, saj je bil (menda že dvajset let) zaprt 'zaradi rekonstrukcije' (ampak rekonstrukcije tudi že dvajset let ni bilo). Potem sem ga narisal, analiziral in ugotavljal vpadni kot sončnih žarkov. Ne kota in ne pojava tam nihče ni poznal. In precej dela, časa ter sedenja v zaprašenih knjižnicah je bilo treba, da sem prišel do dokazov o verjetnosti tega pojava: z risbo sem dokazal tehnično možnost, strokovnjaki so mi izračunali datum dogodka, ki se je skladal s starim datumom praznovanja godu zavetnice tamkajšnje cerkve sv. Anastazije, ki

so jo poimenovali po tem vodnjaku, končno pa sem se moral ukvarjati še z latinščino, da sem našel izvor imena Anastasia kot 'vstajenje' ali nekaj, kar se dviga. S tem je bilo dokazov za delovanje vodnjaka za praznik svete Anastazije dovolj.

In ko sem se leta 2003 vrnil z ekipo s Fakultete za arhitekturo iz Ljubljane in smo vodnjak še enkrat premerili, z laserskim žarkom ponovili 'čudež' o sončnem žarku in to delovanje pokazali županu ter njegovim svetnikom, so v vrvežu nenadoma izginili vsi domačini. Med kamni me je vsa preplašena našla prevajalka in mi povedala, da že vsi čakajo. »Na kaj?« sem vprašal. »Na vaše predavanje,« je rekla in dodala, »Vsi čakamo!« »Kje?« sem vprašal. Pokazala je na cerkev sv. Anastazije in rekla: »Tukaj!«

In tako sem stopil na oltar in še sreča, da sem imel s sabo maketo z delovanjem čudeža. Predavanje o vodnjaku iz dvanajstega stoletja pred našim štejetjem sem skrajšal, kolikor je bilo mogoče. In na koncu predavanja je cerkev doživela še ploskanje. Verjetno prvo v svojem obstoju.

In če se vrnem k predavanjem na splošno: **začeti je treba zgodaj**. Otroci v vrtcu radi gledajo, osnovnošolci radi poslušajo, gimnazijci delajo, študentje prav radi raziskujejo, pohodniki in turisti z zanimanjem prisluhnejo tudi kaki kulturni drobtinici, udeležence univerze za tretje življenjsko obdobje zanima vsaka podrobnost... Nikoli ni prepozno. In ne prezgodaj!

Če začnemo v vrtcu, je naslednja osnovna šola, potem gimnazija in univerza, pomembni elementi so strokovne in tematske organizacije, s koncem na univerzi za tretje življenjsko obdobje, ki zaokrožuje krog: znanje in zanimanje prenaša spet na otroke.

Vrtec: Pri tem gre za **temeljno znanje** - kaj je kamen, zakaj čiščenje in kaj to je, kaj lahko s kamnom zgradimo. Zanimivo pri malčkih v vrtcu je, da razumejo več, kot si predstavljamo. Zato jim lahko razložimo tudi princip sestavljanja. Jasno pa je, da ne gre sestavljati kamnov, pač pa gradnike iz mehke pene. Te lahko sestavljamo prav kakor kamen, pri podiranju pa ne naredijo nobene škode: lahko pa sprožijo val navdušenja, ki učenju z igro le koristi.

Šola: Osnovnošolci so zrelejši, kot mislimo; lahko tvorno sodelujejo, predvsem pri **zbiranju podatkov**, saj sta zvedavost otrok in potrpežljivost starejših neprecenljivi.

Gimnazija: Gimnazijci so bolj ali manj zreli ljudje, ki na osnovi podatkov lahko **strokovno obdelujejo gradivo** - razumljivo pa mora biti gradivo res kvalitetno pripravljeno. Nekaj raziskovalnih nalog iz preteklosti je prav uporabnih. Nekateri avtorji, ki so take naloge pripravljali kot gimnazijci, so danes uspešni študentje, tudi ugledni znanstveniki.

Univerza: Na fakultetah, kjer se ukvarjamo z oblikovanjem prostora, s pridelavo, obdelavo hrane in krme, s turizmom, z antropologijo, z zgodovino in s kulturo, je odvisno predvsem od mentorjev, v kolikšni meri bodo rezultati dela uspešni. Gre predvsem za **znanstveno delo, za začetke**, ki jih je treba razviti do

Predavanje z oltarja v cerkvi sv. Anastazije: prvo v mojem življenju in po vsej verjetnosti tudi zadnje - Fotografija: Tomaž Novljan.

Boris Čok z učenci Osnovne šole Bogomirja Magajne iz Divače pri šiški, 2010.

Strokovni izlet planincev Planinskega društva Pošte in Telekomu Ljubljana (»Z arhitektom po poteh slovenske kulturne dediščine«) na Krasu 2009. Fotografija: Stane Tomšič

uporabnih rezultatov. Znanstveniki sami pa moramo svoje delo postaviti na realna tla in ga potrjevati z nenehnimi praktičnimi rezultati.

SAZU - Slovenska akademija znanosti in umetnosti ter njen ZRC - Znanstvenoraziskovalni center imata na znanstvenem področju dolgo tradicijo, vse od Valvazorja. Zato ni slučaj, da je Kras s svojim kraškimi pojavi nedvomno najbolj celovito obdelano področje.

Strokovne in tematske organizacije na terenu, lokalna uprava, ministrstva: Pri tem ne mislim toliko na tiste, ki lahko (in v praksi tudi tako delujejo) pomagajo pri zbiranju podatkov in pri raziskovanju (merim na jamarje, geografе, slaviste, kulturnike, ekoloģe...), pač pa mislim na tiste, ki **bi lahko** največ naredili. To je predvsem politika. In če je politika res usklajevanje interesov - potem smo na isti poti. Žal pa je resnica drugačna. Celo Ministrstvo za kulturo ni izjema. Ampak zato smo tu, da to spremenimo.

Lep primer je natečaj Kras v očeh otrok, ki ga prireja gospodarska družba Turizem Kras, d.d. iz Postojne za aktivno vključevanje mladih v ohranjanje in širjenje znanja o naravni in kulturni dediščini v evropskem in svetovnem prostoru 2010 - 2011.

Univerza za tretje življenjsko obdobje: To je pomemben segment naše kulture, a pravzaprav najmanj cenjen in priznan. Tukaj gre za zrelo **izbiranje znanja in njegovega posredovanja** najmlajšim - vnučkom. To diseminacijo ali razširjanje, razsejanje bi morali spodbujati in razvijati, saj prinaša takojšnje rezultate in vpliva na delo in na kulturo, torej na kakovost življenja tako starejših kot najmlajših.

Primer je projekt TERRA in COGNITA, ki poteka v okviru Evropske unije in združuje Portugalsko, Španijo, Italijo, Francijo in Slovenijo (tretji del), organizira pa ga Šola za tretje življenjsko obdobje iz Avignona, Francija.

S tem je krog problematike sklenjen. In naš projekt Kras 2011 združuje kulturo Krasa (okolja, kamna in ljudi) s kulturo bivanja na temeljih sobivanja, sodelovanja, razvoja in uspeha na področjih oblikovanja okolja - torej arhitekture, tehnike in tehnologije, ekonomike in uporabe v sklopu skladnega delovanja. V dobro vseh... In pri tem politika usklajuje. Usklajuje med Evropsko unijo, državo, lokalno upravo, s strokovnimi združenji in organizacijami, civilnimi iniciativami in občinami, z mestnimi in vaškimi skupnostmi ter z javnostmi vse do posameznikov. Zakaj? Da bodo Kras poznali tako Kraševci kot tudi Evropska unija, Slovenija in vsak posameznik. Če hočeš res kaj vedeti, moraš poznati vse okrog sebe in tudi druge. Ampak najprej samega sebe in svoje.

Pogled iz Ljubljane

BIENALE O OBLIKOVANJU PROSTORA »PO FABIANIJEVIH POTEH«

Domen Zupančič

Stari Štanjel z gradom.

Pred nekaj več kot enim letom sem bil povabljen k sodelovanju pri delavnici z likovnimi pedagoginjami in pedagogi. V okviru mednarodnega simpozija INSEA so bila organizirana različna predavanja in delavnice s področja pedagogike, likovnega ustvarjanja v izobraževalnem procesu (predšolska vzgoja, osnovna šola in srednja šola). Tam sta bili tudi pedagoginji gospa Tanja Samec (Osnovna šola Antona Šibelja-Stjenka v Komnu) in gospa Vlasta Markočič (Osnovna šola v Dutovljah). Bili sta zgledni soustvarjalke delavnice in sta prešli toge okvire naloge - ustvariti nekaj iz kartona, kar bo stalo in imelo smisel. Ustvarili sta lestenec s preprostimi zgibi in zatikanji. Pri ogledu del udeležencev delavnice smo

se zapletli v zanimiv pogovor in kaj kmalu sem zvedel, da sta precej motivirani pri ustvarjanju, organiziranju in vodenju otroškega bienala prostorskega oblikovanja z naslovom Po Fabianijevih poteh. Ker nisem več z uporabo besede NE in ne zavračam dela, sem se znašel v primežu dveh Kraševk in z obljubo, da drugo leto pridem pomagat tudi jaz. Ob letu osorej sta se Kraševki pojavili s povabilom k sodelovanju pri bienalu, povabili pa nista samo mene, temveč sta povabili kar vse študente prvega letnika na naši fakulteti. Obljuba dela dolg! Povabilo je bilo preprosto: študentska delavnica ali makete študentov Fakultete za arhitekturo na témo o arhitekturi in prostorskem oblikovanju.

Ker so to le prvošolčki na fakulteti, sem jim moral njihovemu znanju in zmožnostim primerno pripraviti naloge in vaje. Rok za opravljanje del za bienale je bil kratko odmerjen, kar niti ni tako slabo za prvo vajo. Podobno je kot prvi skok v vodo: hitri premislek in nato skok. Večje nevarnosti ni, če odmislim mokroto vode. Ob sprejetju povabila sem se zavedal nedolžnosti brucev in bruck; prav vaja za bienale bo zanje prvi preskusni kamen, ki ga bodo s svojimi mislimi in idejami obrusili, preoblikovali v element arhitekture. Kot mentor pri vajah pri predmetu »Material in oblika« sem izbiral med različnimi konkretnimi lokacijami, ki bi ustrezale okvirom bienala. Oblikovanje prostora temelji vedno na objektivnih izhodiščih - od arhitekturnih do družbenih. Ker je študentov in študentk v prvem letniku arhitekture mnogo in so iz različnih predelov Slovenije, je bila lokacija naloge izbrana v našem glavnem mestu. Izbran je bil Jurčičev trg ob Čevljarskem mostu. Izbiri lokacije je botrovalo več dejavnikov, ki so izhajali iz praktičnih vzgibov. Najpoglavitejši dejavnik je bila dejanska velikost prostora, ki ne presega tlorisa večje meščanske

hiše; naslednji dejavnik je bil pogled nanj. Trg je možno videti v različnih perspektivah, sprva kot pešec na Hribarjevem nabrežju, kot sprehajalec po ulicah med stavbami, kot sprehajalec na trgu, kot opazovalec z drugega rečnega brega Ljubljance in kot ptica s stolpa na Ljubljanskem gradu. Pogledi na prostor so bistveni pri dožemanju prostora in objektov, ki tak prostor tvorijo. Na trgu stoji stenska skulptura pisatelja Josipa Jurčiča (1844-1881). Od tod ime. Dimenzijsko in tudi drugače je izbrani trg soroden z **borjačem** v Štanjelu. Kako?

Naj najprej stopim vstran od opisa obeh trgov!

Pri analizi arhitekturnega prostora uporabljamo »orodja, metode, načine, smernice, pristope«, a vse to so le nadpomenke za arhetipsko ustrojeno delovanje oblikovalca prostorskih elementov. Prostorski elementi so tisti, ki na svetlobi mečejo senco; so taki, ki jih otipamo, jih oblečemo, jih nosimo, na njih stojimo, v njih bivamo, jih obidemo itn. Z analitičnim razmišljanjem trenutni prostor trga postane vse bolj preprost prostor, ujet med vertikalne ploskve teles, ki se mestoma stikajo, odmikajo. Vse skupaj pa zaradi merila, krojenega po sebi -

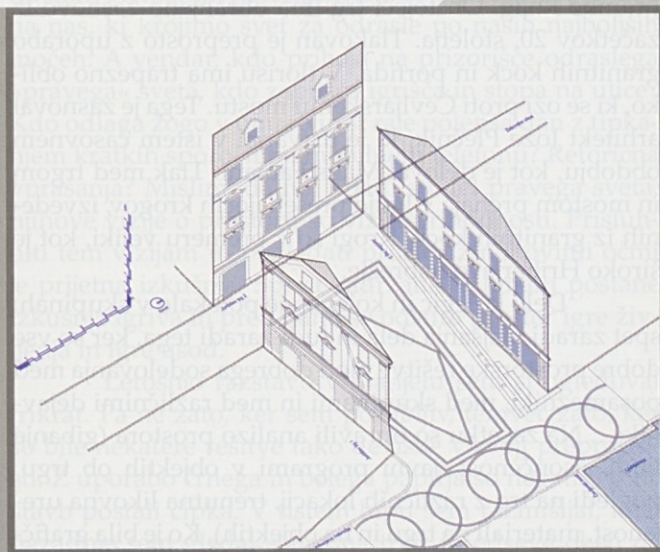

Grajsko dvorišče v Štanjelu.

po človeku, predstavlja trg - vanj vstopa več ljudi hkrati, v njem se srečuje različno število ljudi, na trgu nekateri srkajo obsijani s soncem kavo, nekateri vstopajo v hiše na trgu, nekateri mimobežno brzijo po opravkih in trga ne opazijo kot prostor. Pomembnejše jim je, da ga lahko prečijo in si s tem prihranijo čas. Trg je prostor zavetja in vzpodbujanja družbenega življenja... Mar ni borjač namenjen zavetju? Borjač predstavlja varnost pred vetrom. Borjač je dvorišče pred hišo, a hiše v Štanjelu se polžasto vijejo v hrib, pa zato borjača nimajo vedno »pri sebi«. Grajsko dvorišče je *borjač* v Štanjelu. Ob borjaču

so sicer gospodarski objekti, tod pa so objekti z javnim programom, kot so restavracija, galerija, dvorana in zavodi. A navkljub jezikovnemu preimenovanju zavoljo spoštovanja posebnosti Štanjela in njegovega gradu, je grajsko dvorišče v svojem bistvu mesto srečevanj ljudi v zavetju stamb in zidu. Tudi trg/borjač v Štanjelu ima ljudi; nanj so obrnjeni pogledi s stamb, s stopnišča, z obzidja in skozi vrata, seveda. V teh pogledih je Jurčičev trg v Ljubljani analogija trga v Štanjelu. Tu ne mislim na enakost oblike niti ne na enakost lokacije; gre za sorodnost prostora. To je tisto poglavitno, kar omogoča zveznost razmisleka o prostoru, o skladnem umeščanju arhitekturnih in likovnih elementov v prostor. Najbolj bizarna analogija je sonce; oba trga doživljata svoj čas v svetlobi, v dežju, v pišu vetra; oba trga lovita poglede in odbijata zvoke prisotnih. Zveznost obeh lokacij je navezava na grad, na poglede na prostor in na ljudi.

Ko arhitekt, oblikovalec prostora, dojame te osnovne vrednosti lokacije, se začne oblikovalsko delo. Kaj bo nastalo na koncu tega procesa, nikoli ne vem; lahko kaj pričakujem. In to je tudi vse. Zakaj? Ker oblikovanje ni dejanje hipnosti in ni dogmatska poteza v prostoru. V tem toku snovanja je nekaj miselnih torišč, ki vplivajo na prostorske rešitve. Miselna torišča so zgodovinska dejstva (arheologija, itn.), pomenskost prostora v preteklosti (religija, posvetna vloga), uporabna vrednost, načini uporabe prostora glede na čas (nekoč - danes - jutri; zjutraj - opoldan - popoldan - zvečer - ponoči), politika in drugi interesi (iniciative, ekonomske deviacije). Z zavedanjem teh razmišljanj je bila naloga težka in je potrebovala večjo mentorsko angažiranost kot navadno. A mislim, da se je splačalo.

Jurčičev trg v risbi.

Levo:

Obstoječi Jurčičev trg v Ljubljani. Pogled z Ljubljanskega gradu.

Grajsko dvorišče v Štanjelu. Pogled z vrha stopnišča.

Nastajanje prostorskih inštalacij.

Sedaj pa k nalogi in projektu študentov!

Naloga je bila podana v smislu UNESCO-vega projekta »Ljubljana - svetovna prestolnica knjige«, ki poteka v Ljubljani od 23. aprila 2010 do 23. aprila 2011. Za namene projekta so imeli študentje na razpolago preurediti tlak trga in namesti na trg nove prostorske elemente preprostih oblik za sedenje, branje knjig in hrambo knjig. Obstoječi trg ima ohranjeno zasnovano iz začetkov 20. stoletja. Tlakovan je preprosto z uporabo granitnih kock in porfida. V tlorisu ima trapezno obliko, ki se oži proti Čevljarskemu mostu. Tega je zasnoval arhitekt Jože Plečnik, ki je ustvarjal v istem časovnem obdobju, kot je deloval Maks Fabiani. Tlak med trgom in mostom prehaja v linijo presekaajočih krogov, izvedenih iz granitnih kock. Krogi so v premeru veliki, kot je široko Hribarjevo nabrežje.

Delo kolegic in kolegov je potekalo v skupinah; spet zaradi olajšanja dela in tudi zaradi tega, ker so vse dobre prostorske rešitve plod dobrega sodelovanja med posamezniki, med skupinami in med različnimi dejavniki... Na začetku so opravili analizo prostora (gibanje ljudi, osonečnost, javni programi v objektih ob trgu, pogledi na trg z različnih lokacij, trenutna likovna urejenost, materiali na trgu in na objektih). Ko je bila grafična analiza opravljena, se je začel proces preoblikovanja trga in preureditve tlaka na trgu. Analiza je grafična, saj risba z linijami, zarisanimi v prostoru, objektivno predstavlja stanje in možnosti. Nastali so dobri izdelki v risbi in še boljši v materializaciji z maketami. Ker je bila naloga za začetnike, je bilo merilo načrtov in maket 1:200; torej 1 cm na karti je 200 cm v naravi. Pri tem me-

Utrinek z odprtja razstave 4. bienala. Na fotografiji (z leve na desno): ministrica za kulturo RS Majda Širca, Tanja Samec, Igor Lipovšek in Vlasta Markočič.- Fotografija: Silvester Pipan.

Zgoraj: Makete Jurčičevega trga
in razstava študentskih del v gradu Štanjel.

Barvna radoživost in tehtno spajanje različnih gradiv ustvarjalce
privede do izrazno jasnih rešitev z zdravo mero igrivosti. Barvne
stopnje na kamnitem zidu so kot mladost: hodijo po novih poteh
in na nov način. Morda svojeglavo, a še vedno v jasni smeri.-
Fotografija: Mirjam Krašna Štoka.

rilu je vsakršno dlakocepljenje oteženo, saj je milimeter na risbi 2 cm v naravi. Merilo 1:1 je dobro za kamnoseke, mizarje in kiparje, saj so to zelo izkušeni mojstri, ki material poznajo do obisti. Pri oblikovanju prostora je merilo vedno pogojeno z vprašanjem, do katere stopnje pripustiti dialog med vključenimi v proces dela. Pri snovanju elementov prostora je merilo osnovni aksiom. Podobno je kot pri snovanju likovnih del: merilo motiva določa izbiro in uporabo likovne tehnike, ki bo najbolje izpričala snovalčevo videnje.

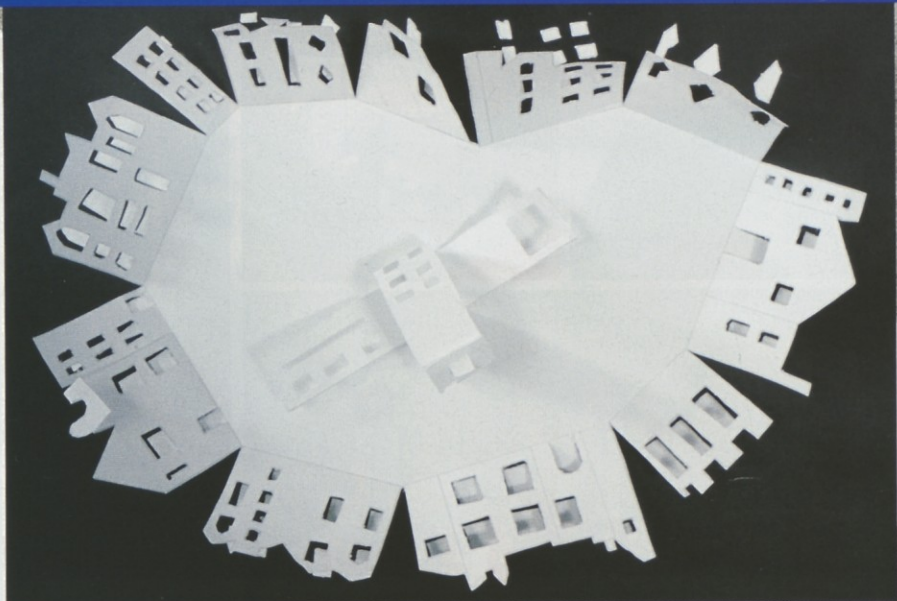
Podobno je z bienalom: merilo prostorskega snovanja je otrok oziroma mladostnik, od 1. razreda osnovne šole do srednje šole. Merilo posameznika in merilo skupine posameznikov je botrovalo, da bienale vztraja in raste. Bienale otroškega prostorskega oblikovanja je letos potekalo že četrlič. S svojo vztrajnostjo organizatorji in udeleženci natečajev dokazujejo smiselnost in nujnost teh dogodkov. Z natečaji presegajo ozke okvire šolskega pedagoškega procesa in stopajo v pravi svet čez šolski prag. Pravi svet ni ujet v epruveto, ne deluje le v eno smer in nima le enoznačnih rešitev. Vsako prostorsko snovanje deluje pod okriljem kulturnih norm, družbenih pričakovanj, likovnih smernic in arhitekturnih trenj. V današnjih časih pa se v ta proces vse bolj vpletajo še diletantske hipne kratkovidne akcije, gnane skozi optiko preglednic finančnih prilivov in

dobičkov. Vektor kulturne ozaveščenosti se s tem pionirskim bienalnim natečajem šili, ostri in kar dobro cilja na nas, ki krojimo svet za odrasle po naših najboljših močeh. A vendar, kdo prihaja na prizorišče odraslega »pravega« svetâ, kdo zapuša igrišča in stopa na ulice? Kdo odlaga žogo v omaro in si raje polepša dan z tipkanjem kratkih sporočil po mobilnem telefonu? Retorična vprašanja? Mislim, da ne! Mladi so del pravega svetâ, njihove vizije o prostoru so vizije prihodnosti. Prisluhniti tem vizijam in pogledati prostor z njihovimi očmi je prijetna izkušnja. Sprva zadržana, a kmalu postane izkušnja igriva in pred nami se odstira prostor igre življenja in igre usod.

Letošnjo razstavo v Štanjelu sem si ogledoval trikrat. Pa ne zato, ker sem pozabljen, temveč zato, ker so bile nekatere rešitve tako deviške v svoji preprostosti. Z uporabo črnega in belega papirja so negativni senc stavb postali čipka. V tistem hipu sem razmišljal, kdaj nazadnje sem gledal sence na trgu in odseve oken na tlaku trga. Hiša z bleščicami! Odlično.

Letos so se bienalu pridružili še geografi (Zavod RS za šolstvo) in tudi naša fakulteta (Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo). Namen sodelovanja je jasen: učiti se od mladih, jih razumeti in jim stati ob strani kot mentor. Poleg dobre organizacije, ki terja večmesečno trdo delo in neprestano usklajevanje med lju-

Še en utrinek o dobrem mentorstvu in uigranosti prostorskega oblikovanja kot parafraza realnosti. Belina papirja na črni podlagi in odsevi steklenih površin na črnem tlaku. Barkolana v maketi ter kataster polj ob obali kot dokaz o umni izrabi rodovitne zemlje priobalnega pasu.

dmi in časom, prinaša bienale radost vsem. Bienale organizirajo Društvo likovnih pedagogov Primorja in OŠ Antona Šibelja-Stjenka iz Komna ter OŠ Dutovlje. Že od začetka organizatorji tesno sodelujejo z doc.dr. Beatriz Čerkez Tomšič z oddelka za likovno pedagogiko Pedagoške fakultete Univerze v Ljubljani. Ob strokovnih predavanjih se odstira različnost pogledov in iskrena zavezanost k sodelovanju in krepitvi intredisciplinarnih vezi. Tu imam v mislih različnost strokovnih pogledov, povezovanje med osnovnimi šolami, povezovanje med organizacijami (šole, fakultete, občine, ministrstva) in tkanje novih čezmejnih povezav (Evropa, ZDA, Azija). Bienale »Po Fabianijevih poteh« se nima ničesar sramovati. Vsi njegovi ustvarjalci ste lahko ponosni! Bistvo bienala je pronicljivo opisala doc. dr. Beatriz Tomšič Čerkez, ko je med drugim zapisala: »...Ustvarjalnost ni zgolj prirojena značilnost osebnosti, ampak se lahko razvija z izkušnjami. Ozaveščanje z ustvarjalnim tokom angažira kulturno delovanje in bogati izkušensko znanavo prostora...« (2010, katalog bienala).

Doc. dr. Domen Zupančič - Fakulteta za arhitekturo, Univerza v Ljubljani

Viri in literatura

- Juvanec, B.; 2010: Experts workshop: On the study and conservation of Earthen Architecture, Villanovaforu, Italy 2009. V: AR 2010/I, let. X, str.: 88. UL Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana.
- Lah, L.; 1994: Prenova stavbne dediščine na podeželju - Kras.- Dolenjska založba, Novo mesto.
- Ludvik, D.; 1960: Od kod bore, borjač, gir?-. V: Jezik in slovstvo, let. 5, št.: 8, str.: 254 – 255. Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana.
- Markočič, V.; Samec, T.; Orel, D.; Cek, N.; 2010: Po Fabianijevih poteh, 4. Bienale otroškega prostorskega oblikovanja.- Katalog. Štanjel, Štanjel, 2010.
- Merkú, P.; 2004: Toponomastični ocvirki (Štanjel na Krasu, Iyouca, Križ, Setú/ Svetó).- V: Jezikovni zapiski, let. 10, št.: 2, str.: 147 – 150, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana.
- Nanut, V.; et all; 2009: Razpis natečaja za 4. Mednarodni bienalni likovni natečaj po Fabianijevih poteh.- V: Likovna vzgoja, št.: 47-48, let.: X, str 62-63. Založba Debora, Ljubljana.
- Zupančič, D.; 2010: Stone structures of island Korčula.- V: Piedras con raices, No.: 30, verano 2010, str.: 52-62. ISSN 1696-9499. Extremadura, Espana.
- Zupančič, D.; 2010: Vidovi in kultura oblikovanja prostora.- V: AR 2010/I, let.: X, str.: 28-38. UL Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana.
- Zupančič, D.; 2007: Kamen, modulator, Korčula.- Centar za kulturo Trešnjevka, Zagreb.

Narodna noša italijanskega Brega
in slovenske Bržanije
pod Kraškim robom

ZLATE ROKE - MANI D'ORO

Tanja Sternad, Borut Klabjan,
Franca Slavec, Bojana Vatovec

Območje, ki se s Krasa postopoma spušča proti Istri, predstavlja z geografskega, a tudi zgodovinskega in družbeno-kulturnega gledišča enotno pokrajino in se na severozahodu začneja z vasi v občini Dolina ter nadaljuje prek Ospa in Črnega Kala vse do Brezovice in Podpeči. Prostor je bil po drugi svetovni vojni, po podpisu pariške mirovne pogodbe 10. februarja 1947, najprej razdeljen na cono A in cono B Svobodnega tržaškega ozemlja (STO), nato pa je leta 1954 z Londonskim memorandumom in leta 1975 z Osimskim sporazumom teritorij ločila državna meja med Italijo in Jugoslavijo. Na italijanski strani se je za vasi, ki tvorijo občino Dolina, udomačilo ime Breg, medtem ko se je za območje, ki je bilo vključeno v republiko Slovenijo, kot del Jugoslavije, uveljavilo ime Bržanija.

Za ozemlje Brega oziroma Bržanije je bila skozi vso preteklost značilna sorazmerno dobra poselitev, ki je bila po eni strani odvisna od rodovitne zemlje in prijaznega okolja, po drugi pa od bližine obalnih mest, ki so predstavljala ugodne lokacije za gospodarske dejavnosti tukajšnjega prebivalstva. Kljub pogostim menjavam oblasti, ki so se zvrstile v prejšnjih stoletjih, vasi v Bregu kažejo nekatere skupne poteze. Celotno območje je delilo razmeroma podobno usodo. Ta je bila odvisna od mejne lokacije in obrambne funkcije, ki so jo imele breške vasi. Od antičnih časov prek srednjega veka vse do sodobnosti se namreč ta prostor kaže kot zelo prehodno območje, na katerem so se srečevale, prekrivale in spopadale rimska in bizantinska oblast, Langobardi, Avari, Slovani in Franki, oglejski patriarhi in posamezni vojvode, Benečani in Habsburžani, vse do nastanka nacionalnih držav v 19. stoletju (Italije) in razpada avstro-ogrskega imperija po prvi svetovni vojni leta 1918, ko je na njenem pogorišču, med drugimi, nastala Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev (od leta 1929 tudi uradno Jugoslavija). Po prvi svetovni vojni je območje v celoti prešlo izpod avtoritete avstrijskega dvoglavega orla v roke Kraljevine Italije in svojo upravno celovitost ohranilo tudi v času, ko si je po italijanski kapitulaciji 8. septembra 1943, med drugo svetovno vojno, to območje priključil nemški rajh. Pomembno zarezno pa je prinesla povojna razmejitev, ko je Breg oziroma Bržanijo razdelila železna zavesa. Čeprav je bila ta ločnica dosti bolj porozna in prepustna kot drugod v Evropi, je nedvomno prinesla veliko sprememb v lokalno družbeno tkivo, saj sta se območji - Breg na italijanski in Bržanija na slovenski strani - znašli na obronkih (in ne samo v geografskem smislu) lastnih držav. Postali sta skrajna periferija držav, ki sta imeli dokaj centralistično ureditev in ki sta do sosedaj gojili strah in nezaupanje.

Študije, ki se ukvarjajo z istrskim prostorom, kažejo na razlike med sosednjimi vasi, ki jih je v preteklosti delila avstrijsko-beneška meja (do razpada Serenissime leta 1797). Podobnih podrobnih študij za razumevanje, kako je italijansko-jugoslovanska in pozneje italijansko-slovenska meja (ki več desetletij ni bila samo državna, a je bila, med drugim, tudi ideološka meja) zarezala v breški prostor, še nimamo. Prav gotovo pa bi v nekaterih segmentih pokazala na razdiralne elemente, ki jih je ta vnesla pod Kraški rob.

Kljub razlikam, ki so se pojavile na teritoriju od sredine 20. stoletja dalje, pa te niso mogle prekri in

Otvoritev razstave Brške noše v občinski knjižnici v Boljuncu -
Fotografija: Aljoša Novak

Ekspoziti razstave Brške noše (v ospredju naglavna ruta) -
Fotografija: Aljoša Novak

Ekspoziti razstave Brške noše (v ospredju naramna ruta) -
Fotografija: Aljoša Novak

izbrisati skupne podlage, ki veže breška naselja in prebivalstvo - njihovih tradicionalnih, večstoletnih gospodarskih aktivnosti (npr. gojenje trte in oljke), skupnih religioznih posebnosti (glagoljaštvo) in vzajemnih političnih interakcij slovenskega (in hrvaškega) nacionalnega gibanja v 19. in 20. stoletju (čitalništvo in društvena organiziranost) ter - ne nazadnje - njihove skupne kulturne dediščine, ki jo poseebnja značilna ljudska noša - brška noša.

Bršičke so najprej oblekle dolgo srajco iz belega platna z globokim vratnim izrezom in s širokimi rokavi; od pasu navzdol je srajco spredaj in zadaj širil trikotni vložek *pupca*. Čez srajco so včasih, še zlasti proti koncu 19. stoletja, oblekle eno ali dve spodnji krili, nato spodnji platnen kamižot*, ki je bil obvezno bel s črnimi vezeninami na spodnjem robu ter na vratnem in rokavnem izrezu. Spodnji kamižot je lahko bil plisirani ali ne. Nad spodnji kamižot so oblekle vrhnjega: dekleta belega, poročene svetlo ali temno rjavega ali črnega. Vrhnji kamižoti so bili vedno plisirani. Tudi vrhnji kamižoti so bili iz platna in vezeni: beli s črnimi vezeninami ob spodnjem robu in po šivih na gubah spredaj in zadaj, na ramenih, okoli vratnega in rokavnega izreza; tudi temni so bili vezeni s črno nitjo ob spodnjem robu, po šivih na gubah spredaj in zadaj in okoli rokavnega izreza, z nitmi različnih barv na ramenih, po sredini zadaj in okoli vratnega izreza. Nad kamižot so v pasu zavezale enobarvni ali vzročasti predpasnik in trak. Ramena so si pokrile z belo vezeno ruto, pozneje tudi s turko ali barvano ruto, slednje pa se niso ohranile. Glava je bila vedno pokrita z belo vezeno pečo.

Dekleta so v hladnejših dneh čez bel kamižot oblekle kratek, do pasu segajoč jopič iz debelejšega belega sukna - *fanielco*. Premožnejše Bršičke so pozimi nosile namesto kamižota dolgo plisirano in vezeno suktnjo iz črnega ali rjavega debelega sukna z ozkimi dolgimi rokavi. Večkrat so si suktnjo izposojale za poroke. Tako fanielce kot suktnje so izdelovali moški krojači.

Razstava ročnih del brških žena v kulturnem domu
F. Prešeren v Boljuncu - Fotografija: Aljoša Novak

Na koncu 19. in na začetku 20. stoletja so se tudi Bršnice začele oblačiti po takratni mestni modi: nad kri- lo na modrc so oblekle bluzo z rokavi na pršut, v pasu so privezale predpasnik. Predvsem mlajše si niso več pokrivalo glave, na ramena pa so si dajale *karpon***, ki so ga običajno kupile od mestne gospode. Karpon so si nadele tudi s staro nošo, vendar redkeje.

Moška noša je bila enotna za celotno tr- žaško ozemlje: široke hlače, ki so segale do pod kolen, bela srajca, telovnik - *kameželin* in jopa - *jaketa*, na glavi klobuk. Moški so začeli oblačiti dolge hlače že po letu 1860, zato se tudi ni ohranil noben original, pa tudi po- datkov ni veliko.

Še najdlje so se ohranile moške parterske noše. Nosili so jih na šagrah parterji, fantje, ki so imeli v za- kupu ples.

Nošo so sestavljali hlače in telovnik iz blaga si- nje barve, bela srajca, na glavi slamnik, bogato okrašen z umetnim ali svežim cvetjem. Noša ni bila osebna last, temveč so si jo izposojali; zadnji taki izposojevalci so bili na Krmenki, ki so noše posojali še po drugi svetovni vojni.

Projekt Zlate roke - Mani d'oro, ki ga je v celoti financiral prispevek deželnega Sklada za slovensko jezikovno manjšino za leto 2009 v smislu D.Z. št. 26/2007, uresničila pa ga je Občina Dolina v sode- lovanju z Občino Hrpelje-Kozina in s pomočjo krajev- nih kulturnih društev *Tržaško folklorno skupino STU LEDI, SKD Prešeren iz Boljunca in SPD Mačkolje*, je nastal v letu 2010 prav s ciljem, da se ovrednoti krajevno zgodovinsko-kulturno dediščino. To predstavlja tradi- cionalna brška noša, ki se je v času ohranila na območju današnje občine Dolina. Naslov projekta **Zlate roke** se namreč navezuje na spretnost in marljivost izdelovalk noš, ki se težke naloge niso nikdar prestrašile - ne nekoč ne danes, kajti na Tržaškem je še vedno živa neusahljiva želja po noši, kakršno so nosile babice in prababice, kar je ponosen in obenem radosten znak pripadnosti slo- venski skupnosti in ozemlju ter navezanosti na njuno preteklost.

Projekt je sestavljalo več dogodkov in faz, za- čenši z bogato razstavo **tradicionalne brške noše** v ob- činski knjižnici v Boljuncu, ki je uspešno temeljila na izdelavi noše same, kar je bilo in še vedno ostaja zelo zahtevno opravilo, za katerega je potrebno veliko spre- tnosti in nemalo znanja, danes žal marsikdaj že dokaj pozabljenega. Na ogled so bile zlasti noše, ki so bile iz- delane v zadnjih letih pri KD France Prešeren na osnovi originalov, ki jih družine ohranjajo iz roda v rod. Raz- stavljene so bile tako, da je bilo gledalcem jasno razvi- den potek njihovega izdelovanja - dele je bilo mogoče videti na različnih stopnjah izdelave. Seveda pa si je bilo mogoče ogledati tudi popolnoma dokončane noše. Vse naokrog so bili razstavljeni tudi deli noš na različnih stopnjah izdelave, tako da je bilo nazorno jasno, koliko dela je potrebnega za popolno opravo. V pritličju je bila na ogled tudi razstava tipičnih breških slaščic, ki so jo

nato v bogatejši obliki ponovili še na sklepni prireditvi projekta, ko je bilo slaščice mogoče tudi poskusiti.

Pomemben del projekta je bila **priprava DVD- ja** o brški noši in nasploh o dragoceni ljudski dediščini v občini Dolina v formatu 20-minutnega filma. Predsta- vljen je prostor dolinske občine in dodatne vsebine o krajevni narodni noši, s plesi in petjem ter z intervjujem članov folklorne skupine »Stu ledi«, s pričevanji zgo- dovinarja, izdelovalke noš in županje Občine Dolina. Dodatek »o projektu« pa ponuja strokovnejši vpogled v témo o noši, z zgodovinsko poglobitvijo in z marsi- katerimi podrobnostmi, zanimivimi tudi za izvedence z etnografskega področja, ter z obširnim fotografskim gradivom. Elektronski zapis kot film prikazuje tako kratek opis tradicije šivanja krajevne narodne noše kot tudi krajši pregled zgodovine teh krajev, hkrati pa pred- stavlja priložnost za promocijo občinskega prostora. Pr- vič v zgodovini je torej prišlo do uresničitve dragocene- ga vidnega, z gibljivimi slikami prikazanega posnetka o brški noši, ki si ga je mogoče ogledati oziroma izposodi- ti v občinskih prostorih.

Uspešna razstava brške noše se je nadaljevala v posebni, a prav tako zanimivi obliki v nedeljo, 3. ok- tobra 2010, na Tatrah ob **1. Prazniku brkinskega jabol- ka**, pod pokroviteljstvom Občine Hrpelje-Kozina, ki prav tako sodi med projektne partnerje. Novi praznik brkinskega jabolka je požel velik uspeh zaradi svojega bogatega programa s témo o jabolkih in tradicional- nih brkinskih dejavnostih ter opravilih, popestren z brkinskimi igrami z jabolki, s strokovnimi predavanji, z razstavami, s kuharsko delavnico o brkinskih dobro- tah z jabolki ter s široko paleto koncertov in raznih na- stopov. Stojnice so ponujale tipične pridelke (Občina Dolina je imela stojnico o Rezervatu Doline Glinščice) in zanimive obrtniške izdelke, prijateljske občine pa so se pod vodstvom svojih županov pomerile tudi v tek- movanju za »naj brkinski štrudelj«. **Predstavitev br- ške noše** pa je bila v nedeljo s prikazom, kako se noša oblači: od spodnjih kril in srajce do obeh kamižotov, predpasnika, rut in traku. Nato je sledila sproščena revija, med katero sta duša projekta Franka Slavec in pevka folklorne skupine »Stu ledi« Dajana v komuni- kativnem brškem narečju opisali brško nošo, ki spada v tip noše, kakršno so v glavnem nosili od Škednja do Istre in ki se razlikuje od mandrjerske noše, kakršna se je uveljavila v kraških vaseh in krajih zahodno od Trsta. Nastop, v katerem je poleg godcev in pevcev so- delovala Ženska pevska skupina »Stu ledi«, je sklenil splet tržaških plesov, ki ponazarja staro šagro. S tako zasnovanim nastopom je tržaška folklorna skupina nekoliko presenetila gledalce in verjetno tudi same or- ganizatorje, ki tako sredinskega poudarka noši morda niso pričakovali. Po svoje je presenetila tudi Brkinska folklorna skupina, ki je najprej predstavila splet br- kinskih plesov, na koncu pa je zaigrala vrsto ljudskih melodij v nenavadnem sestavu Brkinske bande, v ka- térem so »prava« glasbila le harmonika frajtonarca in boben, ostale zvoke pa proizvajajo grablje, žlice, kladi- vo z nakovalcem, pokrovke, žaga...

Sredi oktobra je bila v okviru projekta prav tako pomembna razstava, ki so jo pripravile »zlate roke« Bože Hrvatič in Nevenke Kozina. To je bila **razstava ročnih del brških ženâ**, zlasti vezenin in šivanih izdelkov (a ne samo to!), katere cilj je bilo ovrednotenje zlatih rok brških ženâ in njihovega dela, ki ga opravljajo doma v prostem času. Sčasoma so se na območju Brega ustvarile manjše skupine ženâ, ki ob šivanju rade pokramljajo in tako, s svojim tihim a dragocenim delom, ohranjajo starodavno umetnost šivanja in vezenja. Otvoritev razstave je potekala v znamenju otrok, z branjem odlomkov ljudskih pripovedk, z recitacijami in s petjem ljudskih pesmi.

Narodna noša tržaškim Slovincem veliko pomeni, kot je dokazal uspeh **okrogle mize**, ki jo je Občina Dolina v okviru novembrskih zaključnih večerov projekta Zlate roke priredila v Sprejemnem centru Deželnega naravnega rezervata doline Glinščice v Boljuncu. Okroglo mizo je vodila priljubljena poznavalka ljudske noše Franka Slavec, ki je bila glavna organizatorica večera in sploh srce projekta samega. Na njeno vabilo so o različnih gledanjih na ljudsko izročilo, zlasti na oblačilno kulturo, spregovorili Zvona Ciglič, odgovorna za kulturno, zgodovinsko in etnološko zbirko v Pokrajinskem muzeju v Kopru, ki je marsikaj povedala o virih, izdelovanju in prodaji tkanin; nato je Marta Košuta, ki že veliko let vodi tečaje izdelovanja noš na Tržaškem, poudarila simbolni pomen, ki ga je od nekdaj imela noša za tržaške Slovence in ki v veliki meri zadeva identiteto in pripadnost. Etnografinja Jasna Simoneta je o tej temi govorila z vidika predstavnice mlajše generacije, medtem ko je župnik Dušan Jakomin povedal o svojih začetkih pri zbiranju noš in drugih predmetov ljudske dediščine. Govornikom je uspelo le nakazati izhodišča

in usmeritve svojega delovanja, vendar so kljub temu udeležencem precej obogatili znanje o noši. Okrogla miza o noši je bila prva od sklepnih prireditev projekta Zlate roke.

V Prešernovem gledališču v Boljuncu je v soboto, 20. novembra, končno prišlo tudi do **predstavitve zanimivega DVD-ja** o brški noši in o občini, ki so jo spremljali nastopi otroške in odrasle dramske skupine društva Slovenec in koncert Ženske pevske skupine »Stu ledi«. **Z razstavo in pokušnjo po starem pripravljenih sladici** ter s srečanjem folklornih skupin se je v nedeljo, 21. novembra, v boljunskem Prešernovem gledališču sklenil občinski projekt za ovrednotenje brške noše Zlate roke.

Najbolj je presenetila razstava po starih receptih pripravljenega peciva, možnost pokušanja pa je obiskovalce dobesedno navdušila. Že ob pogledu na obložene mize se je srce razveselilo, na stenah pa so bili razobešeni lahko čitljivi recepti, po katerih je skupina brških ženâ sladice pripravila; denimo za piškote srbijanci in putica Milke Feškove, za kuhane štruklje Marije Črne in Lube Lukčeve, za kugluf in hroštrole Karoline Ota Klabjan ali za kolače borštanskih sester. Na razstavi je sodelovala tudi skupina brkinskih ženâ iz Društva kmetič sežanske regije, ki so pripravile tri vrste najbolj značilnih brkinskih sladici, in sicer jabolčni štrudelj z vzhajanim testom, buhteljni in polnjena pečena jabolka. V projektu Zlate roke je sodelovala tudi Tržaška folklorna skupina »Stu ledi«, ki je sklenitev projekta združila s **tradicionalnim srečanjem folklornih skupin »Čez tri gore, čez tri dole«**. Letos je povabila »Klapo Volta« iz Brtonigle, ki je v nedeljo kot prva ogrela poslušalce s pesmimi v hrvaškem in italijanskem jeziku v značilnem

Oblačenje brške noše na Tatrah

Ples folklorne skupine Stu ledi na Tatrah

*Okrogla miza o izdelavi narodne noše v Sprejemnem centru Naravnega rezervata Dolina Glinščice
Fotografija: Aljoša Novak*

slogu tradicionalne hrvaške vokalne glasbe, kakršno je večglasno klapsko petje brez glasbene spremljave. Kot drugi gost je nastopila Brkinska folklorna skupina s spletom brkinskih plesov in kot tretji Brkinska banda z nizom ljudskim melodij, ki jih je izvedla z nenavadnimi glasbili - grabljami in žago, s kladivom in nakovalcem ter s pokrovkami in žlicami, medtem ko sta bila frajtonarica in boben le v oporo. Srečanje so sklenili plesalci, godci in pevke Tržaške folklorne skupine »Stu ledi«, ki so prikazali več istrskih in tržaških plesov, vmes pa je v prijetnem defileju Franca Slavec spet (kot že predhodno na Tatrah) opisala in pokazala, kako se je nosila brška noša.

Z zadnjimi razpoložljivimi finančnimi sredstvi so na Občini Dolina sklenili, da se pripravi še **spletno stran** projekta »Zlate roke«: www.zlateroke-manidoro.eu, ki povzema vse pobude v okviru projekta in ponuja ogled pripravljene gradiva: obiskovalec strani lahko namreč najde od zgodovinskih in opisnih strokovnih besedil o brški noši do fotografij o noši in o vseh projektnih dogodkih, lahko si naloži za svojo rabo promocijski film, posnet na dvd-ju, in ima dostop do številnih zanimivih povezav.

Občina Dolina predvideva tudi nadgradnjo projekta, če bo dežela Furlanija - Julijska krajina odobrila njegovo financiranje. To je, kot je povedala dolinska županja Fulvia Premolin, zgraditev spomenika brški ženi, ki ga nameravajo postaviti pri vasi Domjo. Županja meni, da se je treba zahvaliti predvsem tistim družinam, ki so v minulih letih skrbno hranile in varovale krajevno kulturno dediščino, tako da jo danes lahko posredujemo novim rodovom. V okviru projekta »Zlate roke-Mani d'oro« je večkrat poudarila bogastvo domačih noš, in še zlasti skrb, trud in ljubezen, ki so jih domače žene vnašale v prelepa pisana oblačila, skupaj z izjemnim čutom za modno kulturo. In je še povedala: »Izdelane noše so namreč pravcate umetnine, ki so za današnje rodove velik ponos. Naša želja in obveza pa, da to neizmerno bogastvo ohranimo in posredujemo novim generacijam, saj priča o težki zgodovini, skozi katero so se naši ljudje prebili, da lahko danes tu živimo v miru, pokončno in z željo, da tu obstanemo!«

Opombi

- * Kamižot = brezrokavna, spredaj odprta ženska dolga halja
- ** Karpon = naramna svilena vezena ruta z resami

Tanja Sternad - sodelavka v Uradu za kulturo Občine Dolina,
Borut Klabjan - zgodovinar,
Franca Slavec - izvedenka za nošo,
Bojana Vatovec - prevajalka in publicistka

Zgledno ohranjena domačija

SKOZI STOLETJA ŠOBČEVE DOMAČIJE NA KALU PRI PIVKI

Eda Belingar

Nedaleč od Pivke leži v manjši kotlini ob vznožju Osojnice gručasta vas Kal pri Pivki. Ob nekdanji košanski deželni cesti, ki je vodila skozi vas in se je od reške državne ceste odcepila v Pivki, potekala v smeri Hrastje-Kal čez Čepno proti Divači, nastavlja za visokim kamnitim zidom svoje lice soncu domačija Šobčevih, danes na naslovu Kal 18. Nekdaj velika posest je v začetku 19. stoletja obsegala 12 parcelnih števil, ležečih v objemu dveh vaških poti, z obsežno gmajno, še danes imenovano *Škofija*.

Domačijo z dvoriščne strani odlikujejo asketske poteze notranjskih arhitekturnih vzorov. Tu ni ničesar odvečnega. Do vhodnih vrat stanovanjske hiše, vpetih v kamnit okvir s trikotno preklado in preprostim rastlinskim okrasom, se povzpemo po kamnitih stopnicah. Desno od njih v notranjost odpirata pot svetlobi in zraku dve s kamnitim okvirom obrobjeni okni s profiliranimi nadstreškoma in Kristusovim monogramom na zgornji prekladi. Tudi ostala okna na fasadah so oblikovana s kamnitimi okvirji in kovanimi mrežami.

Sprehod okrog hiše razkrije presenetljivo raznoliko. Pogled najprej pritegne s štirikapno skrlato streho krito poslopje *spahnjenca*, posnemano iz mediteranskega prostora, ki se proti nebu izteče v masiven dimnik.

Domačija je bila po izročilu v začetku 19. stoletja furmanska gostilna s kovačijo in kolarsko delavnico. Leta 1884 so odcep med Pivko in Čepnim opustili kot deželno cesto¹, domačija, kot tudi druge domačije v Kalu, pa je začela izgubljati na gospodarski moči. Tedaj, pa tudi že prej so ljudje začeli iskati priložnosti za boljše življenje drugje; tudi v Ameriki.

Stavbe na domačiji so bile razdeljene med več gospodarjev že pred tem, pred letom 1835². Morebiti je bilo to leta 1823, sklepajoč iz vklesane letnice v eni izmed kamnitih stopnic, ki vodijo k vhodnim vratom. Razprodajala se je tudi posest tistih domačih, ki so se izselili. Na domačiji Šobčevih je ostal oče nonota sedanje večinske lastnice Anke Tiselj. Oče njene mame, Jožef Avsec, rojen 1876 v Ložu, se je priženil na sosednjo

Izsek katastra iz leta 1823 z vrisano današnjo domačijo Kal 18 v ospredju. Vir:- Republika Slovenija, Ministrstvo za kulturo, Register nepremične kulturne dediščine.

Z vaške poti se takoj po preteku visokega kamnitega zidu odpre pogled na lično urejeno domačijo.-
Fotografija: Eda Belingar, 2009

Spahnjenca je tesno spojena s stanovanjsko hišo pred njo in s hramom ob njej. Iz skrbno vzdrževanega in zametanega ostenja se pravzaprav težko razbere stavbni razvoj skupka.-
Fotografija: Eda Belingar, 2011

Družina Franca in Neže Žnidaršič z otroki Marijo, Milanom, Francem in Angelo, slikana pred domačo hišo okrog leta 1934.- Vir: Album družine Tiselj.

Družina je lahko ugodno potovala z vlakom. Obiskovali so turistične kraje, si privoščili počitnice... Izkaznica sina Franca Žnidaršiča, očeta sedanje lastnice, s katero se je kot sin železničarja legitimiral na vlaku.- Vir: Arhiv družine Tiselj.

Na preprosto ometano krušno peč v kotu *kamre* je postavljena *kapelica*, ki je dolga leta ležala zanemarjena, potem pa ji je sin lastnice vrnil nekdanjim sijaj in jo postavil na mesto, ki ji gre.- Fotografija: Eda. Belingar, 2011

Naprej skozi *špajz* je prehod v *spahnjenco*, na ognjišče. To je enoceličen prostor, prekrit s štirikapno skrlato streho, nad katero se dviguje mogočen dimnik.- Copyright: Aleš Kobav, 2010.

domačijo, danes Kal 12, in začel s kamnoseško obrtjo. Družina starega očeta Franca Žnidaršiča, ki je nasledil domačijo, in Neže Kruh iz Zagorja, je živela že bolj udobno življenje. Stari oče je s svojim rednim dohodkom državnega uslužbenca na železnici družini lahko privoščil marsikaj, kar si zgolj kmečke družine niso mogle.

Stanovanjska hiša je pritlična, podolgovatega florisa. Skozi vhodna vrata vstopimo v kuhinjo, desno od katere je *kamra*. V njej so včasih spali starši. Zraven *kamre* pa je še *kamrica*, ki je služila kot spalnica za hčere. Lesene deske v jugovzhodnem kuhinjskem vogalu prekrivajo odprtino, skozi katero se po ozkih kamnitih stopnicah vstopa v *kevdri*, prostor pod *kamro*, ki je deloma vkopan v živo skalo in ki je služil kot priročno skladišče za vinske sode, pozneje pa za spravilo poljščin. Dostop v *kevdri* je tudi z dvorišča po kamnitih stopnicah.

Iz kuhinje vodijo vrata naravnost v nekdanji *špajz* z ohranjeno krušno pečjo, ki je ogrevala še *kamro*. V *špajzu* so teti Mariji, ki je zadnja ostala na domačiji, pred leti uredili manjšo kopalnico. Čez celoten prostor *špajza* se pne obok, nekoč s spodnje strani zaprt z ravnim stropom, ki nosi mogočen dimnik, skozi katerega je uhajal dim v preteklosti uničenega ognjišča.

Pod streho stanovanjske hiše, na *wdri*, so shranjevali seno, ki je obenem služilo kot izolacija. Dostop je speljan po zunanjih stopnicah, vhodno odprtino pa zapirajo kovana vrata.

Tla so prekrita s skrlami. V vogalu se nad njimi dviguje zidano ognjišče z zidno omaro v skupni steni s hramom ob *spahnjenci*. V drugem vogalu skupne stene je kurišče krušne peči, ki sega še v *hram*, in v kateri je bilo mogoče speči 30 hlebcev kruha naenkrat. Pomivali so v kamnitem koritu z zunanjim odtokom pod okensko odprtino v zahodni steni.-
Copyright: Aleš Kobav, 2010.

Hram, prostor za spravilo mesnin, je križno obokan, zdaj je prekrit s salonitno streho, kot tlak pa služijo kamnite skrle.-
Fotografija: Eda Belingar, 2011

Poslopji sta oblikovani utilitarno. Le vrata v skedenj, ki so dostopna z zgornje terase, saj je poslopje vkopano v breg, ter okna in vrata svinjskega hleva imajo kamnite okvirje; slednji, predvidevamo, so preneseni iz starejše furmanske štale.

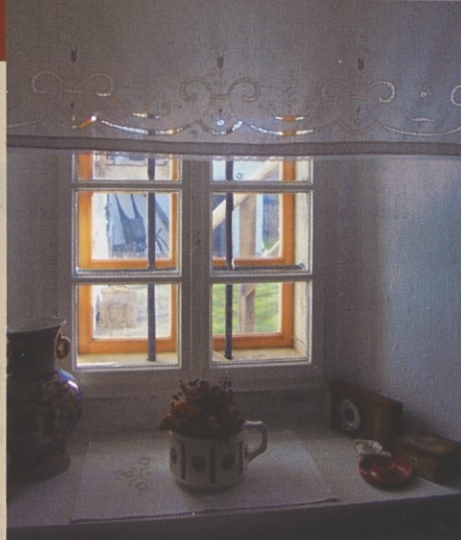
Domačijo je po smrti tete Marije 2005 prevzela njena nečakinja z družino. Domačija je bila skozi leta zgledno vzdrževana, sprti je bilo poskrbljeno, da so poškodovane elemente popravili ali zamenjali z novimi, vedno v sozvočju z obstoječimi. Eno izmed večjih del je bilo v devetdesetih letih prekritje strehe stanovanjske hiše, saj so še ročno izdelani bobrovci iz opekarne v bližnjih Rovnah dotrajali. Ob tem so nekoliko zmanjšali naklon, kar pa ni porušilo harmonije razmerij. Par let pozneje so z opečno kritino nadomestili po vojni s salonitkami prekrita gospodarska poslopja.

In, ne nazadnje, od časa obrušene tako zunanje omete kot tiste omete v notranjosti, a dovolj zdrave, da so jih ohranili, domači z vso skrbjo belijo z apnom, tako da skozi leta sijajo v plemeniti belini.

Kjer so bila tla iz zbite zemlje, so jih obložili z naravnimi materiali, z opeko ali kamnom. Tudi v štali.-
Fotografija: Eda Belingar, 2011.

Hiši dajejo poseben čar ročno izdelana posteljina, prti, prtiki, brisače in zavese - *firniki*. Ko je prišla Neža Kruh kot nevesta iz Zagorja na Kal, je s sabo prinesla bogato balo, v kateri je bil prenekateri z njenimi rokami izdelan kos, ki še danes krasi hišo. Na osnovi te bale je bil na cesarsko kraljevem okrajnem sodišču v Postojni leta 1911 celo spisano Sklep, ki je Neži dajal zastavno pravico na dveh parcelah njenega moža.- Fotografija: Eda Belingar, 2011.

Viri:

Anka in Marjan, Postojna
Belingar, Eda; 2002: Strokovne podlage za razglasitev domačije Kal 18 kot kulturni spomenik, ZVKDS, območna enota Nova Gorica.

Holz, Eva; 1994: Razvoj cestnega omrežja na Slovenskem ob koncu 18. in v 19. stoletju, Zbirka ZRC SAZU, Ljubljana.

Glavna knjiga na Zemljiški knjigi v Postojni Register nepremične kulturne dediščine, Ministrstvo za kulturo, Republika Slovenija.

Opombi:

1 Holz, Eva. Razvoj cestnega omrežja na Slovenskem ob koncu 18. in v 19. stoletju, Zbirka ZRC, Ljubljana, 1994.

2 Prvi zapis o lastniku v Glavni knjigi na Zemljiški knjigi v Postojni z datumom 15. april 1835, zemljiško knjižni vložek št. 117, stran 313, navaja kot lastnika Jakoba Schniderschitscha, ki poseduje že del razdeljene domačije s parcelno št. 1/1 k.o. Ka I - stanovanjsko hišo, dvorišče in gospodarsko poslopje. Tudi zaris v katastrski mapi iz l. 1869 kaže razdeljeno domačijo.

Gospodarski del tvorita štala in lopa za voz s skednjem v nadstropju nad njima. Do okoli leta 1925 je bilo poslopje prekrto s slamo in po drugi vojni nadvišano. Ob njegov jugovzhodni vogal je prilonjen hlev za prašiče na mestu, kjer je prej stala štala za 6 do 7 konj. Furmani so tod menjavali konje in nadaljevali pot proti Trstu s spočitimi konji. Štalo so podrli okrog leta 1915, ker že dolgo ni več služila svojemu namenu in je bila dotrajana.-- Fotografija: Eda Belingar, 2010.

Tla so prekrita s skrlami. V vogalu se nad njimi dviguje zidano ognjišče z zidno omaro v skupni steni s hramom ob *spahnjenci*. V drugem vogalu skupne stene je kurišče krušne peči, ki sega še v *hram*, in v kateri je bilo mogoče speči 30 hlebcev kruha naenkrat. Pomivali so v kamnitem koritu z zunanjim odtokom pod okensko odprtino v zahodni steni.-
Copyright: Aleš Kobav, 2010.

Hram, prostor za spravilo mesnin, je križno obokan, zdaj je prekrit s salonitno streho, kot tlak pa služijo kamnite skrle.-
Fotografija: Eda Belingar, 2011

Poslopji sta oblikovani utilitarno. Le vrata v skedenj, ki so dostopna z zgornje terase, saj je poslopje vkopano v breg, ter okna in vrata svinjskega hleva imajo kamnite okvirje; slednji, predvidevamo, so preneseni iz starejše furmanske štale.

Domačijo je po smrti tete Marije 2005 prevzela njena nečakinja z družino. Domačija je bila skozi leta zgledno vzdrževana, sproti je bilo poskrbljeno, da so poškodovane elemente popravili ali zamenjali z novimi, vedno v sozvočju z obstoječimi. Eno izmed večjih del je bilo v devetdesetih letih prekritje strehe stanovanjske hiše, saj so še ročno izdelani bobrovci iz opekarne v bližnjih Rovnah dotrajali. Ob tem so nekoliko zmanjšali naklon, kar pa ni porušilo harmonije razmerij. Par let pozneje so z opečno kritino nadomestili po vojni s salonitkami prekrita gospodarska poslopja.

In, ne nazadnje, od časa obrušene tako zunanje omete kot tiste omete v notranjosti, a dovolj zdrave, da so jih ohranili, domači z vso skrbjo belijo z apnom, tako da skozi leta sijejo v plemeniti belini.

Kjer so bila tla iz zbite zemlje, so jih obložili z naravnimi materiali, z opeko ali kamnom. Tudi v štali.-
Fotografija: Eda Belingar, 2011.

Hiši dajejo poseben čar ročno izdelana posteljina, prti, prtiki, brisače in zavese - *firmiki*. Ko je prišla Neža Kruh kot nevesta iz Zagorja na Kal, je s sabo prinesla bogato balo, v kateri je bil prenekateri z njenimi rokami izdelan kos, ki še danes krasi hišo. Na osnovi te bale je bil na cesarsko kraljevem okrajnem sodišču v Postojni leta 1911 celo spisana Sklep, ki je Neži dajal zastavno pravico na dveh parcelah njenega moža.- Fotografija: Eda Belingar, 2011.

Viri:

Anka in Marjan, Postojna Belingar, Eda; 2002: Strokovne podlage za razglasitev domačije Kal 18 kot kulturni spomenik, ZVKDS, območna enota Nova Gorica.

Holz, Eva; 1994: Razvoj cestnega omrežja na Slovenskem ob koncu 18. in v 19. stoletju, Zbirka ZRC SAZU, Ljubljana.

Glavna knjiga na Zemljiški knjigi v Postojni Register nepremične kulturne dediščine, Ministrstvo za kulturo, Republika Slovenija.

Opombi:

1 Holz, Eva. Razvoj cestnega omrežja na Slovenskem ob koncu 18. in v 19. stoletju, Zbirka ZRC, Ljubljana, 1994.

2 Prvi zapis o lastniku v Glavni knjigi na Zemljiški knjigi v Postojni z datumom 15. april 1835, zemljiško knjižni vložek št. 117, stran 313, navaja kot lastnika Jakoba Schniderschitscha, ki poseduje že del razdeljene domačije s parcelno št. 1/1 k.o. Ka I - stanovanjsko hišo, dvorišče in gospodarsko poslopje. Tudi zaris v katastrski mapi iz l. 1869 kaže razdeljeno domačijo.

Gospodarski del tvorita štala in lopa za voz s skednjem v nadstropju nad njima. Do okoli leta 1925 je bilo poslopje prekrito s slamo in po drugi vojni nadvišano. Ob njegov jugovzhodni vogal je prislonjen hlev za prašiče na mestu, kjer je prej stala štala za 6 do 7 konj. Furmani so tod menjavali konje in nadaljevali pot proti Trstu s spočitimi konji. Štalo so podrli okrog leta 1915, ker že dolgo ni več služila svojemu namenu in je bila dotrajana.-- Fotografija: Eda Belingar, 2010.

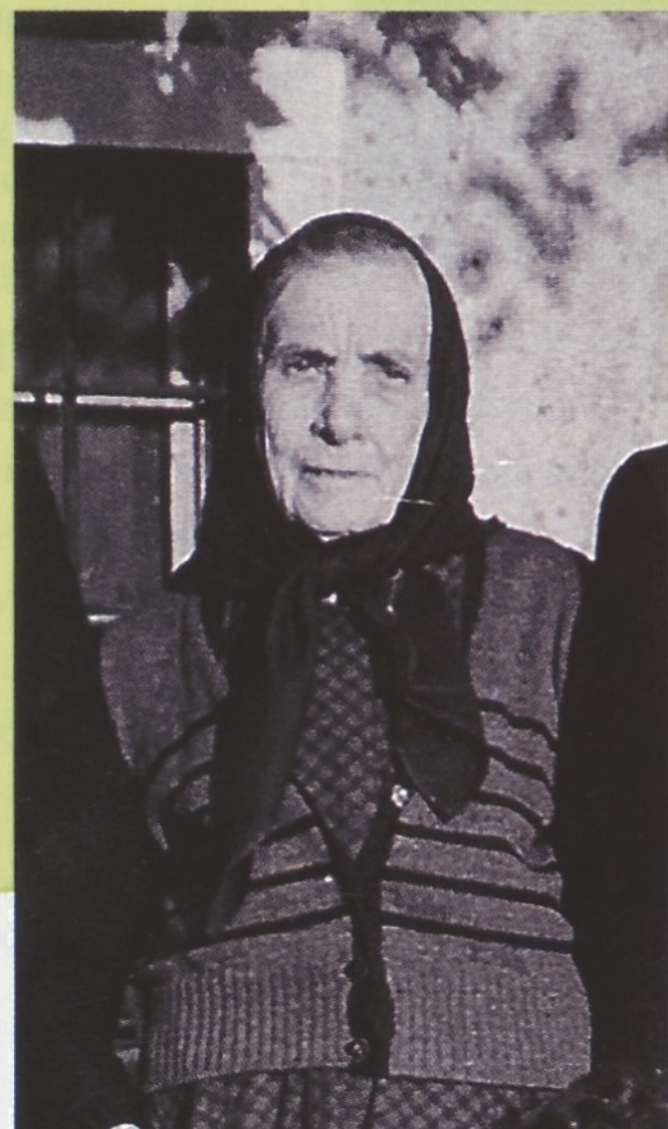
PRIPOVED O POGANSKEM OBREDU V SPODMOLU TRIGLAVCA

Boris Čok, Ladislav Placer

V reviji STUDIA MYTHOLOGICA SLAVICA pri založbi ZRC SAZU sta v letu 2010 izšla članka Borisa Čoka in Ladislava Placerja o poganskem obredu plodnosti v spodmolu Triglavca in o možnem izvoru imena vasi Divača, ki naj bi bilo verjetno povezano s češčenjem plodnosti. V reviji KRAS predstavljava članka v skrajšani in spremenjeni obliki, ki je prirejena za širši krog bralcev. Objava v tej obliki se nama je zdela potrebna zato, da bi širše občestvo spoznalo pomen tega prostora in začutilo nujnost njegove vključitve v Regijski park Škocjanske jame. Pomen Triglavce še ni zadnja novost, ki jo skriva ta prostor.

Avtorja

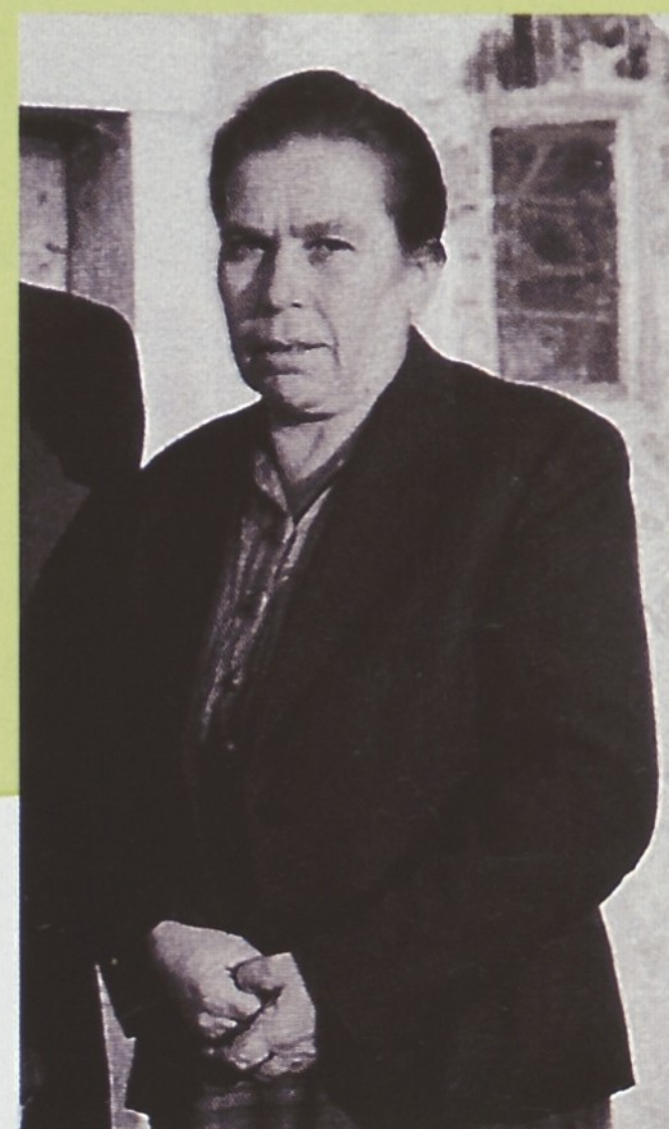
Pranona Marija Cerkvenik-Mrtnjačeva, poročena Ban-Frigleva.

Pranona pri grabljenju v Kotličih leta 1955

Marička Ban, pranonina hčerka in sestra moje none Olge Ban, poročene Čok.

Liletovi: nono Jože, moj oče Jože z vnukinjo Dašo, ter nona Olga.

Izročilo Prelož

Boris Čok

V mojih mladostnih letih sem imel srečo, da sem imel čudovite pripovedovalke različnih zgodb, pripovedi, bajk in drugega ustnega izročila. To so bile moja prababica (pranona) Marija Cerkvenik, poročena Ban-Frigleva iz Prelož, njena hči in moja babica (nona) Olga Ban, poročena Čok-Liletova, Marija Ban-Frigleva, nonina sestra - vse po očetovi strani; Jožefa Mljač-Bcljeva, poročena Mljač-Pepka Gabrijelova, Jožefa Mljač - Pepa Žvnkova, Albina Mljač- Britčeva, Frančiška Mljač-Vrharjeva, poročena Mevlja-Francka Mevlova, Marija Mljač-Brusova, poročena Gregorčič-Flekova, in Hana Bržanova - vse iz Prelož; ter mamina prateta Marija Mevlja, poročena Fonda-Pečarjeva, Ivanka Šušmelj, poročena Stopar-Hana Pintarjeva, Milena Umek-Grčeva, poročena Stopar-Milka Zajceva - vse iz Lokve; pa še nekatere naključne strine in tete, kot smo jim rekli takrat... Moški so bili bolj zadržani. Nekaj bolj »resnih« zgodb sem zvedel od mojega nonota (starega očeta) Jožeta Čoka-Liletovega, od mojega očeta Jožeta, Ivana Svetine-Mihatovega, od Ignaca Sile-Žuštovega, od Ivana Moderca-Jegričevega, od strica Mevlovega in še od nekaterih drugih.

Večino pripovedi sem poslušal v zimskem času, ko so bili večeri dolgi in TV sprejemniki v vasi redko tehnološko čudo. Ko je bilo v kmečki hiši pri noni Liletovi vse postorjeno, smo v mrzlem mraku odšli k njeni

mami, moji pranoni Mariji Friglevi v Prelož. Tam smo posedli okrog toplega zidanega štedilnika in pogovori so se začeli o vsakodnevnih opravilih in o aktualnih novicah na vasi. Temu bi danes rekli opravljanje. Potem pa so spontano prišle na dan zgodbe iz davnine.

Takrat sem bil še premajhen, da bi razumel, kakšen pomen so imele vse tiste pripovedi; še posebno, ker so nekatere pomembnejše in skrivnostne zgodbe pripovedovali med seboj bolj potih, skoraj šepetaje. Podobne pripovedi sem slišal tudi ob Liletovem štedilniku. Tja so prišle sosede in nonotova sestra Jožefa Stopar-Pčkova. Druge pripovedi sem slišal na paši, ker sem za sosedo na pašniku imel kakšno starejšo pastirico. Tako je bilo vse do končane osemletke.

Potem sem se vpisal na gimnazijo v Ajdovščini in že na začetku prvega letnika smo pri pouku slovenskega jezika imeli za šolsko nalogo spis »Zapuščina naših prednikov«. Na misel mi je prišlo, da bi v nalogi opisal dogodek iz pripovedi moje none in pranone. Profesorico Pavlo Šmid je spis navdušil in skoraj prosila me je, naj si take in drugačne pripovedi zapišem in jih zbiram, da se jih ne bi pozabilo. Tisto zimo sem mrzlično hitel zapisovati v poseben zvezek vse, kar sem slišal do takrat. Nekatere zgodbe pa sem hotel ponovno slišati, zato sem šel do starejših ženic, ki so bile pripravljene povedati zgodbe, ki vsaj takrat niso bile namenjene

vsakim ušesom. Bajke in pripovedke so pripovedovale zelo sproščeno, ko pa so pripovedovale o »stari veri« in obredih, jih je večina rekla: »Glej, da se ne boš delal norca, ker to so resne stvari in ti ne bomo nič več povedale o tem!« Kmalu so spoznale, da te pripovedi jemljem zelo resno, ker pa sem jim še obljubil, da bom večino zapisanega obdržal zase in da mi je moja pranona že nekaj zaupala, so postale bolj sproščene.

Zanimivo pri vsem tem je to, da so mi te zgodbe pripovedovale večinoma starejše vaščanke iz Prelož, medtem ko so lokavske ženice o tem vedele bolj malo. To me je presenečalo, vendar mi je kmalu postalo jasno, zakaj, čeprav so Preložke le dober lučaj oddaljene od Lokve. Preložci so za Lokavce veljali za nekakšne odpadnike, ker naj bi se po ustnem izročilu nek starešina iz rodu Mljačev s svojo srenjo preselil (preložil) iz Lokve po nekem roparskem napadu na vas. To naj bi se zgodilo v 14. stoletju in zaradi tega so Preložci marsikaj od takrat znali zadržati zase in imeli celo svoje narečje. Po ustnem izročilu naj bi tam, kjer so se naselili, že obstajala manjša naselbina (Mirišče) nekdanjih staroselcev iz razdejanega Velikega Gradišča.

Vse to so pripovedi, v katerih je nekaj resnice, vendar od Bezlaja izvemo, da nosijo Preložke ime po stari besedi za poseko, ki so ji rekli »prelog«, kar pomeni, da so Preložke vas, ki je zrasla na poseki.

Vse sem vestno zapisoval v svoj zvezek do odhoda na služenje vojaškega roka leta 1972. Po vrnitvi iz JLA smo s starši pospešeno začeli graditi novo hišo, v katero smo se preselili leta 1979. V tistem času sem bolj malo zapisoval in na žalost je takrat preminilo kar nekaj mojih najstarejših zvestih pripovedovalk. A zgodilo se je še nekaj hujšega! Pri selitvi iz stare hiše v novo sem izgubil zvezek. Po srečnem naključju sem ga našel leta 2000 v starem zaboju za drva med drugimi zvezki in knjigami iz šolskega obdobja. Morda je prav usoda tako hotela vplivati na obljubo, da teh zapisov ne smem objaviti pred smrtjo pripovedovalk...

Po skoraj tisoč tristo letih zatiranja, poniževanja in posmehovanja je prišel čas, ko današnje generacije potomcev rodnovercev na te obrede gledamo z veliko mero spoštovanja in jih lahko brez sramu pripovedujemo širši javnosti.

Tabla z zemljevidom učne poti Divaški kras.

Triglavca

Boris Čok

Pripoved o poganskem obredu v Triglavci, spodmolu nad velikima udornima dolinama Radvanjškom in Radvanjem, tudi Gorenjskim in Divaškim Radvanjem, je ena izmed tistih, ki sem jih slišal od prababice. Pomembna je zato, ker iz nje zvemo nekaj o obredu plodnosti, ki so ga na skrivaj izvajali Prelošci še na začetku 19. stoletja, o božanstvu *Devi*, o ženskem hudobnem demonu *Mori* in o svečeniku, ki je vodil obred in so mu verjetno pravili *božeglav*. Priimek Božeglav izvira prav iz Lokve in Prelož.

V spodmolu sta dva obredna kamna: spodnji kamen, ki ima na vrhu manjšo škovnico, v katero s stropa neprestano kaplja izredno čista voda, ki ima po mnenju Ladislava Placerja obliko ženskega spolovila, izbočena kamnita figura na stropu pa ima obliko moškega spolovila. Voda, ki kaplja, ponazarja življensko pomembno semensko tekočino - vodo. Celotna naravna figuralka v spodmolu tako predstavlja neskončni naravni krog rodnosti in obnavljanja.

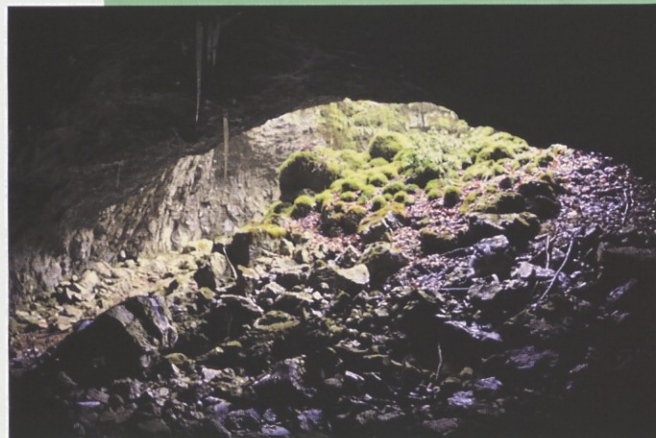
V Triglavci in njeni obredni vsebini bi po Placerjevem mnenju lahko iskali tudi izvor krajevnega imena Divača. Sami krajanje in prebivalci okoliških vasi so v narečju ime tega kraja vedno izgovarjali Dəvača ali Devača. Ker se je v Triglavci izvajal obred plodnosti, Placer meni, da so iz Divače in verjetno tudi iz okoliških vasi, nekoč na skrivaj hodile v spodmol neplodne žene, ki so imele težave z zanositvijo.

Spodmol Triglavca je zaenkrat z neokrnjeno okolico zanimiv še zaradi izredno lepih zvrsti cvetja in hkrati zavetišče sove uharice, ki velja za ogroženo in zato zaščiteno vrsto ptic. Ker je spodmol vključen med znamenitost ob Divaški učni poti, je deležen pogostih obiskov, kar vzbuja veselje in skrb hkrati zaradi nesplošljivosti in nezaveščenosti nekaterih obiskovalcev. Poleg tega je celotno območje Divaškega Krasa še vedno v fazi arheoloških (Mala Triglavca, Bukovnik itn.) in speleoloških raziskav (Kačna jama, Risnik), kar bi morali upoštevati tako graditelji drugega železniškega tira Divača-Koper, kot načrtovalci raznih pozidav in obrtnih con v sodelovanju z občino Divača, z Ministrstvom za okolje in prostor ter z Ministrstvom za kulturo.

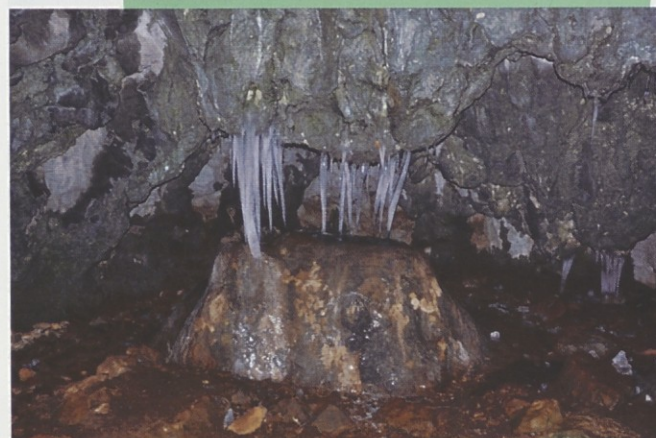

Previsna stena nad spodmolom Triglavca.

Pogled iz spodmola. Triglavca.

Obredni kamen in izboklina nad njim, prekrita z ledom in ledenimi kapniki.

Preloška dekleta svečenice nabirajo praprot in jo posvečeno namakajo v vodo izvira Vročče.

Daša - svečenica s praprotjo.

Častilci plodnosti gredo v soju mesečine proti spodmolu Triglavca.

Obred v Triglavci

Boris Čok

Zgodbo o poteku obreda plodnosti v Triglavci mi je povedala moja prababica Marija Ban-Frigleva malo pred svojo naravno in spokojno smrtjo leta 1967. Umrla je med spanjem. Slišala jo je od svoje babice. Potem mi je enako zgodbo v sedemdesetih letih povedala Jožefa Mljač-Žvnkova. Od pranonine se je razlikovala le v nekaj podrobnostih; dejala mi je tudi, da je zgodbo njej pripovedovala njena babica, ki je bila zadnja svečenica pri obredu. Ko sem jo vprašal, ali je bila svečenica tudi babica moje prababice, je dejala, da zelo verjetno. Iz tega lahko sklepamo, da so obred izvajali do prvih desetletij 19. stoletja.

Zaradi sovražnega okolja so obred izvajali skrivoma in ponoči v času, ko je bilo požeto zadnje žito, ajda in ob polni luni. Zbrali so se starešina, ki je nosil plateno torbo s semeni pšenice, rži in ajde, ter štiri svečenice, mlada in najlepša dekleta, v belih lanenih oblekah. Eno noč pred odhodom v Triglavco so obiskali čudežni izvir Vročče, v katerega so pomočili že prej nabrano praprot in jo pripravili za naslednjo noč. Dekleta - svečenice so pred odhodom na pot praprot zataknila na za to priložnost prirejene pasove. Ti pasovi bi jih varovali pred zlemi duhovi - besi in nesrečo. Tako pripravljeni so se zbrali na hribu Golcu in se podali proti Triglavci. Tam so prižgali bakljo in se spustili v spodmol, kjer je na dnu podolgovat obredni kamen z manjšo škovnico na vrhu, v katero je kapljala voda s stropa. Svečenice so prapro-

te pasove odpele in položile na obredni kamen. Svečenik je vzel iz torbe semena treh žit in jih vsul v vodo v škovnici in to dejanje pospremil s prošnjo: »Deva, daj da dobro bi rodila, da Mora nič jim ne bi slabga strila!« Svečenice so potem trikrat vzkliknile: »Deva jarovi!« Potem so se vrnili v vas. Dekleta so naslednji dan posvečeno praprot darovala družinam po hišah, kjer so jo polagali za srečo na ognjišča! Po nekaj dneh se je svečenik ob prvem Luninem kraju podnevi odpravil v Triglavco, kjer so v vodi v škovnici semena vzknila. Vzel jih je iz škovne, jih spravil v torbo in odšel proti vasi. Na skrivaj je obšel njive zaupnih kmetov, ki so bile zorane in pripravljene, in na vsaki vsadil v zemljo nekaj kalčkov, pri tem pa govoril: »Jari!« Tem njivam v Preložah še sedaj pravijo Jarovce. Priimek Božeglav verjetno kaže na to, da je bil starešina neke vrste svečenik, ki so mu pravili božja glava ali božeglav.

Obredi v Triglavci so bili po besedah Jožefe Mljač-Žvnkove nasilno zatrti takrat, ko so gozdni čuvaji, ki so nadzirali pogozdovanje kraške gmajne, zalotili starešino pri spodmolu Triglavca. Tam naj bi ga pretepli...

To je le pripoved! Kaj se je zgodilo v resnici, ni znano. Tudi govorice, da so v Podgovju (Pod gavgami) obesili staroverce, niso dokazane. Bolj verjetno je, da so v času Napoleonovih vojn tam obesili dezertarje ali francoske vojake.

Leta 2009 je TV Slovenija predvajala poučni film »Osvatina poganski ogenj«, za katerega so posneli igrani potek obreda pri izviru Vročče, hojo do Triglavce in prizor ob obrednem kamnu.

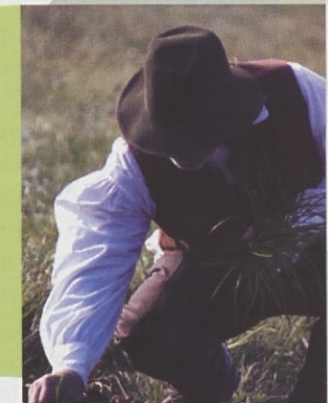
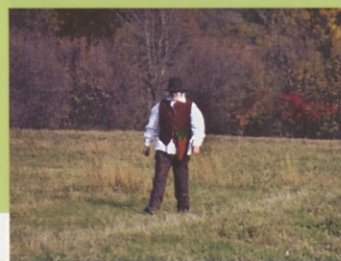
Božja glava (božeglav) ob prihodu v spodmol.

Starešina gre po vzkliko žito v spodmol in ga nese na polje.

Starešina vtika vzkliko žito v zemljo in vzklika besedo: »Jari!«.- Fotografije: Jožica Zafred

Izvor imena vasi Divača

Ladislav Placer

Izvor imena Divače je po Snoju poizkušal razložiti že Miklošič. Oba se opirata na obliko Divača: Miklošič izhaja iz *Divislavb*, Snój iz *Divat'a* (*vbsb*). Merku je odkril najstarejše zapise imena vasi v srednjeveških kodeksih kapitlja sv. Justa v Trstu iz let 1308-1320, v katerih so navedene različice *Devač*, *Dovač* in *Devač(o)*. Narkar ugotavlja, da je bilo ime tedaj moškega spola. Izvor je po mnenju vseh nejasen.

Ob resnih poizkusih jezikoslovcev velja omeniti še dosežke ljudske etimologije, ki jih navaja Žiberna v Divaškem pragu. Divača naj bi po mnenju »duhovitežev« dobila ime po besedi *duvati*, ker je tu močna burja; po mnenju »lovcev« se je ime vasi razvilo iz oblike *divjača*, ker je bilo tu veliko divjačine; tudi za »romantike« je izvorna beseda *divjača*, vendar zato, ker je bila tu nekoč strašna divjina; »iredentisti« pa so mnenja, da je izvor imena treba iskati v rimskem naselju *Vaccian*, iz česar naj bi nastala oblika *Divaccia*. Seveda bi morali *Vaccian* čim prej sezidati, če bi hoteli, da bi ta teorija držala. Sam Žiberna ponudi še eno ljudsko, ko je napisal, da je Divača jezikovno blizu Davči in Vačam. Kot zanimiv poizkus razlage pa je treba omeniti ustno mnenje pokojnega geografa Matjaža Puca, ki mi ga je povedal dr. France Sušteršič: oblika imena Divača bi se lahko razvila iz besede *dvojača*, ki naj bi označevala razdaljo dveh milj na stari cesti Dunaj-Trst. Vendar naletimo tu na težavo pri jezikovni izpeljavi, pa tudi naselje je verjetno starejše od ceste.

Resna etimologija mora izhajati iz najstarejših zapisov imena in iz sedanjega izgovora domačinov. Tu so predvsem pomembni trije podatki: Merkújevo odkritje o zapisih v tržaških srednjeveških kodeksih *Devač*, *Dovač*, *Devač(o)*; zapis *Devača*, torej *Devača* iz leta 1331, ki je naveden v tržaškem vicedomskem arhivu; in izgovor starih Divačanov, h katerim se prištevam tudi sam, in tistih Divačanov iz mojih zgodnjih otroških let, ki so bili rojeni okrog leta 1870. Ti so jasno izgovarjali ime vasi *Devača* ali *Deuāča*, tudi *Dəvača* ali *Dəuača*. Tako nekateri izgovarjajo ime vasi še danes... A povsem zanesljivo lahko sklenemo, da je imela vas v prvi polovici 14. stoletja moško in žensko obliko imena: *Devač* in *Devača*. Ta dvojnost se je med ljudmi po nekaterih znakih sodeč ohranila do druge polovice 18. stoletja. Danes je v narečni rabi le ženska oblika.

Zakaj Divača?

Uradni zapisovalci od konca 15. stoletja naprej so polglasnik v izgovoru *Dəvač* in *Dəvača* nadomeščali večinoma z »i« (*Diwatsch*, *Divach*, vse italijanske različice zapisa po 15. ali 16. stoletju: *Divaza*, *Divazza*, *Divazha*, *Divacca*, *Diuaza*, *Diuazza*, redkeje *Divazzo* in *Deuazza*, po letu 1848 *Divaccia*, redkeje z »u« (*Duuazha*), ali pa so ga izpuščali (*Duatsch*, *Duazh*). Zaradi vztrajne uradne rabe predvsem v pravnih in upravnih dokumentih se je uveljavil zapis z »i« tudi v slovenski uradni rabi.

Kapnika, imenovana *devač* in *devača* (obredni kamen) ali simbola demonov *Devača* in *Devače*.- Fotografija: Borut Lozej

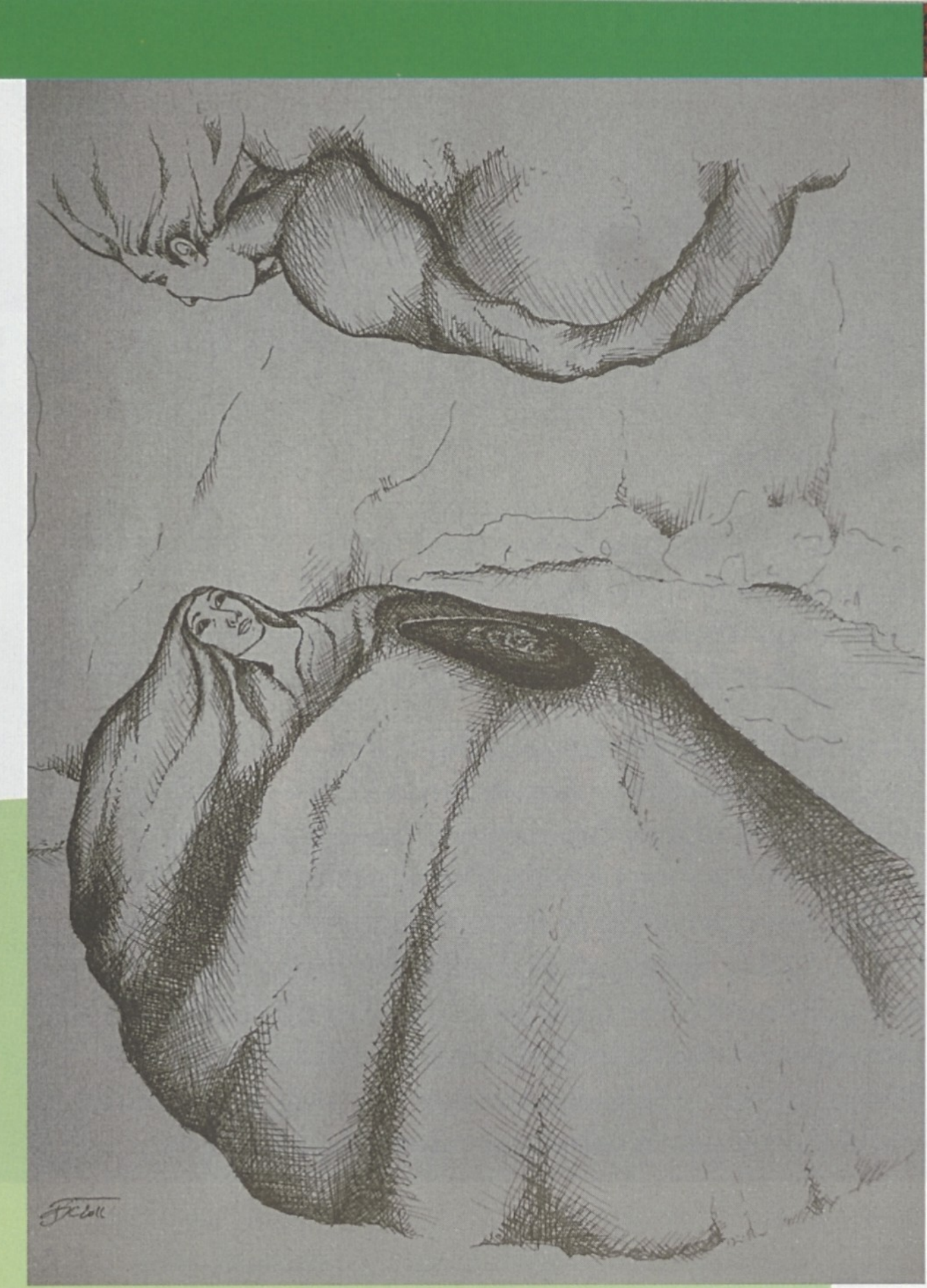
Kaj pomenita izraza *Devač* in *Devača*? Domnevni pomen sloni na pripovedi iz Huj na Brkinih, ki jo je zapisal Medvešček: Da so do prve svetovne vojne tam skrivoma obiskovali jamo s kapnikom, ki so mu pravili *Devar*. Ta je pomagal neplodnim ženam. *Devar* je moška izpeljanka iz izraza *deva*, ki označuje mlado neporočeno dekle, ali iz božanstva *Deva*. Zaradi sorodnosti med besedama *Devar* in *Devač* lahko domnevamo na podobno vlogo. Ker obstoja tudi *Devača*, bi pričakovali, da sta *Devač* in *Devača* del obredja plodnosti. Dokaz za to domnevo najdemo v spodmolu Triglavca, kjer obstojata stalagmitna sigasta tvorba z umetno kotanjo in stalaktitna tvorba, kjer predstavlja spodnja vulvo, zgornja pa falos. Pred seboj imamo torej *devačo* in *devača*, če so ju pojmovali kot kamnita simbola, ali pa *Devačo* in *Devača*, če sta predstavljala demona pri obredju plodnosti.

Po vsem tem bi z malo nagajivosti lahko dejali, da morda ni čisto naključje, če stoji na nizkem obzidju cerkve sv. Antona Puščavnika v Divači mala kapelica sv. Frančiška Pavelskega, ustanovitelja frančiškanov minoritov, ki je patron puščavnikov, trpečih in mornarjev in ki pomaga pri potomstvu in zoper kugo. Čeprav je bilo češčenje plodnosti namenjeno vsakoletnemu obujanju narave, se je nanašalo tudi na človeka. Zato je povsem mogoče, da je bila v času postavitve kapelice leta 1768 vera v čarobno moč *Devača* še tako močna, da so morali

poklicati na pomoč svetnika, ki zna pomagati pri potomstvu in ki bi lahko nadomestil hojo v spodmol Triglavca. Vsekakor je bilo enostavneje malo postati pred kapelico in požebati molitvico, kot pa tvegati hojo v Triglavco in razkrinkanje, čemur je, če si imel srečo, sledil ukor in kakšna batina. Poganska tradicija češčenja plodnosti se je toliko časa ohranila le v odmaknjenih Preložah, kjer ni bilo ne cerkve ne nadležnega župnika. Morda po *Devini* volji?

Da zadeva s kapelico ni zvita iz trte, kaže zapis Duazh (izrečeno *Dəuač*), ki ga je leta 1778 zapisal Hacquet na svojo karto Kranjske. Da je imena krajev zapisal tako, kot jih je, je moral sam potovati po deželi in poslušati ljudi. Poleg Duazh je tu še Lockuu (Loku, torej Lokev), Schnosezhe (Šnozeče) in po »kranjsko« zapisa ni drugi kraji, kar kaže na to, da je bila v času postavitve kapelice moška oblika imena vasi med takratnimi Divačani še v rabi. Oblika Schnosezhe in drugi taki zapisi kažejo na to, da pri Duazh ne gre za nemško izgovorjavo brez zadnjega samoglasnika. Seveda moramo potem verjeti, da je bila poznana tudi žgečkljiva vloga *Devača* ali *Dəvača* in razumeti, zakaj si je Cerkev prizadevala prenesti njegovo dejavnost na sv. Frančiška.

Boris Čok, raziskovalec naravne in kulturne dediščine
Lokve in njene okolice, Lokev
Dr. Ladislav Placer - sodelavec Geološkega zavoda Slovenije, Ljubljana

Pogled umetnice na večna božanska ljubimca *Devačo* in *Devača*.- Tuširanka: Bojana Čibej

Kapelica sv. Frančiška Pavelskega v Divači (podoba je novejša).- Fotografija: Lado Placer

Od jamskih slik do čebelarstva danes

OHRANIMO ČEBELE!

Matej Trobec

Čebelarstvo obstaja že več tisoč let, saj so ga poznale že antične civilizacije. Najstarejši zapisi, ki pričajo o nabiranju medu divjih čebel, so jamske slike izpred več kot 13.000 let.

Za začetnika modernega čebelarstva velja prav Slovenec - Anton Janša (1734-1773), ki je bil prvi učitelj čebelarstva. Imel je številna predavanja po vsej Avstro-Ogrski. Izdal je tudi dve knjigi. Njegovo delo je nadaljeval Peter Pavel Glavar (1721-1784), ki je tudi prevedel Janševo zadnjo knjigo iz nemščine v slovenščino. Zadnji izmed znanih slovenskih čebelarjev je bil Anton Žnidaršič (1844-1947). Izumil je tako imenovani AŽ-panj, ki ga velika večina slovenskih čebelarjev uporablja še danes.

Sestava medu

Med že od nekdaj velja ne samo za sladilo, temveč tudi za zdravilno živilo. Med je precej slajši od običajnega (trsnega ali pesinega) sladkorja. Vsebuje 75-80 % sladkorjev. Glavna sta monosaharida glukoza in fruktoza, vsebuje pa še številne druge sestavljene sladkorje. Skupaj jih je lahko v medu čez 20. Med vsebuje relativno malo vode, običajno med 14 in 18 %, le redko pa več kot 20 %. Če je vode več kot 20 %, pravimo, da med ni »zrel«. To pomeni, da je bil iz panja iztočen prezgodaj. Medičina, ki jo čebele nabirajo na cvetočih rastlinah ali na gozdni paši, še ni med. Med nastane, ko čebele medičino predelajo in ji dodajo še svoje encime. Čebele nato odložijo med v celice v satju. Ta med vsebuje še precej vlage in bi se lahko skisal. Da to preprečijo, čebele s prezračevanjem ali ventiliranjem panja odstranjujejo odvečno vlago. Ventiliranje pomeni, da čebele s svojimi krili na podoben način kot ventilator ustvarijo tok zraka, ki kroži med panjem in zunanostjo. Ta zračni tok suši odvečno vlago v panju (predvsem medu) ter skrbi za prezračevanje panja.

Ostale sestavine medu so še cvetni prah, vitamini, voski, minerali (Cu, Fe, Na, K, P, Ca, Si, Mg, Mn), aminokisliline, encimi, organske kisline, flavonoidi, hormoni ter še številne druge. Vsebnost cvetnega prahu se precej razlikuje med vrstami medov. Največ ga vsebuje kostanjev med, v gozdnih medovih pa ga je bistveno manj. S pomočjo pelodne analize lahko natančneje določimo vrsto medu, vendar je ta metoda dolgotrajnejša, tako da se običajno poslužujemo elektrolitske prevodnosti, barve in seveda najenostavnejše - z okusom.

Različne sorte medov, od leve proti desni: akacijev, cvetlični, lipin, gozdni in bršljanov, ki je že kristaliziran.

Kraški med

Specifično okolje in podnebje na Krasu vplivata tudi na sestavo kraških medov. Ker je podnebje običajno bolj suho, vsebuje med manj vlage in je bolj aromatičen ter bolj izrazitega okusa. Najpogostejši medovi so, kot v ostalih predelih Slovenije, **cvetlični**, **akacijin** in **lipin**, vendar obstajajo tudi medovi, ki jih najdemo samo na Krasu in nikjer drugje. To so medovi rastlin, ki bodisi uspevajo samo na Krasu, v ostalih predelih Slovenije pa ne medijo. Taki medovi so: **rešeljika** (*prunus mahaleb*), **kraški šetraj** (*satureja montana*), ki mu po domače rečemo kar žepek, ter **bršljan** (*hedera helix*). Ti medovi imajo zelo značilne okuse, drugačne od ostalih, in jih tako lahko kaj hitro prepoznamo. Rešeljika je verjetno najznačilnejši kraški med. Je rdečkaste barve, grenkobnega okusa z vonjem po rešeljiki ali zmečkanih listih češnje. Ker cveti že aprila, ko je vreme običajno dokaj

Kraški šetraj je bil včasih pomembna jesenska paša, danes pa njegov med redkeje najdemo.

nestabilno, čebelje družine pa še niso tako številčne, je tega medu malo. **Žeppek** je bil včasih precej značilen kraški med, zaradi opuščanja pašnikov pa sta kraški šetraj začela preraščati trava in drugo grmovje. S pomočjo denarnih podpor danes ponovno več pašnikov služi svojemu namenu, tako da šetrajeve bele do bledo rožnate cvetove lahko spet bolj pogosto opazimo. Vseeno pa ta med zelo težko pridobimo predvsem zato, ker istočasno cveti bršljan, ki zavzema vedno večje površine in običajno bolj medu. Za bršljanov med je značilno, da zelo hitro kristalizira, velja pa tudi za najboljši med za izkašljevanje. Bršljanove izvlečke vsebujejo tudi nekatera zdravila proti kašlju npr. Prospan® sirup in tablete.

Ostali čebelji pridelki

Najbolj poznan čebelji pridelek je seveda med, vendar danes vemo, da imajo veliko zdravilno moč tudi ostali čebelji pridelki, ki se jih vse pogosteje uporabljamo. V zadnjih letih je bilo opravljenih veliko študij, s katerimi so se z znanstvenim pristopom lotili dokazovanja koristnosti čebeljih pridelkov. Največ študij so opravili v Nemčiji, ZDA in na Japonskem. Ena izmed vodilnih ustanov na tem področju je Univerza Gifu na Japonskem. V večini študij so potrdili koristne učinke čebeljih pridelkov, ki so znani že dolgo vrsto let.

Cvetni prah je glavna hrana čebelje zalege. Za čebele je to edini vir beljakovin, zato je izredno pomemben za spomladanski razvoj zaroda, ko je v panju veliko število čebeljih ličink. Čebele ga nabirajo na cvetovih rastlinah. Cvetni prah je izredno bogat z beljakovinami in jih vsebuje več kot meso ali jajca. Poleg tega vsebuje še vse esencialne aminokisljine. Če bi človek vsak dan zau-

žil 20 do 30 g cvetnega prahu, bi zadostil svojim dnevnim potrebam po beljakovinah. Poleg beljakovin vsebuje cvetni prah še ogljikove hidrate, maščobe, vitamine, minerale ter številne elemente v sledovih. Cvetni prah povečuje apetit, izboljšuje prekrvavitev možganov, kar vpliva na boljše človekovo razpoloženje, ter krepi njegov imunski sistem.

Opozoriti pa velja, naj ljudje, ki so alergični na cvetni prah (seneni nahod), cvetnega prahu ne uživajo, oziroma naj se o tem pred njegovim uživanjem posvetujejo z zdravnikom ali s farmacevtom.

Propolis je zmes naravnih smol, eteričnih olj, voska in cvetnega prahu. Z natančno analizo so v propolisu našli več kot 60 različnih snovi. Čebele ga nabirajo na brstečih popkih rastlin. Z njim razkužujejo ter varujejo panj pred infekcijami, uporabljajo pa ga tudi za mašenje raznih lukenj in špranj v panjih. Od tod tudi drugo ime za propolis - zadelavina. Propolis je eden izmed najmočnejših naravnih antioksidantov. V nedavno opravljeni japonski študiji¹ so ugotovili, da je celo močnejši antioksidant kot matični mleček. Nosilci antioksidativnega učinka so predvsem flavonoidi, polifenoli in derivati kavne kisline. Propolis zavira razvoj bakterij, gliv in virusov in tako pomaga pri vnetem grlu, pospešuje celjenje ran in odrgnin, še zlasti gnojnih, razkužuje tudi vnete dlesni. Ima celo protitumorno delovanje, saj zavira angiogenezo, to je razrast novih žil, kar je ključnega pomena za rast tumorja.

Propolis običajno uporabljamo kot etanolno raztopino. Raztopi se ga v 96-odstotnem etanolu, po enem mesecu se ga prefiltrira, da dobimo bistro rumeno-rjavo raztopino. Pri uporabi pa kanemo 5-10 kapljic na žlico sladkorja.

Da bi ohranili čebelo, je treba o njihovem pomenu izobraziti že otroke v osnovni šoli.

Čebele na satju v celicah. Vse fotografije: Matej Trobec

Matični mleček je izloček mandibularnih (žrelnih) žlez mladih čebel, ki se nahajajo na njihovih glavah ob možganih. Izločajo ga čebele, stare pet do dvanajst dni. Sestavine matičnega mlečka so beljakovine, ogljikovi hidrati, maščobe, vitamini ter številne snovi v sledovih. Nadnaravne lastnosti so mu pripisovali že stari Egipčani, saj je takrat veljal za hrano faraonov. Danes pa vemo, da matični mleček znižuje krvni tlak, krepi imunski sistem, povečuje tek, ima pa še številne druge koristen učinke.

Kranjska čebela

V Sloveniji je avtohtona čebela vrsta kranjska sivka (*Apis mellifera carnica*). Ta vrsta je prilagojena na okolje in vremenske razmere v Sloveniji. Zaradi svojih ugodnih lastnosti pa je priljubljena tudi pri čebelarjih zunaj Slovenije. Tako jo najdemo v Avstriji, na Madžarskem, na širšem območju Balkana, zadnje čase pa jo uvažajo celo argentinski čebelarji.

Značilno je, da kranjska čebela prezimi v maloštevilni družini, kar pripomore k precej bolj racionalnemu ravnanju s hrano in izboljša možnost za preživetje zime. Pozimi matica ne zalega, zato morajo imeti zimске čebele precej daljšo življenjsko dobo (do 8 mesecev), medtem ko poletne »pašne« čebele živijo le 40 do 50 dni. Po zimskem počitku čebele spomladi sledi njen eksploziven razvoj. Takrat je na voljo obilo cvetnega prahu, ki je glavna hrana čebelje zalege, pašne čebele pa hitijo nabirat medicino, ki jo čebele pretvarjajo v med - ta pa je glavna hrana odraslih čebel. Številčnost čebeljih družin se tako povečuje iz dneva v dan, višek pa doseže junija. V tem času je v enem standardnem 2-etažnem AŽ panju lahko 60.000 čebel, v 3-etažnem pa jih je lahko celo 80.000. Od julija naprej začne število čebel v panju najprej postopoma potem pa vedno hitreje padati. Avgusta se tudi že pojavijo prve zimске čebele.

Paša je na širšem območju Slovenije najobilnejša

med majem in avgustom, na Krasu pa sta druga polovica julija in avgust običajno bolj sušna, tako, da ni veliko cvetja.

Prvo točenje je rešeljika, ki cveti aprila, vendar pa so takrat čebelje družine manjše; običajno je takrat tudi slabše vreme. Zato je tega medu praviloma precej manj kot pa ostalih vrst. Sledijo bolj bogate cvetlična, akacijeva in lipova paša, na nekaterih območjih tudi kostanjeva. Ko odcvetita lipa in kostanj, je medovitega cvetja bolj malo. Lipova paša se včasih podaljša z lipovo mano, vendar je to bolj značilno za ostalo Slovenijo, na Krasu pa je to bolj izjema kot pravilo. Potem po daljšem zatišju začne konec avgusta cveteti žepek, septembra pa še bršljan. Višek medenja je ob ugodnih razmerah pri obeh v času trgatve.

Nevarnosti za čebele

Čeprav je zelo razširjena, pa je kranjska sivka danes vendarle ogrožena. Kot vsako živo bitje tudi čebele napadajo razne bolezni. Čebele so zelo urejene in čiste živali; v panju vse poteka po nekem redu in tako večino nevarnosti, ki pretijo nanje, odstranijo že same. Vseeno pa je danes - žal - potrebno čebelarjevo posredovanje.

Med največjimi nevarnostmi za čebele je zajedavec varoja (*varroa destructor*). Varoja se je pred leti razširila iz Azije. Tamkajšnje čebele zajedavca hitro prepoznajo in ga odstranijo iz panja, naše čebele pa ga ne prepoznajo, zato se ta zajedavec v panju lahko hitro razširi in povzroči veliko škodo. Napada predvsem čebeljo zalego, če ga je zelo veliko, pa tudi odrasle čebele. Za zdravljenje se danes uporabljajo naravna sredstva, kot sta mravljična in oksalna kislina. Seveda pa je zelo pomembno, da čebelar vseskozi spremlja razmere v panju, da pravočasno prepozna nevarnost in hitro ukrepa.

Še bolj kot bolezni danes čebele ogroža pretirana uporaba fitofarmaceutskih sredstev. V zadnjih

letih je bilo v Sloveniji precej primerov, ko so čebelarji praktično čez noč ostali brez čebel. Nekatera najnevarnejša sredstva, kot je imidaklopid (Gaucho®), so sicer na srečo že prepovedana, še vedno pa obstajajo številna druga, ne bistveno manj nevarna. Največji problem je samovoljno škropljenje kmetijskih površin in neupoštevanje odredb o tem. Škropljenje je namreč dovoljeno samo zgodaj zjutraj in zvečer, ko so čebele še oziroma že v panjih. Prepogosto pa se zgodi, da neosveščeni ljudje (ne vedno kmetje, velikokrat tudi gojitelji domačih vrtov in sadovnjakov) škropijo sredi belega dne, pa tudi z najnevarnejšimi pesticidi. Večina pesticidov deluje tako, da čebele ne ubije takoj, prizadene pa njeno sposobnost za orientacijo. Čebela tako ni več sposobna prileteti do svojega panja. Najbolj tipičen znak zastrupitve je tako »prazen panj«.

Na obmejnih območjih Primorske je dodatna nevarnost za gensko čistost kranjske sivke mešanje z italijansko čebelo (*Apis mellifera ligustica*). Križance hitro prepoznamo po svetlejših zadkih, lahko so prisotni tudi oranžni obroči, ki jih pri kranjski sivki ne sme biti.

Čebelarstvo Trobec

V Čebelarstvu Trobec v Štanjelu na Krasu čebelarimo neprekinjeno že 25 let, pred več kot štiridesetimi leti pa je čebele že imela naša nona. Sedaj čebelarimo v dveh prevoznih čebelnjakih in v enem stalnem čebelnjaku z vsega skupaj 120 gospodarskimi družinami, seveda pa imamo ob taki količini čebel tudi precej rezervnih družin.

V družinskem čebelarstvu čebelarimo vsi. Oče Grozdan je čebelarski svetovalec, preglednik za med ter ocenjevalec medu. Lani je čebelarski tečaj opravil tudi mlajši brat Boštjan, sam pa sem kvalifikacijo za poklicnega čebelarja opravil pred petimi leti.

Kakor danes pri vsaki dejavnosti radi poudarjamo, da je potrebno vlagati v znanje, velja to tudi za čebelarstvo. Seveda je treba spoštovati čebele in njihovo

naravo, a pojavljajo se vedno novi izzivi, kot so bolezni čebel, njihove zastrupitve zaradi pretirane uporabe fitofarmaceutskih sredstev, vsekakor pa je treba poznati tudi zakonodajo na tem področju, ki se v zadnjih letih kar pogosto spreminja.

Ohranimo čebele!

V zadnjih treh letih smo v Sloveniji izgubili kakšnih 100.000 čebeljih družin². Vse več čebelarjev opušča čebelarjenje, za to panogo pa se tudi odloča vedno manj mladih. Zaradi vsega naštetega je Čebelarska zveza Slovenije v maju 2010 začela z akcijo »Ohranimo čebelo!«. S to akcijo želi širšo javnost opozoriti na vse bolj alarmantne razmere v slovenskem pa tudi evropskem čebelarstvu. Samo opozorila pa niso dovolj, treba je tudi ukrepati. Končni cilj akcije sta razglasitev čebele za ogroženo vrsto ter pritisk na državne ustanove, da bi povečale nadzor nad uporabo fitofarmaceutskih sredstev in strožje kaznovale kršitelje pri njihovi nepravilni in prekomerni uporabi.

Verjamem, da bo navsezadnje vendarle prevladal razum, saj se vse več ljudi zaveda pomena čebel. Nevsezadnje so čebele najpomembnejše oprasovalke rastlin, kar tretjina svetovne proizvodnje hrane pa je odvisna od oprasovanja žuželk³. Kaj bi pomenil izpad proizvodnje hrane brez čebeljega oprasovanja rastlin pri naraščajočem prebivalstvu, pa lahko vsakdo presodi sam v svojem okolju!?

Viri

- <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2664783/?tool=pubmed>
- <http://www.oхранimo-cebele.si/>
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Bee>

Kako so pogozdovali gole površine okrog vasi Bani

PRIDNE ROKE PREDNIKOV SO KRASPREMENILE V »GAJ«

Pavel Vidau

Z vseh strani, že od daleč, se vidi na hribovitem obronku Tržaškega zaliva televizijske pretvornike. Na severni strani, ob vznožju tega hribovitega svetâ je vas Bani, ki se z divjo pozidavo Krasa v zadnjih letih že spaja na zahodnem robu z bližnjim naseljem Opčine. Človeški pohlep po dobrinah in denarju ne pozna mejâ, četudi si s tem koplje jamo pod nogami. Ne mislim s tem samo na lahkotno in nepremišljeno razprodajo domače zemlje, ki so jo generacije prednikov trebile, obdelovale in negovala, sedaj pa jo njihovi potomci prepuščajo tujcem v pozidavo. Mislim na splošno uničevanje narave in naravnega bogastva po svetu, kar neizbežno vodi v uničenje naše Zemlje.

Banovke in Ferlugovke ob cesti na banovski Vrh.

Od leve na desno Banovke: Marija Krevatin, Adriana Gatto in Danica Milkovič.

Ko se je širil rimski imperij v naše kraje, je zgodovinar Herodian zapisal, da so tu kraljevali gosti neprehodni gozdovi, ki so jih morali krčiti zaradi cestnih povezav z notranjostjo in zaradi potreb po lesu za gradnjo. Tako vidimo, da so bili gozdovi od nekdanj pomemben vir dobrin za človekovo življenje. Dragoceni so ne le zaradi gradbenega lesa in lesa za kurjavo. Ohranjajo tudi tla, varujejo vodne zaloge v zemlji, obnavljajo zaloge kisika v zraku, omogočajo številne oblike rekreacije. In dajejo krajini privlačen videz. Še zlasti v jeseni, ko se listnati gozdovi odevajo v očarljivo paleto pastelnih odtenkov barv...

Prodirajoči sončni žarki skozi jutranjo prosojno meglico odstirajo to melanholično lepoto narave. Z roso prepojenih travnih bilk in očarljivo barvitostjo odtenkov na listih dreves, ki se kopajo v tej lesketajoči zarji. Kot bi bilo vse posuto s kristali, se bleščijo rosne kapljice v razsipajoči dnevni svetlobi. Jutranja tišina in lepota stvarstva polnijo dušo s čustvom blaženega miru. A premalo se zaveda človek vseh teh dragocenosti, ki nam jih ponuja narava. Vsepovsod po svetu povzroča uničevanje gozdnih površin. Ne toliko iz svoje potrebe kot takšne, za svoj obstoj, ampak predvsem zaradi izgube vrednot in zaradi pohlepa po denarju.

V preteklosti se je tudi na Krasu zaradi prekomernega izsekovanja dreves za človekovo preživetje in zaradi paše drobnice kmalu pokazalo žalostno lice kamnite groblje, kar je vse bolj dajalo videz prave mrtve pokrajine. Maksimilijan Habsburški je opisal Kras, ko je prišel v Trst leta 1850, kot kamnito puščavo, nad katero se zdi, da visi prekletstvo.

Zgodovinski oris

V srednjem veku je prvotna skupna lastnina gozdov prešla v roke graščakov in drugih plemenitašev, ki so s to skupno dobrino razpolagali po mili volji. Že leta 804 - ob prehodu ozemlja iz Bizantinskih rok v posest cesarstva Karla Velikega - so na Rižani razpravljali o tržaških gozdovih in o njihovem izkoriščanju, kakor piše v svoji raziskavi Eugenio Pavani. V času baronij so meščani večkrat zahtevali zase fevdalne gozdove in občina je v svoje statute, najstarejši sega v leto 1150, zapisala vrsto zelo strogih pravil za smotrno upravljanje gozdnega bogatstva in njegovega ohranjanja. V tržaškem občinskem pravilniku, shranjenem v tajnem občinskem arhivu, je Domenico Rossetti izsledil, da so bili tržaški gozdovi razdeljeni na *lovske* gozdove (*vene*), na *farnede* (hrastove gozdove z dobom ali s cerom), na cerove gozdove ter gozdiče. Do leta 1300 so bili gozdovi tako zaščiteni, da je bila v njih prepovedana celo paša. In hude kazni so doletele tudi tiste, ki so v njih sekali ali požigali. Leta 1350 je bilo prepovedano, kot piše, celo imeti za gozdno podrast zelo škodljive koze. Ko je Trst prostovoljno prišel pod avstrijsko oblast (leta 1382), je bilo izdanih več odlokov. Ti so v gozdovih omejevali sekanje, oglarjenje, lupljenje debel ter kakršno koli poškodovanje vejevja in korenin.

Do preobrata je prišlo leta 1424, ko je bil v nasprotju s prejšnjimi statuti izdelan nov pravilnik z določili za upravljanje z gozdovi. Po novem pravilniku je bila v občinskih gozdovih dovoljena sečnja in gozdne predele je bilo mogoče tudi spremeniti v obdelovalne površine. Pozneje

(v letih od 1453 do 1465 in v letu 1468) so prišla še druga manj pomembna določila. Medtem ko so odredbe iz leta 1504 in iz naslednjih let vse do leta 1527 obravnavale zlorabo oziroma škodo, ki so jo v gozdovih povzročali čičarijski, bosanski, vlaški in hrvaški pastirji, ki so se za stalno naselili na kraški planoti, je Ferdinand I. leta 1521 zaradi pomanjkanja drv v Trstu izdal dovoljenje, da smejo Tržačani sekati v državnih gozdovih na območju Postojne, Devina, Rihemberka (današnji Branik) in Črničja.

S pravilnikom iz leta 1550 se je stanje v gozdovih znatno poslabšalo, saj so smeli prebivalci Trsta ter priganjalci mul in mesarji kositi travo in sekati v vseh občinskih gozdovih. Le za sečnjo hrastovih sestojev blizu naselja je moral izdati dovoljenje odgovorni mestni kapitan, medtem ko sta bili paša in košnja dovoljeni. Gozdovi in hrastovi sestoji, ki so jih že v prejšnjih letih zdesetkale razne koncesije, so se zaradi tega v nekaj desetletjih krepko skrčili, na nekaterih predelih pa so skoraj izginili. Mesto je potrebovalo denar, zato je poskrbelo za potrebno zaščito javnih gozdov. Če je do tega le prišlo, na primer s prepovedjo paše, so se škof in fevdalci pritožili pri cesarju, ki je prepoved preklical.

Revizorja Prandino Prandi in Geremia Francoli sta 14.4.1698 poročala v tržaškem mestnem svetu, da je občutiti pomanjkanje drv, zaloge pa ni mogoče narediti, ker so gozdovi uničeni. To poročilo in dejstvo, da vedno manj voz z drvmi prihaja iz Bazovice, Sežane in iz drugih bližnjih krajev, sta kmalu sprožila odziv pri organih mestnega sveta. Odločili so, da pozovejo župane vasi iz širšega območja. Naročili so jim, naj poostrijo nadzor nad gozdovi,

da ne bodo ljudje v njih sekali oziroma ruvali dreves. Da bodo kršilci kaznovani s 25 goldinarji globe in da je odlok o tem treba izobesiti pred mestno hišo in na glavne vaške trge, da bodo vsi prebivalci seznanjeni z njegovo vsebino.

Zaradi vojne z Benetkami, ki so za gradnjo svojih ladij uničile ogromno hektarov kraškega gozda, in zaradi posredovanja francoskih oblasti ter interesov signorij, je začelo mesto Trst in z njim gozdovi propadati. Celo cesarski gozd Frned (ki so ga pozneje poimenovali v Ferdinandu ali Bošket) so istega leta skorajda uničili. Ko je prišla na oblast cesarica Marija Terezija, je ukazala, naj ga čim prej obnovijo. A na začetku 19. stoletja so bile gozdnate površine le še ostanki na ogromnih kamnih grobljah.

Prvi poskusi pogozdovanja (1842-1882)

Domenico Rossetti je leta 1831 objavil v reviji Archeografo Triestino svoje delo "*Storia e Statuti delle antiche selve triestine*" (Zgodovina in statuti starih tržaških gozdov), v katerem se zavzema za hitro in široko pogozdovanje kraške planote. Leta 1842 je Nižji mestni svet povzel njegove zamisli in zavzel okvirna stališča o pogozdovanju tržaškega ozemlja. Guverner grof Francesco Stadion je odobril poskuse pogozdovanja s semeni. Redke sadike, ki so vzklile in ki jih niso uničile žuželke in glodalci, so se zaradi neugodnih klimatskih razmer posušile. Tako je ta načrt propadel.

Z razvojem občin, po propadu baronij, je leta 1848 mesto dobilo nove zakone in nove statute. Z drugimi kraškimi občinami so ustanovili *Družbo za pogozdovanje*. Leta 1852 je izšel gozdni zakon in pet let pozneje (leta 1857) so ponovno poskusili s sejanjem. Takrat je načeloval tej pobudi namestnik baron Martens, vendar se tudi ta, drugi poskus ni obnesel. Leta 1859 je bila ustanovljena "*Občinska komisija*", za katero je izredno sposoben gozdni inšpektor iz Gorice Josef Koller pripravil načrt za pogozdovanje. Skopali so 30 cm široke in prav toliko globoke luknje, dolge od pol metra do enega metra, odvisno od bolj ali manj kamnitega terena, v katere so posadili sadike listavcev in iglavcev, razporejenih po skupinah - po dve, tri, štiri ali tudi po pet sadik.

Zgradili so suhe zidke, široke spodaj 60 in na vrhu 50 cm, visoke pa od 0,80 do 1 m, da bi obvarovali nasajene sadike pred živino.

Koller je predvideval uspeh te pogozditve v 35. letih. In že v nekaj letih je črni bor prevladal nad listavci. Čeprav ta poskus ni pomenil takojšnje obnovitve gozda, pa je predstavljal pomembno izkušnjo za bodoče pogozdovanje. V Trstu so se septembra 1865 sestali člani *Državnega avstrijskega gozdarskega društva*, da bi proučili stanje tal in predlagali najprimernejše ukrepe za pogozdovanje. Leta 1870 so ustanovili komisijo, ki je dobila ime "*Upravni odbor za pogozdovanje Krasa*". Sestavljali so jo trije člani občinske-

Banovke in Ferlugovke na Vrhu, leta 1955.

Predsednik Komisije Joseph Burgstaller pl. de Bidischini z ženo Gabriello Bidischini.

ga sveta in trije člani Kmetijske družbe, katere predsednik je postal tudi predsednik komisije. Za kritje stroškov je tržaška občinska uprava letno prispevala 3000 goldinarjev, 3000 goldinarjev pa je prispevala Cesarsko kraljeva vlada.

V odboru so prišli do sklepa, da je najprimernejše drevo za pogozdovanje črni bor, saj njegove odpadle iglice ustvarjajo pri razkrajanju prst, ki je zaradi lepljive smole odporna proti odpihanju in spiranju. Tako je nastalo 18 občinskih gozdov. Vsak gozd je dobil svoje ime, ki so še danes v veljavi, po možeh, ki so bili takrat tako ali drugače zaslužni za pogozdovanje. Na vsako pogozdono zemljišče so postavili spominski kamen s helebardo in z napisom B.C. (bosco comunale - občinski gozd), z imenom in rimsko številko, ki je označevala zaporedno vrsto ter letnico začetka saditve.

Ko govorimo o pogozdovanju Krasa s črnim bocom, edine vrste drevesa, ki je omogočalo široko pogozdovanje, ne moremo mimo spomina na tistega, ki je to zamisel dal. Josef Ressel (rojen 9. 6. 1793, umrl 10.10. 1857) je na gozdarskem področju opravil veliko genialnih poskusov, na podlagi katerih je objavil načrte za pogozdovanje Istre (1842) in Tržaškega ter Goriškega Krasa (1852). Vendar sta oba načrta ostala v predalih dunajskega arhiva. Od načrta za Tržaški in Goriški Kras je ostalo le nekaj strani. Po rodu je bil Ressel Čeh, diplomiral je na Dunaju na Gozdni akademiji v Mariabrummu, od leta 1816 je služboval v Istri pri vojni mornarici - izumil je tudi ladijski vijak (1826). Skrbel je za oskrbovanje ladjedelnic z lesom. Zaradi pretirane sečnje so bili gozdovi takrat že hudo izropani, marsikje pa izsekani do golega. Zato se je zavzemal za pogozdovanje teh izropanih gozdnih površin. Resselove zamisli so bile zelo napredne, saj je znal v njih združiti ekološke, tehnične in socialno-gospodarske vidike. Bil je pobudnik izkoriščanja gozdov na vzdržljiv način, z omejitvijo sečnje pod ravni-jo naravnega prirastka. Ta načelo je predvidevalo načrtno izkoriščanje gozdov na način ohranjanja biološke mnogovrstnosti, proizvodnje lesa, sposobnosti pomlajevanja in ohranjanja njihove vitalnosti, kot tudi sposobnost gozdne- ga gospodarstva za rešitev pomembnih ekonomskih in socialnih funkcij, naj bo to na lokalni kot tudi na nacionalni in globalni ravni. Vsekakor na način, da ne povzroča škode drugim ekološkim sistemom.

Potek pogozdovanja

Za pogozdovanje so v glavnem uporabljali dve leti stare in približno 25 cm visoke sadike črnega bora, ki so jih sadili v 30-40 cm globoke jamice. Da bi sadika ime- la potrebno vlago, so okrog vsake sadilne jamice skopali kotanjico, v kateri naj bi se zbirala deževnica. Vse so nato prekrili s kamenjem, da bi preprečili izruvanje in poškodbe zaradi burje, obenem pa obvarovali sadiko pred nepotreb- nimi sončnimi žarki. Od leta 1857 do leta 1882 so pogozdili 117 ha kamnite površine. In do 21. aprila 1882 so na Krasu posadili 917.252 sadik. Za to delo je tržaška občina pora- bila 132.000 kron. Za odstranitev težav s pravnega in šir- še systemskega vidika, ki so se pojavile pri pogozdovanju Krasa, je namestnik baron de Pretis z odredbo 12.7.1881 ukinil Komisijo za pogozdovanje in naprosil Občino Trst za posvet na konferenci, ki bi privedla do zakona, s ka- terim naj bi se urejalo to pogozdovanje. To se je tudi zgo- dilo z zakonom, ki je bil objavljen 27.12.1881 in s tem je bil odobren "Pokrajinski zakon o pogozdovanju Krasa na območju mesta Trst".

Nova Komisija (1882-1918)

Dvaindvajsetega februarja 1882 je bila ustanovlje- na "Komisija za pogozdovanje Krasa na območju mesta Trst". In štirideset let po prvih začetkih je tako habzbur- ška vladarska hiša leta 1881 z zakonom odobrila pogoz- dovanje Tržaškega Krasa. Ekološki in naravni vidik tega avstroogrškega načrta gre povezovati s projektom "Druga industrijalizacija cesarstva," v katerega so se v tistih letih vključili tako državni organi kot finančne skupine, da bi izboljšali gospodarstvo. Jasno je, da so s pogozdovanjem nameravali čim prej priti do rodovitne zemlje, primerne za rast dreves s kakovostnim lesom, kot so jelka, smreka in razni listavci, med temi bukev. V komisiji so sprejeli sklep, da poimenujejo nove gozdove, kot so to že delali člani prej- šnjega odbora. Tako sta nastala pri Banih gozdova Stossich in Lanzi poleg prejšnjih dveh Mauroner in Rossetti.

Bilo je to dolgo in naporno delo. Na celotnem po- gozditvenem območju so skopali približno šest milijonov jamic, posadili so petnajst milijonov sadik, posejali šest ti-

soč kilogramov semen iglavcev in listavcev. Zgradili so triintrideset kilometrov suhih zidov in pripravili osemnajst kilometrov poti in stez.

Do svoje smrti je bil predsednik komisije sposobni Joseph Burgstaller pl. de Bidischini, bivši cesarski mestni poslanec in član še drugih mestnih upravnih svetov. Z veliko ljubeznijo in s predanostjo si je prizadeval, da bi to veličastno delo doživelo srečen konec. Drugi člani komisije: C. Kr. pokrajinski gozdni inšpektor in višji svetovalec za gozdove Herman vitez de Guttenberg; pl. Leopoldo Mauroner; grof Benedetto dr. Giovanelli; baron Sigismondo dr. Conrad; njihovi namestniki v nekaterih primerih so bili: Alessandro dr. Lanzi, Bartolomeo dr. Biasoletto in Antonio Rossipal.

Povedati je treba, da omenjene gozdove pri Banih domačini poznajo z drugim imenom. Gozd Rossetti - Borovc je ob cesti, ki pelje proti Ferlugom; gozd Mauroner - U grace, pozneje pa se ga je oprijelo ime pr' Kolonje, ker je v času fašizma tam nastala kolonija za mladino, v povojnem času spremenjena v šolo z italijanskim jezikom, in je omejen z obzidjem šole ob Bazoviški cesti; gozd Lanzi - Žemerajke, se razteza na serovzhodu banovskega katastrskega predela; še bolj proti vzhodu je gozd Stossich - Jerinov vrt, v glavnem listnati gozd, ki se stika s Trebensko katastrsko mejo.

Še nekaj zanimivih dogodkov

V knjigi z naslovom "La commissione d'imboschimento del Carso - sul territorio della citta di Trieste 1882-1891" (Komisija za pogozdovanje Krasa na ozemlju mesta Trst 1882-1891) piše med drugim tudi o kongresu za pogozdovanje Krasa, ki je bil v Trstu 10. septembra 1890. Ta zapis se navezuje tudi na vas Bani. Zjutraj 9. septembra so z vlakom dopotovali iz prestolnice in iz drugih mest imenitni gostje v Sežano, od koder so z vozili, ki so bila postavljena na razpolago, prispeli na posest Bidischini v Bane. Posest je bila vsa v prazničnem vzdušju in okrašena z zastavami. Pričakala sta jih predsednik komisije g. Burgstaller pl. de Bidischini in njegova vljudna soproga. Goste sta predstavila namestniku vitezu de Rinaldiju, ki je prišel za to priložnost iz Trsta. Ko so si ogledali gozd v neposredni bližini poletnega dvorca in (več)stoletni hrast, ki je kraljeval pred družinsko kapelo na posesti, so jim ponudili obed na prostem. Na gostoljubnost predsednika de Burgstallerja se je odzval in nazdravil dr. Borggreve, direktor gozdarske šole iz Hannover-Mündena. V odgovor je predsednik komisije izrazil zadovoljstvo za obisk in izražene besede. Popoldne so se napotili na Banovski vrh, od koder so si ogledali Trst, nato so odšli do openskega obeliska in se po krajšem postanku vračali skozi Bane, Trebče, Bazovico v Lipico, kjer so si ogledali tamkajšnjo znamenito konjušnico.

In še nekaj o Komisiji, o njenem delovanju in problemih, ki so nastajali pri pogozdovanju!

Težave so bile z navadnimi delavci in delavkami, ki so sicer veljali za prav malo pomemben subjekt pri pogozdovanju. Vsaj tako se da sklepati po tem, kar je zapisala Komisija, ki je iskala razlog, zakaj so zapuščali delovno mesto: "Začasen negotov položaj teh kolikor skromnih, enako pomembnih organov za pogozdovanje, bi bilo za ugotoviti, zakaj stalno in s preveliko lahkoto zapuščajo službo".

Pri Komisiji se niso zavedali, da imajo ljudje na vasi doma družino, živali, da imajo drugačen življenjski ritem. Žena je morala že rano z mlekom v Trst. Ostala domača opravila so ostala tistim, ki so bili doma ali v bližini. In tudi delovni čas, ki ga je odredila Komisija (bomo videli v nadaljevanju!) je bil takšen, da je bil težko združljiv z navadami in potrebami človeka na vasi.

Kljub temu je treba priznati, da je bila Komisija pri svojem delu uspešna. Tako pričajo priznanja, ki so ji jih izrekli in izkazali občine, države in mednarodni forumi. V letih svojega delovanja je bila povabljena na naslednje razstave: kmečko-gozdarska razstava na Dunaju (1890), jubilejna razstava na Dunaju (1898) in svetovna razstava v Parizu, na katero je bila povabljena skupaj s komisijama za pogozdovanje Goriškega Krasa-Gradišča in Istre. Na prvih dveh razstavah je prejela častno diplomu z odliko, na drugi razstavi je prejela poleg diplome z odliko tudi jubilejno spominsko medaljo. V Parizu, ko so se predstavile skupaj vse tri avstrijske komisije, jim je visoka razstavna žirija prisodila največjo možno odliko, to je "grand prix".

O tridesetih letih trdega in potrpežljivega dela lahko sodi in ga ceni samo tisti, ki je poznal "sivi," "kamniti" Tržaški Kras pred pogozditvijo. O tem pričajo vidne spremembe, ob pogledu na do nedavnega kamnito golo kraško pokrajino. Klimatske in higienske razmere na kraški planoti so se spremenile z delom, ki ga je opravila Komisija: 873 ha golega, kamnitega svetâ je bilo pogozdeno s 5.900.000 sadikami in razpršenih je bilo 4475 kg različnih semen. Zgrajenih je bilo 33 km in 426 m suhega zidu. Odprtih je bilo več in več kilometrov gozdnih poti. Tržaška Komisija, kot najstarejša in učiteljica vseh drugih, je bila zasluženo počaščena s priznanji, ki so ji jih izrekle in izkazale država in občine pa tudi gozdne družbe ter gozdni izvedenci - tako avstrijski kakor tudi drugi. In bila je priporočena kot zgled za delo, ki ga je opravila s pogozdovanjem. Predsednik Komisije g. Burgstaller pl. de Bidischini je poleg laskavih pisnih priznanj v zahvalo ob 25-letnici dela te Komisije prejel priznanje viteškega reda Franca Jožefa z zvezdo. Gozdarska družba za Kranjsko in Primorje pa ga je imenovala za njenega častnega člana.

Čeravno se je 27.12.1881 objavljen zakon, ki je predvideval tridesetletno obdobje pogozdovanja, iztekel leta 1912, je ministrstvo za kmetijstvo delo Komisije podaljšalo, ker je ostalo še 50 ha zemljišča nepogozdenega in je bilo treba to delo opraviti. To je navedeno v knjigi La commissione di "Imboschimento del Carso" nel territorio della citta di Trieste durante il quinquennio 1907-1911, rispettivamente durante il trentennio 1882-1911 (Komisija za pogozdovanje Krasa na območju mesta Trst v petletju 1907-1911, odnosno v tridesetletju 1882-1911).

Podrobnejši podatki o pogozdovanju banovskega območja

Kot je razvidno iz arhivskih listin, je bila pogozditev na banovskem katastrskem območju opravljena v glavnem v dveh zaporednih obdobjih 1882-1883 in 1883-1884. V naslednjih letih pa so potekala bolj vzdrževalna dela z nadomestnim sajenjem novih sadik na mesto odmrlih, s pobiranjem goseničjih zapredkov ali mehov, kot so jim pravili v vasi, s pobiranjem majskega hrošča, ki je povzro-

čal na mladih sadikah bora škodo. Samo v gozdu "Mauroner" je bilo v prvem obdobju 1882-1883 ponovno vsajenih 980 iglavcev, kar je stalo 22 goldinarjev in 54 krajcarjev.

V ustreznih dokumentih je navedeno:

Občinski kataster : Bane ha 7 ar 39 m 98

Prospekt od 1882 do vključno 1911 leta

Bane pogozdeno območje: ha 6 ar 56; skopane luknje 15.600; posajene sadike 19.000; raztresena semena 50 kg; suhi zidki 355m.

Izdatki: za izkop lukenj 622,92 kr.; za saditev 157,64 kr.; za sejanje semena 24,80 kr.; za ograditev - zidki 213 kr.; Skupni strošek 1018,36 kr.

Ovisno od več ali manj kamnitega terena, v enem dnevu (od 6h do 7h zvečer, naravno z vmestnimi odmori) delavec izkoplje od 100 do 120 lukenj; prav toliko ena žena tudi posadi. Dober delavec je prejemal dnevno 1,80 kr. povprečen pa od 1,40 kr. do 1,60 kr.; ena žena ali fant je prejemal od 0,80 do 1 kr.

Ob železniški progi, ki povezuje Opčine s Sežano, so na območju občinskega katastra - Bane v dolžini 500m in širini 50m posadili sadike listavcev - hrast, gaber in jesen; to pa zato, ker so listavci manj nevarni za požar, ki se večkrat pojavi ob železniških progah.

Vaščani, pogozdovanje in nevšečnosti vojnega časa

Imena tistih, ki so delali na začetku pri pogozdovanju, nam žal niso znana. Nekje od 1901 se pričenejo pojavljati imena ljudi, plače, ki so jih prejeli, kdo so bili gozdni čuvaji in druge podrobnosti. Najprej najdemo med listinami ime Michele Ban - gozdni čuvaj - od 1902, ki so ga klicali Miha; nato so na spisku z zaporedno št. 32 in 33 - datum 13 december 1902 - tudi prva tri imena Banovcev, ki so delali pri pogozdovanju: Anton Vidau, Mihael Milkovič in Karlo Sosič. Po smrti gozdnega čuvaja Bana leta 1910 je to delo prevzel Ivan Malalan. V arhivskih listinah z datumom 3.12.1885 je zapisan tudi vaški načelnik Luka Vidau, ki da je predstavil prošnjo v imenu vaščanov za nabiranje brinja in za redčenje mladja v gozdu "Rossetti", ker se je to zelo zgostilo. Drugič je bilo zapisano njegovo ime 17.5.1903, ko je zaprosil za kopanje gradbenega kamena v gozdu "Rossetti". Zadnji gozdni čuvaj v vasi je bil Ivan Hussu (imenovali so ga Janez Čukov).

Po obdobju intenzivnega prizadevnega dela Komisije za obnovo uničenega kraškega gozda sta dve svetovni vojni ponovno povzročili pravo opustošenje tega naravnega bogastva. Redno delo Komisije se je končalo z zadnjo sejo 10.5.1914. A vse do leta 1917 je ta imela še vse pod nadzorom. O tem priča poročilo gozdnega nadzornika in tajnika Komisije. Venanzio Sichich v svojem poročilu ugotavlja, da so vojaške oblasti dale posekati del borovega gozdiča pri Križu. S tem so pridobile 70.000 drogov črnega bora. Lačni, nenadzorovani konji so se pasli v mladih nasadih in grizli lubje mladih dreves. Vojaki, z vso svojo opremo, so taborili v gozdovih in tam tudi kurili. Leta 1916 se je dogodilo, da je 2000 vojakov le s težavo pogasilo požar, ki je nastal v Pirčevi dolini (gozd Bazzoni) pri Bazovici. Uničenih je bilo več kot 60.000 borov, ki so bili stari 24 let. V borovih gozdovih so porušili 4 km zidkov in skopali 20 km okopov. "Ker je primanjkovalo drv za kurjavo, se je pričelo nenadzorovano sekanje gozdov in izničeno je bilo dolga

desetletja trajajoče delo". Je poleg drugega zapisal v knjigi "Pogozdovanje Krasa" gozdni čuvaj Diego Masiello.

Obdobje 1918-1945

Nekdanjega člana habzburške komisije odvetnika Alfreda Giannollo je vrhovno poveljstvo kraljeve vojske februarja 1919. leta imenovalo za izrednega komisarja Komisije za pogozdovanje. Ta se je 4.10.1922 po več kot osemletni prekinitvi ponovno sestala, takrat - seveda - pod italijansko upravo. V tem času ni prišlo do korenitih posegov, ki bi zagotovili kakovostno izboljšavo v kraškem gozdu.

Po kapitulaciji Italije leta 1943 je to območje postalo del Adriatsche Kustenland pod nemško upravo. Koordinator del v naših gozdovih je postal avstrijski gozdni nadzornik iz Celovca major Grolling. V mejah možnosti tistega časa se je delo nadaljevalo po načrtanih petletnih načrtih. Ob koncu leta 1944 in še prej se je pričel pravi napad na bližnje mestne gozdove (Frned, Pirčeva dolina-Bazzoni, Debeli školj-Venezian) zaradi pomanjkanja kurilnega lesa. V manjši meri se je isto dogajalo z gozdovi blizu vasi Bani. Ljudje so si pomagali, kot so vedeli in znali za ogrevanje domov.

Po končani vojni vihri je bila ustanovljena gozdna služba, ki pa ni zaživela. Po odhodu jugoslovanske vojske 12.6.1945 je bila pod Zavezniško vojaško upravo ustanovljena "Venezia Giulia Police Force", katere naloga sta bili obnova in varovanje tržaških gozdov. Iz skopih poročil tiste dobe lahko ugotovimo le, da se je delo nekoliko spremenilo (npr.: luknje za sajenje so morale biti 0,40 cm x 0,40 cm x 0,40 cm), delo je postalo bolj znosno, potrebno orodje je priskrbela uprava. Delovna sila so bili, kot prej, v glavnem domačini, ki so se vrnili iz vojske. Njim so pomagale žene in dekleta. Moški so kopali luknje, žene in dekleta pa so sadile. Mlajši fantje so nosili vodo za zalivanje nasajenih sadik, pobirali zapredke gosenic in jih sežigali.

Zanimivo je pričevanje gospe Marije Krevatin, ki se poleg drugega spominja pogozdovanja pri Obelisku na Opčinah in prve plače, ki jo je dobila, in kako je tekla vsa srečna domov in jo v celoti izročila materi...

Gospa Lidija Ferluga iz sosednje vasi Ferlugi se spominja, da je pričela z delom pri pogozdovanju, ko je bila stara 16 let, to je bilo na začetku druge svetovne vojne. Delo je potekalo osem ur dnevno. Plača, ki so jo prejemale vsakih petnajst dni, je bila skromna. Delale so pomladi, mesec ali dva, in vsaka je morala imeti svoje orodje. Po koncu vojne pa je delala pri odstranjevanju trave okrog stare železniške postaje na Opčinah, ker je večkrat prihajalo do požigov ne le trave ampak tudi borovega gozda v bližini. To in druga vzdrževalna dela v gozdovih je opravljala še dolga leta po drugi svetovni vojni skupaj z Banovkami in Openkami.

Bruno Vidau je pripovedoval, kako so pobirali mehe (zapredke gosenic) in jih nato v predelu gozda, ograjenem s kamni - sežigali. Njegov mlajši brat Lucijan in njegov sosed Vilko pa sta nosila vodo za zalivanje nasajenih sadik.

Tu moram pripisati še, da zaradi pomanjkanja zanesljivih podatkov o vaščanih, ki so pogozdovali pri nas na Krasu, lahko samo ugibamo, kolikšno je bilo njihovo število. Omenja se nekje od 25 do 30 ljudi.

Potrdilo o opravljenem tečaju za sajenje, ki ga je opravil Ivan Hussu. Hrani ga njegova hčerka Neva.

UFFICIO TERRITORIALE DEL LAVORO
TRIESTE

CORSI DI RIQUALIFICAZIONE PER LAVORATORI DISOCCUPATI
COMUNE DI TRIESTE

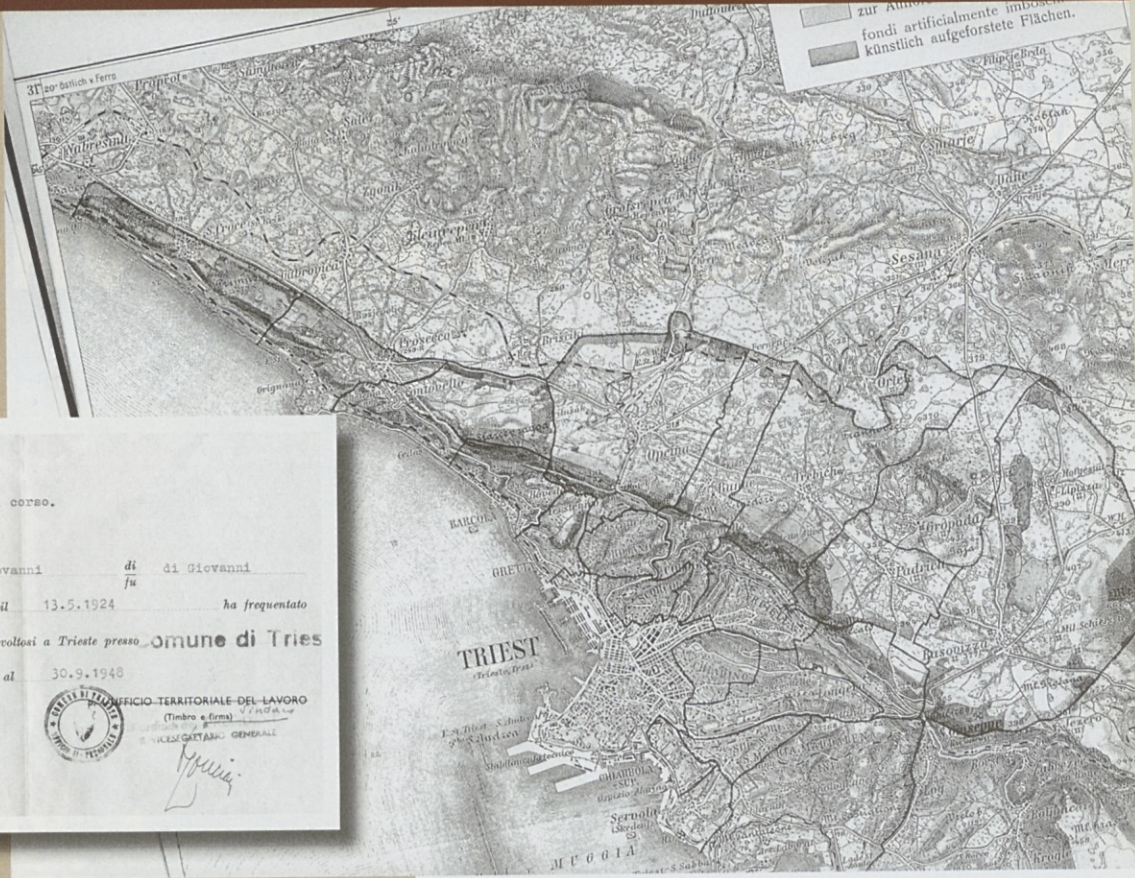
presso il quale è stato tenuto il corso.
N. 3047

Si dichiara che CUSSO Giovanni di di Giovanni fu nato a Trieste il 13.5.1924 ha frequentato il corso per Plantagioni, svoltosi a Trieste presso Comune di Trieste LL.FP. dal 4.2.1948 al 30.9.1948

Trieste, il 30 settembre 1948

Stampa: Trieste - 6/1948 - 19483

UFFICIO TERRITORIALE DEL LAVORO
(Timbro e firma)
RISCRITTURA GENERALE

Očrtana območja za pogozditev; manjši, bolj sivi predeli na obronkih - že pogozdena območja. Zemljevid iz prvih let pogozdovanja.

Za konec tega prispevka naj strnem misli, ki me spremljajo med vsakodnevno hojo po obronku nad Bani, kjer borov gozd prehaja v porjavelo razbrzdano kraško gmajno. Ranjeno najprej od tankovskih gosonic, sedaj zaradi nenadzorovanega divjanja voznikov motornih koles.

Ta razbrzdana gmajna odseva današnjega človeka in njegov značaj. Nekdaj gol siv kamen, ki je štrlel vsepovsod iz zemlje, so pridne roke prednikov pogozdile in s tem spremenile podobo sive groblje v brsteči "Gaj". (Po vsej verjetnosti je prav to navdihnilo njegove ustanovne člane, da so poimenovali prvo prosvetno društvo v vasi s tem imenom). Vsako časovno obdobje odseva človekov slog življenja, njegove potrebe, odnos do okolja. Materialna blaginja in preobilje predvsem v zapadnem svetu povzročata pogrezanje v individualizem in apatijo, kar se odraža tudi na okolje, ki nas obdaja. Nerazumno poseganje v naravo in prostor, ki so ga generacije prednikov gojile in negovale za prihodnje rodove, današnji človek pospešeno uničuje s prekomerno porabo dobrin, s segrevanjem ozračja, kar povzroča taljenje ledenikov, z onesnaževanjem vodâ, z zastrupljanjem zemlje. Vse to le za zadovoljitev svojih hotenj in potreb - in zadovoljitev svojega ega. A za takšno ravnanje nam narava že izstavlja svoje račune s katastrofalnimi klimatskimi spremembami. Morda bomo ljudje le dojemli, da tako ne moremo več naprej in da bomo vendarle spremenili življenjski slog ter odnos do narave, dokler je še čas!?

Opombe

C. Kr. = cesarsko kraljevski
kr. = krona (denarna enota)

Viri in literatura:

Arhiv Okrajno gozdnega nadzorništva v Trstu
Diplomatski arhiv Mestne knjižnice v Trstu
Državni arhiv v Trstu
Notranji pravilnik Komisije za pogozdovanje Krasa, 1882.
Poročila Komisije za pogozdovanje Krasa - na območju mesta Trst in namestništva za Primorje; v letih 1882 do 1917.
Škofijska semeniščna knjižnica
Hlubek, F.X.: Rapporto ufficiale sulla terza escursione e Societa forestale Austriaca (Uradno poročilo o tretjem obhodu in o Avstrijski gozdarski družbi). "La Commissione d'imboschimento del Carso" nel territorio della città di Trieste durante il quinquennio 1907-1911 rispettivamente durante il trentennio 1882-1911 ("Komisija za pogozdovanje Krasa" na območju mesta Trst v petletju 1907-1911 odnosno v tridesetletju 1882-1911).
Pavani, Eugenio; 1884: Del Carso delle sue selve del suo rimboscimento ed appratamento (Od Krasa in njegovih gozdov do pogozditve in zatratitve).
Pucich, Giuseppe: Limboschimento del Carso nel Litorale Austro-Lirico (Pogozditev Krasa v Avstrijsko-Ilirskem Primorju).
Pogozdovanje Krasa (ponatis 2001).- Avtonomna dežela Furlanija-Juljska Krajina, Deželno ravnateljstvo za gozdove in parke.
Zahvala za informacije in pomoč v tem pregledu virov in literature osebju zgoraj navedenih arhivov in knjižnic. In posebna zahvala uradom gozdarske službe. Za ustna pričevanja pa se zahvaljujem Mariji Krevatin, Lidiji Ferluga, Roži Frankovič, Ernestu Malalanu, Brunu Vidavu, Viliju Hussu in Nevi Hussu!

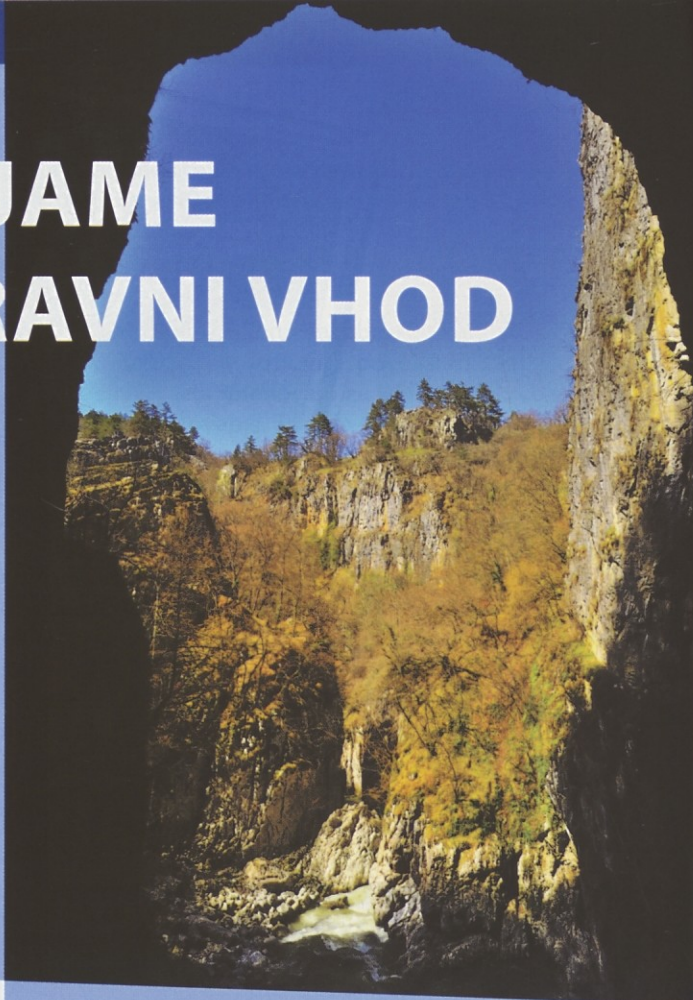
Pavel Vidau - kronist vasi Bani pri Opčinah, Italija

V ŠKOCJANSKE JAME SPET SKOZI NARAVNI VHOD

Gordana Beltram - Borut Peric

Po dolgem času bodo obiskovalci lahko vstopili v Škocjanske jame tudi skozi naravni vhod, torej skozi ponor - ne samo skozi umetni predor v Globočaku. Od katastrofalne poplave pred petinštiridesetimi leti, ko je bil velik del poti precej uničen, bo letos spomladi namreč omogočen tudi obisk skozi začetni del jam pod vasjo Škocjan. Ker želimo turistom omogočiti čim bolj pristno doživetje na novo odprtih delov jam, nameravamo poleg vodenega obiska organizirati tudi individualnega, pri čemer se bodo obiskovalci po obnovljenih poteh sprehajali sami in jama spoznavali na svoj način.

Poglejmo si, v čem je čar takega ogleda in kaj dejansko ponuja ponorni del Škocjanskih jam!

Obiskovalcu se med izhodom iz Mariničeve jame odpre pogled na udornico Malo dolino.

Skok v zgodovino

Začetni del Škocjanskih jam pod Škocjanom se imenuje Mahorčičeva in Mariničeva jama. Nekoliko neustrezno, če vemo, da gre pravzaprav za enoten, približno 250 metrov dolg rov med ponorom in Malo dolino ter da bi ga bilo smiselno poimenovati z izrazom dvorana ali še bolje rov, ne pa z besedo jama, kot so ju poimenovali prvi raziskovalci (*Mahorčič Höhle* in *Marinitsch Höhle*).

Treba je vedeti, da sta osebi, po katerih sta jami dobili ime, pomembni za raziskave in razvoj turizma v Škocjanskih jamah. Prvi je bil nakelski župan, ki je leta 1819 uvedel vpisno knjigo z latinskim akrostihom (žal je bila uničena), drugi pa je bil član in raziskovalec v okviru primorske sekcije Nemško-avstrijskega planinskega društva. To je poskrbelo, da so konec 19. stoletja z veliko pomočjo domačinov opravili temeljne raziskave vseh dostopnih delov jam, zgradili poti ter da so vsa nova poimenovanja vpisali na karte in da so se začela taka uporabljati v literaturi. In prav je, da jih še vedno spoštujemo, zato za ta del jame uporabljamo takratni imeni. Nekateri deli jam pa so imeli imena že od prej. To velja tudi za predel, o katerem berete in so ga domačini preprosto imenovali Škocjanska jama, vendar takrat jame še niso bile tako raziskane kot pozneje, ko jih je v upravljanje prevzelo omenjeno društvo. Lažje dostopne vhode, med drugim v Mahorčičevo jama, so staroselci sicer poznali že iz pradavnine, o čemer pričajo nekatere arheološke najdbe, a so se prave načrtne raziskave pričele mnogo pozneje.

Za njihov začetek štejemo leto 1815, ko naj bi Joseph Eggendorfer iz Trsta preplaval rov Reke pod Škocjanom, torej današnjo Mahorčičevo jama. Leta 1851 sta v jami raziskovala A. Schmidl in I. Rudolf s pomočjo idrijskih rudarjev. Pozneje so se raziskave večinoma preselile v podzemni kanjon Reke po zadnjem ponoru v Veliki dolini, pri čemer vseeno niso popolnoma pozabili na začetni del, in leta 1887 pričeli postopno urejati poti. Leta 1891 je bil zgrajen lesen most pri vhodu v Mariničev jama, imenovan Konkordija. V začetku tridesetih let 20. stoletja je bil zamenjan in postal Bertarellijev most, v letu 2010 pa je bil preimenovan v Mariničev most. O njegovi prenovi smo podrobneje pisali v prejšnjih izdajah revije Kras (št. 97-98, december 2009, in št. 105-106, december 2010).

Zanimivo obdobje za Škocjanske jame se je začelo po 1. svetovni vojni, ko jih je prevzelo v upravljanje italijansko združenje Societa Alpina delle Giulie. Takrat so bili preimenovani skoraj vsi deli jame, čemur se nista izognili niti Mahorčičeva in Mariničeva jama. Prva je dobila še posebej slikovit naziv - Grotta Michelangelo, predvsem zaradi prelivanja barv na vhodu v jama. V tem obdobju so razširili stare poti, zgradili nove mostove in organizirali obisk v smeri toka Reke.

Naslednja prelomnica v turističnem razvoju Škocjanskih jam je bila katastrofalna poplava leta 1965, ki je dodobra načela pot v Mahorčičevi in Mariničevi jama. Zaradi nje je bil obisk v tem delu onemogočen, turiste pa so preusmerili iz jame čez naravni most med Veliko in Malo dolino nazaj v Matavun.

Po obnovi poti v zadnjih dveh letih se bo spet mogoče sprehoditi skozi ponorni del jame pod Škocjanom le nekaj metrov nad strugo Reke. Na bogato in vznemirljivo zgodovino opozarjajo spominske table na stenah ob poti, stari napisi (Mariničev podpis iz leta 1884), ostanki starih poti, predvsem ograje in klesane stopnice na stenah ob glavni sprehajalni poti, ter plavje, ki ga je prinesla visoka voda v višje predele ob strugi.

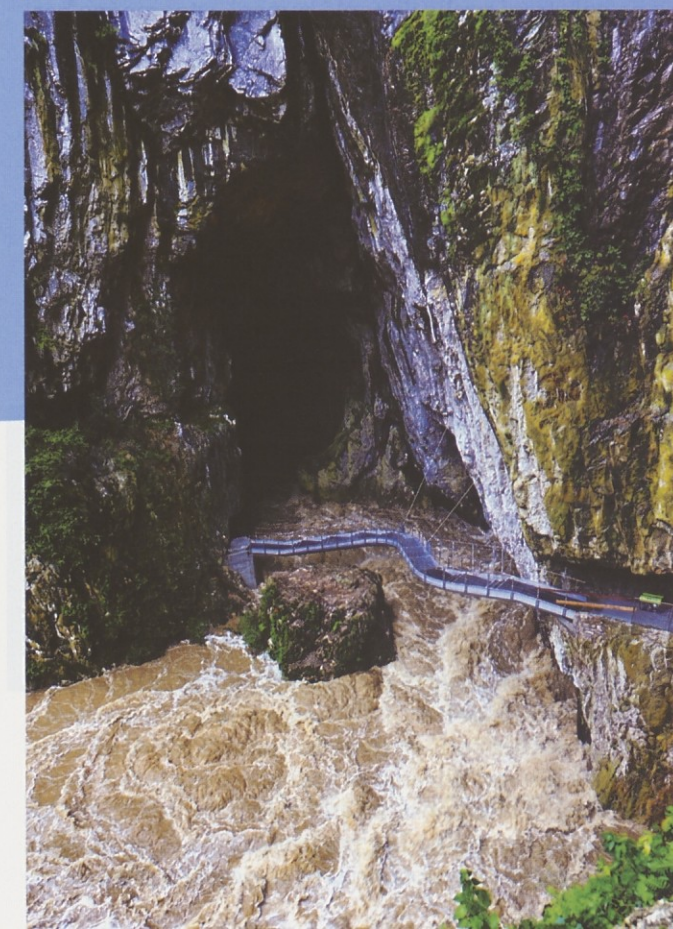
Posebnosti ponornega dela Škocjanskih jam

Ko se obiskovalec spušča v sotesko Reke po poti za zadnjo hišo v Matavunu, se mu tik pred vhodom v jama odpre veličasten pogled na ponor, v katerega izginja naša največja ponikalnica - Reka. Daleč naokoli ni večjega ponora, zato ne pusti hladnih niti najbolj izkušenih popotnikov, ki so že obiskali številne nadzemne

Jezero v Mahorčičevi jami nikoli ne presahne.

Pogled na Mariničev most čez Reko. Ob njeni visoki vodi bo jama zaprta, možen pa bo ogled klasične ture.

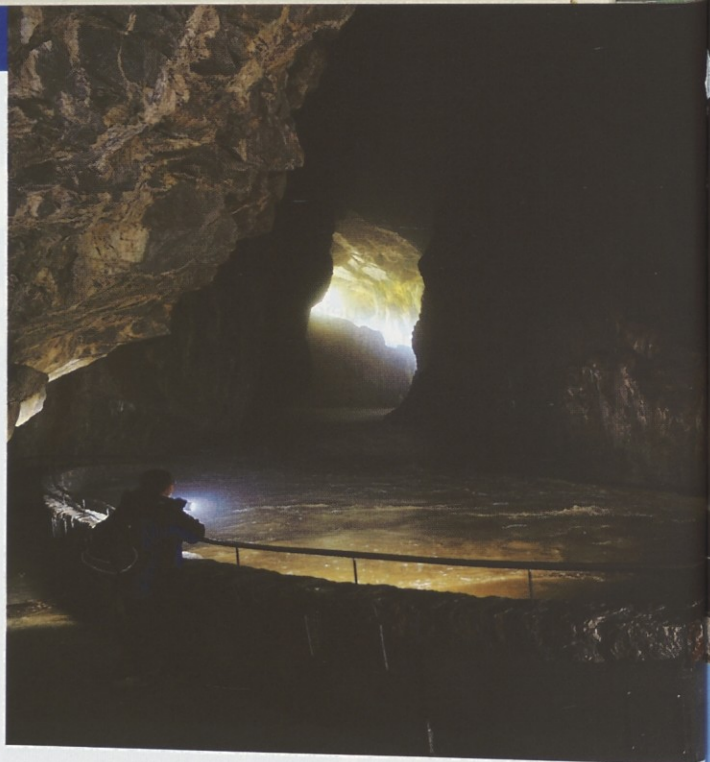

in podzemne naravne lepote po svetu. Rov je tu visok približno 30 metrov, a se višina s prodiranjem v notranjost podzemnega kanjona hitro povečuje, dokler na koncu, po dobrih treh kilometrih, ne doseže zavidljivih 146 metrov. Tega turist sicer ne more preveriti, ker je dobršen del vodnega dela jame za obisk zaprt, a Mahorčičeva jama s svojo prostornostjo vseeno dovolj nazorno priča o izjemnosti njenih dimenzij.

Naslednje, kar obiskovalec opazi, so številni vhodi v ta del jame. Kar pet se jih zvrsti na dolžini 250 metrov. S ploščadi v Mahorčičevi jami se na desni strani Reke odpirata dve odprtini s starim domačim imenom Jamica, skozi kateri je bil mogoč dostop do jame že v pradavnini. Na levem bregu je vidno dno približno 100 metrov globokega brezna, po katerem je mogoče priti do Reke skozi dve luknji, ki ju loči orjaški steber. Vhod brezna je sredi vasi Škocjan, tako da s svojo strateško lokacijo še vedno buri domišljijo številnih arheologov, ki pričakujejo, da bodo na njegovem, s kamenjem zatrpamem dnu odkrili še marsikatero presenečenje iz pradavnine. Ne pozabimo, da je bil Škocjan utrjeno gradišče že v bronasti in železni dobi. Dve odprtini v Mahorčičevo in Mariničevo jamo pa sta današnji vtok in iztok Reke; prvi je torej ponor, drugi pa, naj se sliši še tako nenavadno, kraški izvir. Točko, kjer se voda iz podzemeljskih kanalov ponovno pojavi na površju, namreč strokovno imenujemo izvir, in reka, ki se iz Mariničeve jame spet pojavi na površju v Mali dolini, je natanko to.

Še najbolj zanimiv pogled na odprtini se ponuja z ovinka na turistični poti, kjer Reka pod Škocjanom zavije proti jugu, saj sta od tam vidni obe. Nemalokrat se na eni strani prelivajo tople rumenkastooranžne barve, ki jih v jamo prinaša sonce, na drugi pa v notranjost prodira hladna svetloba.

Največji čar Škocjanskim jamam daje Reka, ki se v brzicah in slapovih spušča globoko v kraško podzemlje in od ponora v Mahorčičevi jami, kjer je še 317 metrov nad morjem, v dobrih treh kilometrih pade za približno sto metrov. Prav v prvem delu jame ji je obiskovalec najbližje, saj vodi pot le nekaj metrov nad vodno gladino. Žal je ta pot tudi pogosto zalita, saj jo dosežejo že srednje visoke vode (pretok približno 50 m³/s). V Mahorčičevi jami se struga Reke tako razširi, da je videti kot jezero. V tem delu je tudi v največji suši vedno voda. V Mariničevi jami se ob nizkem vodostaju na dnu odpre majhno rečno korito, po katerem prav tako vedno curlja vsaj nekaj vode. Takrat je v jami precej mirno in tiho, stene in skale v strugi so skoraj suhe. Po močnem deževju pa se začne podoba hitro spreminjati. V jamo začne pritekati vse več rjavkasto obarvane, s prodom, peskom in z ilovico prepojene vode, ki ob višku poplavnega vala naglo narašča. Na ozkem, v živo skalo vrezanem delu struge se njena gladina lahko dvigne tudi za šest metrov, od njenega minimalnega pretoka pa se poveča tudi za dva- do tritisočkrat. Moč vode vzbudi strahospoštovanje in najlepše jo je gledati z varne razdalje. Lahkotnost, s katero prenaša desetmetrske hlode ali skale, velike kot nogometna žoga, predvsem pa hrupnost in silovitost prizora so dovolj zgovorne.

Obisk zato skozi Mahorčičevo in Mariničevo jamo ob takšnih dogodkih ni mogoč, je pa takrat ogled preostalega dela jam nepozabno doživetje. Tako visoke vode so v preteklosti delale preglavice mlinarjem, ki so v soteski Reke pred Škocjanskimi jamami zgradili številne mline, od katerih pa so danes ostale le še ruševine. Ostanki nekdanjega mlina v Ukni so vidni na levem bregu Reke, tik pred njenim ponorom.

Še o nastanku in pomenu jam

Marsikateri obiskovalec s ploščadi v Mahorčičevi jami - ki je, mimogrede povedano, že vrsto let postojanka na pohodu ob ponoru Reke v organizaciji Turističnega društva Škocjan - občuduje prostrane podzemne prostore in se morda sprašuje o njihovem nastanku. V geološki preteklosti se je, tako kot pri večini drugih jam, vse začelo z ozkimi, kot meziniec debelimi kanalčki, po katerih se je voda pretakala v skrivnostno kraško podzemlje. A ne kjerkoli; le ob lezicah, prostorih med dvema plastema apnenca, ali vzdolž prelomov. Torej je jamske rove ustvarila voda, ki je raztopila in odnesla vse, kar danes manjka. Majhne kanale je večala v majhne rove, te v večje rove, ki so se ponekod združevali ali povečevali v dvorane. Za nastanek tako impozantnega podzemnega kanjona, kakršnega lahko občudujemo v Škocjanskih jamah, se je moralo združiti več dejavnikov. Naj naštejemo samo tri, ki so imeli najpomembnejšo vlogo: velike količine vode, predvsem pa nihanje njene gladine ob velikih poplavalah, ki lahko preseže sto metrov; tektonsko zelo pretirto območje s številnimi prelomi in razpokami, kar je pospešilo podiranje jamskega stropa in sten; ter čas, saj Reka in njene predhodnice na različnih nivojih že dolgo dolbejo številne rove, ki se spajajo in prepletajo zaradi raztapljanja kamnine in podiranja sten, predvsem pa odnašanja materiala.

Na ovinku v Mariničevi jami se hkrati vidita vhod vanjo in izhod iz nje.

Ponor Reke v Mahorčičevo jamo.
Vse fotografije: Borut Lozej

Prav skupek vseh teh posebnosti, ki jih bogati-
jo številne arheološke najdbe in zapuščina drznih raz-
iskovalcev iz 19. stoletja, je postavil jame na svetovni
zemljevid naravne dediščine, upravljavcu pa naložil
veliko breme zaščite in ohranjanja jam z okolico. Letos
praznujemo 25. obletnico vpisa Škocjanskih jam na se-
znam svetovne kulturne in naravne dediščine pod okri-
ljem organizacije UNESCO ter 15. obletnico ustanovitve
Regijskega parka Škocjanske jame, kar bo pospremljeno
s številnimi dogodki.

Obletnice in pomembni dogodki v Parku Škocjanske jame

Obeležitev dogodkov v letošnjem letu bomo
začeli 2. februarja, na svetovni dan varstva mokrišč
in 40. obletnici Ramsarske konvencije, ko bo v Divači
predvajan film Podzemni vodni svet. Marec bo za nas

še posebej nepozaben, saj se bo mogoče ponovno spre-
hoditi skozi Mahorčičevo in Mariničevo jamo. Ta del
jamskega sistema je bil namreč kar 45 let zaradi poško-
dovane poti zaprt. Prvi obiskovalci parka se bodo po
obnovljeni poti sprehodili v aprilu, ko obeležujemo sve-
tovni dan vodâ in bomo odprli ta del jamskega sistema
za javnost. Ljubitelje narave in pohodništva vabimo, da
se aprila udeležijo tradicionalnega Pohoda ob ponoru
reke Reke, ki ga vsako leto organizira lokalno Turistič-
no društvo Škocjan! Zadnjo nedeljo v maju, v nedeljo,
29. maja, bomo praznovali dan Parka Škocjanske jame
- Belajtno. Vabljeni, da skupaj z nami v parku preživite
prijetno nedeljo. Lahko boste doživeli drobec čarobne
osvetlitve jam s karbidovkami ali pa se pridružili živah-
nemu dogajanju v vaseh Matavun, Betanja in Škocjan,
kjer se boste med drugim lahko seznanili z nekaterimi
tradicionalnimi obrtni.

V poletnih mesecih bo organiziranih več ustvar-
jalnih delavnic, ki se jih bodo obiskovalci lahko udele-
žili ob obisku muzejskih zbirk v Škocjanu, turistično
društvo Škocjan pa bo organiziralo prireditve v okviru
Škocjanskega festivala. Meseca septembra se bomo spo-
mnili svetovnega dne turizma, ki v parku predstavlja
le del celotne zgodbe, in na dneve evropske kulturne
dediščine.

V jeseni bo pri nas ponovno slovesno, saj bodo
oktobra zaključena dela na objektu Matavun 8, kjer bo
svoj prostor dobil nov promocijsko-kongresni center
Parka Škocjanske jame. Obnova objekta poteka v okvi-
ru Operativnega programa krepitve regionalnih razvoj-
nih potencialov za obdobje od leta 2007 do leta 2013 in
jo delno financira Evropska unija iz evropskega sklada
za regionalni razvoj. Poleg obnove objekta Matavun 8
je bila v okviru tega projekta obnovljena tudi pot skozi
Mahorčičevo in Mariničevo jamo ter Malo dolino in pa
poševno dvigalo v Veliki dolini.

Petindvajsetega (25.) novembra bomo svečano
obeležili 25. obletnico vpisa Škocjanskih jam na seznam
UNESCO. Na ta dan bomo izvedli tudi strokovno sre-
čanje s predstavitvami kandidatur UNESCO-vih lokacij
v Sloveniji.

**O vseh dogodkih in prireditvah boste lahko med letom
več informacij zvedeli na spletni strani parka in na na-
ših kontaktnih številkah. Obeleževanje obletnic je po-
membno, saj lahko na ta način še posebej poudarimo
in izkažemo spoštovanje naši kulturni dediščini in na-
ravnim vrednotam, s katerimi se ponašamo, obenem pa
nam predstavljajo veliko obvezo, saj jih moramo znati
ohraniti tudi za prihodnje rodove.**

Dr. Gordana Beltram - direktorica Javnega zavoda Park Škocjanske jame,
Škocjan, Slovenija
Borut Peric, univ.dipl. geograf - naravovarstveni svetovalec v Javem zavodu
park Škocjanske jame, Slovenija

LETOS TRIJE POMEMBNI JUBILEJI POSTOJNSKE JAME

Ksenija Dvorščak

V letu 2011 obeležujemo v Postojnski jami 180-letnico odkritja hroščka drobnovratnika, 80-letnico jamskega laboratorija Stazione Biospeleologica in 10-letnico začetka obnove Speleobiološke postaje - Vivarija Proteus.

Hrošček drobnovratnik

Jamski vodnik in pomožni svetilničar Luka Čeč, bolj poznan kot odkritelj notranjih delov Postojnske jame, je leta 1831 pod Veliko goro v Postojnski jami našel hroščka bizarne oblike - z velikim zadkom, dolgim vratom in drobno glavo. Izročil ga je kustosu Ljubljanskega muzeja grofu Francu Hochenwartu, ta pa ga je podaril trgovcu in ljubljanskemu prirodoslovcu Ferdinandu Schmidtu. Schmidt je v hroščku prepoznal novo, do tedaj neznano živalsko vrsto. Grofu v čast je hroščka opisal pod znanstvenim imenom *Leptodirus Hochenwartii*. Živalci je sicer v nemškem opisu dodal tudi slovensko ime drobnovratnik.

Najdba prvega jamskega hrošča - drobnovratnika - je omajala dotedanje mnenje, da v jamah brez svetlobe življenje ni mogoče, česar ni sprožilo niti odkritje človeške ribice oziroma močerila (*Proteus Anguinus*) že stoletje prej. Čeč je hroščka pri ulovu po nesreči poškodoval, zato je Schmidt za nov, nepoškodovan primerek obljubil najditelju 25 forintov, kar je bila v tistih časih velika vsota. Nagrade ni nikoli izplačal, saj je drugi primerek našel sam 16 let pozneje, prav tako v Postojnski jami. Pomembnejše od tega pa je bilo dejstvo, da je med dolgoletnim iskanjem po Postojnski jami in okoliških jamah odkril kar vrsto novih jamskih živali.

Odkritje hroščka lahko štejemo kot ključen povod za rojstvo nove biološke znanosti - speleobiologije.

Ob Schmidtovem opisu drobnovratnika in poznejših odkritjih tudi drugih predstavnikov jamskih živali se je takratna znanstvena javnost začela zavedati, da je življenje možno tudi v jamah. Najdba Luke Čeča je bila torej povod, temeljni kamen raziskavam jamskega živalstva pa je vendarle postavil Ferdinand Schmidt. Ko je iskal drobnovratnika, je odkril veliko novih vrst jamskih živali in jih pošiljal svojim kolegom naravoslovcem, specialistom za posamezne skupine, da so jih znanstveno opisali. Še več, veliko prirodoslovcev iz vse Evrope je romalo v zanimivi Postojnski jamski svet, ki je postal meka za tedanje biologe. Ferdinanda Schmidta lahko torej upravičeno štejemo za pionirja proučevanja jamskega živalstva.

Ivan Andrej Perko (1876-1941), dolgoletni upravnik Postojnske jame, mednarodno uveljavljen speleolog, ki se je zelo zavedal pomena raziskovanja in širjenja vedenja o Postojnski jami in o njenih posebnostih. Njegovi strokovni in informativni članki so izhajali v številnih evropskih revijah in časopisih. - Fotografija: Arhiv Notranjskega muzeja Postojna.

Hrošč drobnovratnik (Leptodirus hochenwartii). Najdba tega drobcenega jamskega hroščka je spodbudila zanimanje za raziskovanje življenja v podzemlju in postavila temelje novi znanstveni veji - speleobiologiji. - Fotografija: S. Polak.

Jamski laboratorij

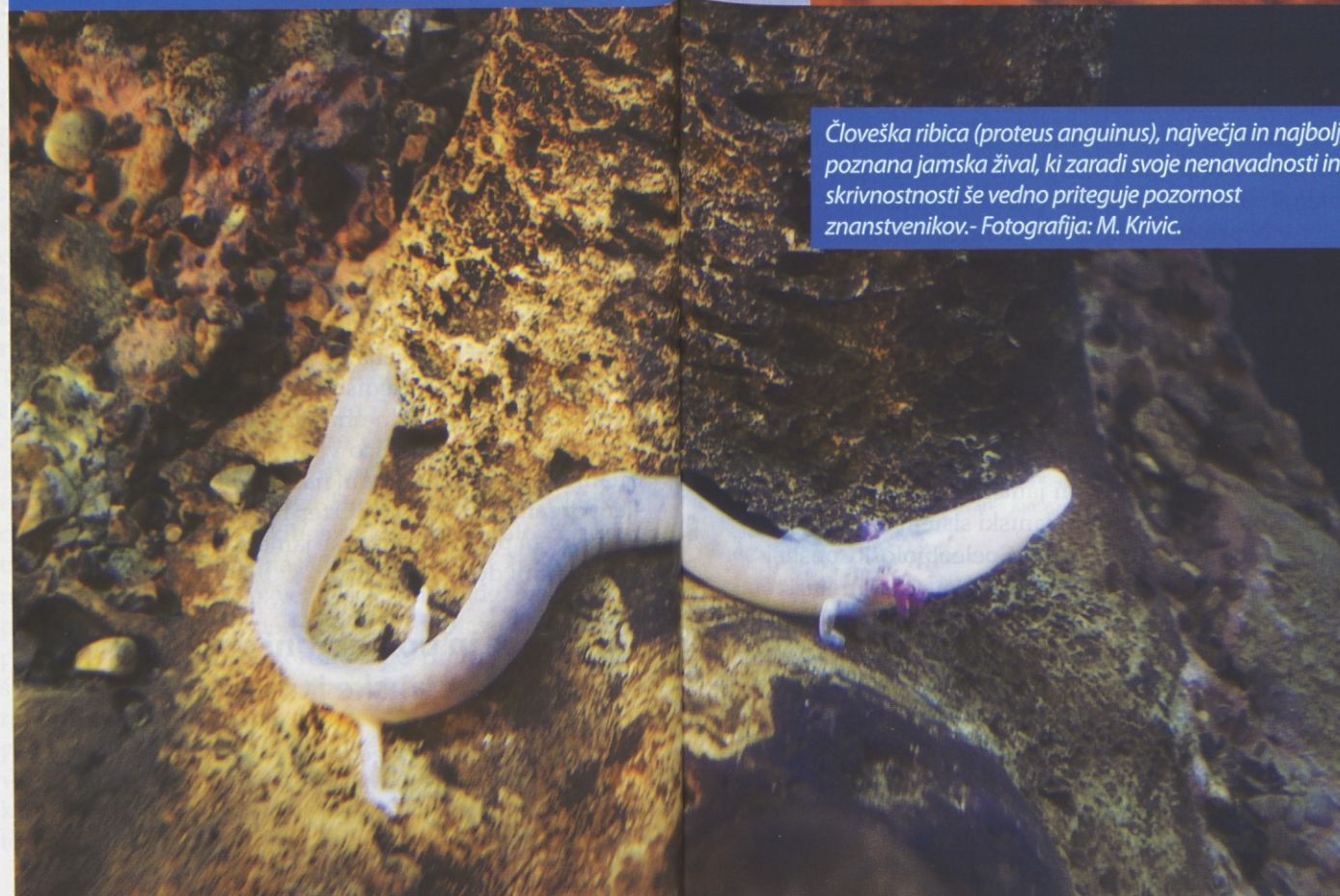
V začetku 20. stoletja je prišel v Postojno za tajnika Jamske komisije, ki je tedaj upravljala Postojnsko jamo, Ivan Andrej Perko. Bil je pobudnik zamisli o Postojni kot svetovnem središču krasoslovja, v okviru katerega bi poleg Postojnske jame delovali še speleološki inštitut in speleološki muzej. Vojna vihra je žal onemogočila uresničitev večine njegovih idej, nekaj pa jih je uspel udejaniti.

Perko je še pred prvo svetovno vojno predlagal, naj se iz turističnega dela Postojnske jame izloči tedanja Jama nadvojvode Janeza, današnji Pisani rov, in naj se ga zaradi izjemne pestrosti jamskih živali ohrani za naravni rezervat jamske favne, dostopen samo v študijske namene. Rov so tedaj zaprli.

Perko je imel v mislih tudi jamsko biološko raziskovalno postajo. Uredili naj bi jo v Rovu novih podpisov. Ko sta leta 1914 Postojno obiskala pionirja moderne speleobiologije E.G. Racovitza in R. Jeannel, se nista mogla načuditi bogastvu jamske favne v Pisanem rovu. Ta del se jima je zdel primernejši, kljub temu pa je ostalo pri prvotnem načrtu in leta 1931 je bil v Rovu novih podpisov v Postojnski jami ustanovljen podzemeljski laboratorij Stazione Biospeleologica. Rov se nahaja le 200 m od vhoda v Postojnsko jamo - izoliran in dostopen. Laboratorij ni bil prvi tak v Sloveniji niti na svetu, bil pa je za tiste čase zelo bogato opremljen - s terariji in akvariji s tekočo vodo in z elektriko. Žal laboratorij zaradi težkih gospodarsko-političnih razmer in druge svetovne vojne ni zaživel v pravi meri.

Po drugi svetovni vojni je jamski laboratorij dobila Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Dobro desetletje ga je upravljal in edini uporabljal prof. Albin Seliškar.

Šele v samostojni državi Sloveniji je dozorel čas za obnovo jamskega laboratorija. Pobudo je dal tedanji direktor Notranjskega muzeja v Postojni Valentin Schein, delovni program pa je pripravil biolog Slavko Polak.

Človeška ribica (Proteus anguinus), največja in najbolj poznana jamska žival, ki zaradi svoje nenavadnosti in skrivnostnosti še vedno priteguje pozornost znanstvenikov. - Fotografija: M. Krivic.

Vivarij Proteus, od leta 2001 prenovljena Speleobiološka postaja v Rovu novih podpisov Postojnske jame, kjer lahko obiskovalci spoznajo zanimivosti o nastanku krasa in o življenju v podzemlju.- Fotografija: M. Krivic.

Obnova Speleobiološke postaje - Vivarija Proteus

V letu 2001 se je podjetje Postojnska jama, turizem, d.d., v sodelovanju z uglednimi strokovnjaki tudi pridružilo projektu za obnovo Speleobiološke postaje. Pri obnovi smo se trudili ohraniti zasnovano in čim več opreme. To smo dojeli tudi kot dediščino, ki nas uvršča med pionirje podobno zasnovanih speleobioloških laboratorijev.

V obnovljeni Speleobiološki postaji smo v projekt predstavitve vključili prikaz nastanka krasa, jam, kulturne dediščine, zgodovino odkrivanja jam in jamskega živalstva - in s tem poleg naravne vključili tudi kulturno dediščino, povezano z jamami. Multivizijska predstavitev je kot priprava na ogled razstave dobrodošla tudi za obiskovalce Postojnske jame.

Razstava je zasnovana iz dveh ločenih delov. V večjem prostoru je vivarijska zbirka najznamenitejših in najznačilnejših predstavnikov našega podzemeljskega živalstva. Na ogled je 18 različnih živali, osrednja pozornost je namenjena močerilom. Njim smo namenili akvarije z dovolj vode in s posnemanjem naravnega okolja. Namen razstave je predstaviti posebnosti kraškega podzemlja širši domači in tuji javnosti s poudarkom na pereči ogroženosti podzemlja in podzemeljskih živali. Za takšno predstavitev je zaradi velikega števila obiskovalcev Postojnska jama nedvomno najprimernejše mesto.

V drugem delu Speleobiološke postaje je laboratorij, v katerem kustos biolog Slavko Polak skrbi za vivarijsko zbirko, omogoča pa tudi raziskovalno delo. Jamski laboratoriji niso novost. Kmalu po odkritju močerilov so jih znanstveniki širom po Evropi gojili v umetnih bazenih. Ti so bili nekakšna zasnova podzemeljskih laboratorijev, ki so jih pozneje sem ter tja uredili po umetnih predorih in tudi v pravih jamah.

V projektu za prenavo smo upoštevali gojitvene pogoje, ki jih je predpisovala tedanja okoljska zakonodaja o zadrževanju prostoživečih živali v ujetništvu, da se jih prikazuje javnosti. Tedanja tehnološka novost je bila uvedba hladnih LED svetil. Prvič sta bili izpostavljeni biološka raznovrstnost jamskega sistema in onesnaževanje kot resna grožnja podzemlju in njegovim prebivalcem. Postojnsko-Planinski jamski sistem se danes ponaša z 99 različnimi jamskimi živalmi, kar je po Sketu biološko najpestrejši jamski sistem na svetu!

Dosedanje izkušnje v Speleobiološki postaji so dobre. Potrdilo se je, da je močeril magnet in karizmatična žival. Dokaz je dvojni porast števila obiskovalcev v času, ko smo močerila umaknili iz Koncertne dvorane Postojnske jame zaradi gradnje novega akvarija. Ugotovili smo velik pomen interaktivnosti - možnosti, da obiskovalci sami opazujejo, občutijo, raziskujejo in odkrivajo (z baterijskimi lučmi, s povečevalnimi stekli, da se lahko dotikajo eksponatov) - in nujnost osebne interpretacije.

Akvarij, ki je bil postavljen v Postojnski jami v letu 2010, je plod znanja domačih strokovnjakov. V njem je simulirano naravno okolje, v katerem živijo človeške ribice.- Fotografija: M. Krivic.

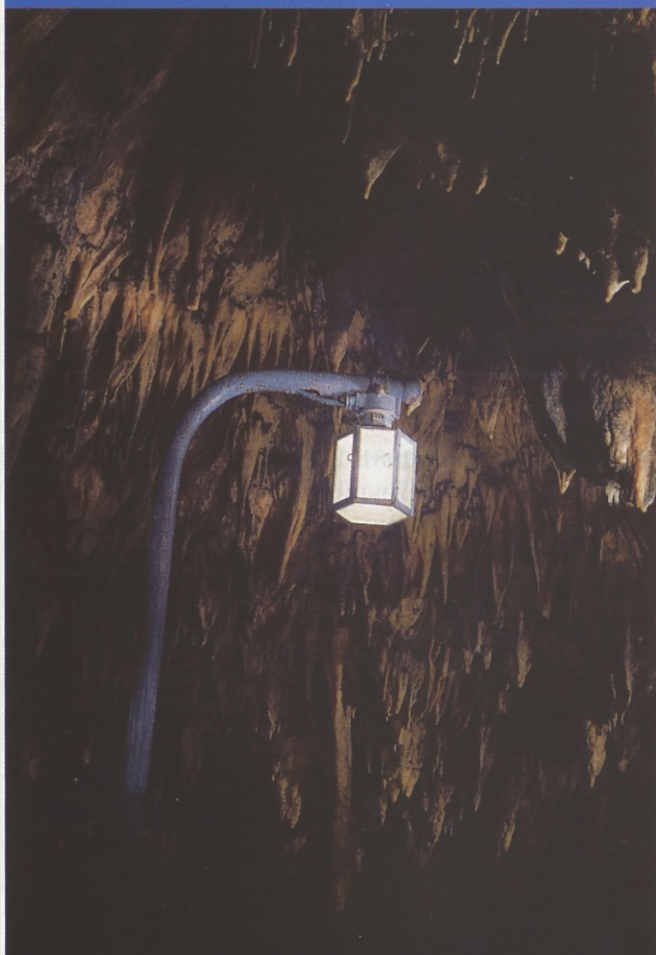
Lanterna, še ohranjena vrsta svetilke, ki je bila del takrat zelo sodobne električne razsvetljave v Speleobiološki postaji. Fotografija: F. Golob.

Obiskovalci, ki prihajajo, so vse bolj vedoželjni, njihova pričakovanja, ki temeljijo na osnovnem predznanju, pa so velika. Zato bi pri interpretaciji jamskih živali v prihodnje kazalo upoštevati predvsem možnosti, ki jih nudijo interaktivna orodja neosebne interpretacije in dovolj kakovostna osebna interpretacija.

Ozaveščanje obiskovalcev o pomenu in neprecenljivi vrednosti naravne vrednote Postojnska jama in o njenih skrivnih prebivalcih je še vedno najučinkovitejša pot do ohranjanja tega bogastva.

Uporabljeni viri

- Aljančič, M.; 1988: Postojnska jama - zibelka speleobiologije.- Postojnska jama, nova spoznanja, Postojnska jama, turizem d.d., Postojna; str. 10-12.
- Kranjc, A.; 2007: Inštitut je bil prav usmerjen: je napredoval, se razvijal in vztrajal - 60 let Inštituta za raziskovanje krasa.- revija Kras, št. 85 (december 2007), str. 5-7.
- Polak, S.; 2002: Življenje brez sonca in letnih časov.- Vodnik po Speleobiološki postaji, interno gradivo, Postojnska jama, turizem d. d., Postojna.
- Pretner, E.; 1968: Živalstvo Postojnske jame.- 150 let Postojnske jame 1818-1968, Zavod Postojnske jame, Postojna, str. 59-71.
- Sket, B.; 2010: Biološko daleč najbogatejši jamski sistem na svetu.- Delo, 18. 3. 2010, str. 25, Ljubljana

Proučevanje pretakanja padavin s površja do rogov Postojnske jame

SKRB ZA KAKOVOST KRAŠKE VODE

Janja Kogovšek

*Slika 1:
Izločanje kalcijevega karbonata
iz prenikle vode.
Fotografija: J. Hajna.*

Postojnsko jamo krasi bogastvo sigastih oblik, ki nastajajo z izločanjem kalcijevega karbonata oziroma sige iz prenasičene vode, ki kaplja z jamskega stropa. Vir te vode so padavine, ki na kraškem svetu neposredno prenikajo skozi tanko plast prsti in naprej skozi nekaj deset do več sto metrov debele karbonatne kamnine (vadozna cona). Pri tem raztapljajo kamnino in jo odnašajo do podzemnih rogov, kjer se zaradi spremenjenih pogojev kalcijev karbonat izloča (slika 1).

Kapljanja in curke prenikle vode v rogov Postojnske jame je najprej raziskoval Ivan Gams (1967). Prve zvezne meritve pretakanja skozi 150 m debel strop Planinske jame pa so potekale od leta 1976 do leta 1981 (Kogovšek & Habič 1981, Kogovšek 1982). Te so pokazale, da prihaja v deževnih obdobjih do pomembnega dogajanja pri pretakanju skozi jamski strop in do oblikovanja izdatnih vodnih valov v jami z velikimi učinki raztapljanja v jamskem stropu. Dogajanje v sušnih obdobjih (poletna sušna obdobja, lahko pa tudi sušna obdobja pozimi) pa je bilo ob minimalnih pretokih skromno, brez opaznejših sprememb.

Primerjava padavin in pretokov je nakazovala, da se v sušnih obdobjih tudi večja količina padavin v jamskem stropu le shranjuje. Rezultate teh raziskav so dopolnile še raziskave v Pisanem rovu (Kogovšek 1983) in Kristalnem rovu (Kogovšek 1997), v Lepih jamah, v Pivki jami (Kogovšek 1987) ter v jamah dolenskega krasa in v jamah na Krasu. Spremljanje pretakanja onesna-

žene vode (umivalnice nad Pivko jamo, vojaški objekt na površju nad Postojnsko jamo, ki so ga uporabljali do pomladi 1991), je dalo vpogled v dolgotrajnost procesov razgradnje in spiranja onesnaženja. Sorazmerno majhno onesnaženje, ko ni več svežega onesnaževanja, se spira do vzpostavitve stanja pred onesnaževanjem kar več desetletij.

Vse to predznanje je bila dobra osnova za načrtovanje sistematičnih dolgotrajnejših raziskav pretakanja vode in prenosa onesnaženja s površja skozi 100 m debel jamski strop Postojnske jame, ki smo jih zastavili v letu 2002. Na površju je bila namreč do leta 1991 manjša vojašnica z neposrednim iztokom odpadnih vodâ, kar je omogočalo tudi proučevanje prenosa onesnaženja. Tako od leta 2003 dalje na površju nad raziskovalnim poligonom v jami merimo količino in razporeditev padavin, zajemali pa smo tudi padavine za izotopske analize kisika. Sočasno potekajo 100 m pod površjem na raziskovalnem poligonu v jami zvezne meritve izbranih, bistveno različnih curkov prenikle vode (sliki 2 in 5) in sicer meritve nivoja za izračun pretokov, temperature in specifične električne prevodnosti (slika 3) s sondami z datalogerji, ki meritve shranjujejo. Tako je možno parametre meriti v poljubnem časovnem intervalu (naše meritve potekajo v 15 oziroma 30 minutnih intervalih). Vzporedno poteka zajemanje vzorcev z avtomatskimi zajemalniki (slika 4) za kemijske analize karbonatov, kalcija, magnezija, kloridov, nitratov, o-fos-

fatov in sulfatov, ki jih opravimo v laboratoriju, in za izotopske analize kisika. Sočasno smo izvedli tudi več sledilnih poskusov s fluorescentnimi sledili, da smo pridobili zaželeno dodatne informacije, uporabili pa smo tudi metodo električne tomografije.

Zvezne meritve padavin na površju in pretoka curkov v jami so pokazale, da večji curki s pretokom do več l/min (curek I na sliki 6) oblikujejo prek leta po vsakokratnih padavinskih dogodkih vodne valove (ko ob naraščanju in nato upadanju pretoka curkov priteče v jamo večja količina vode) vse do konca maja oziroma konca junija. Nato pa sledi sušno obdobje prek poletja vse do jesenskega deževja, tako da trajajo sušna obdobja od 2,5 do 6 mesecev. Tedaj se občasne padavine v jamskem stropu le shranjujejo, curki pa so suhi ali pa dosega minimalne pretoke pod 1 ml/min. Tako se lahko v 100 m debelem jamskem stropu shrani tudi do 400 mm občasnih padavin, preden intenzivne jesenske padavine, ki sledijo, sprožijo povečano iztekanje.

Bistveno drugače pa izteka voda skozi številna drobna kapljanja z maksimalnim pretokom le do 10 ml/min, kot je kapljanje L (slika 5), ki v hidrološkem letu oblikujejo običajno le en, več mesecev trajajoči vodni val, preostali čas pa je njegov pretok minimalen. Na hitro pretakanje vode v deževnih obdobjih in na njeno daljše zadrževanje v sušnih obdobjih pa je vezan tudi prenos onesnaženja s površja. Kontaminanti se v jamskem stropu lahko zadržijo več mesecev in več let, ko lahko pride do različnih procesov, tudi procesov razgradnje, medtem ko se v deževnih obdobjih pojavijo v curkih 100 m in več pod površjem zelo hitro, že z enodnevni zamikom za padavinami.

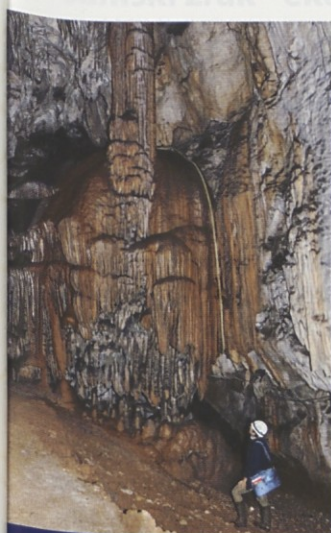
To znanje nam omogoča, da v primeru onesnaženj na površju lahko pravilno sklepamo, kdaj se bo to odrazilo v podzemnih jamah. V sušnih razmerah poleti in jeseni je širjenje onesnaženja zelo počasno, saj prihaja do shranjevanja, akumuliranja in šele z večjimi in intenzivnimi padavinami do njegovega nadaljnjega prenosa.

Voda, in v primeru onesnaženja tudi le-to, nadaljuje ta svojo pot skozi podzemlje vse do kraških izvirov. Ti so zelo pomemben vir pitne vode, saj v Sloveniji kar polovica prebivalstva pije kraško vodo. Zato je njena kakovost še kako pomembna. Vendar pa le dobro poznavanje pretakanja vode in prenosa kontaminantov skozi vadozno cono in dalje skozi vodonosnike omogoča uspešno načrtovanje varovanja kakovosti kraških vodnih virov.

Literatura

- Gams, Ivan; 1967: Faktorji in dinamika korozije na karbonatnih kamninah slovenskega dinarskega in alpskega krasa. Geografski vestnik, 38, 11-68.
 Kogovšek, Janja; Habič, Peter; 1981: Preučevanje vertikalnega penikanja vode na primerih Planinske in Postojnske jame. Acta carsologica, 9: 129-148.
 Kogovšek, Janja; 1982: Vertikalno penikanje v Planinski jami v obdobju 1980/81. Acta carsologica, 10: 110-125.
 Kogovšek, Janja; 1983: Penikanje vode in izločanje sige v Pisanem rovu Postojnske jame. Acta carsologica, 11: 63-76.
 Kogovšek, Janja; 1987: Naravno čiščenje sanitarnih odpadkov pri vertikalnem penikanju v Pivki jami = Natural purifications of sanitary sewage during the vertical percolation in Pivka jama. Acta carsologica, 16: 121-139.
 Kogovšek, Janja; 1997: Pollution transport in the vadose zone. In: Günay G., Johnson A. I., Tezcan L., Atilla A.Ö. (Eds.): Karst waters & environmental impacts: proceedings. A.A. Balkema, 161-165, Rotterdam.

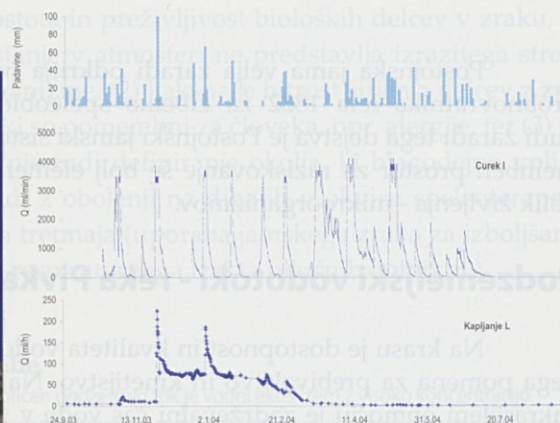
Dr. Janja Kogovšek, Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU, Titov trg 2, 6230 Postojna; e-naslov: kogovsek@zrc-sazu.si

Slika 2:
Opazovani curek I priteka vrh 6 m visoke sigove kope.
Fotografija: J. Hajna.

Slika 4:
Pod sigovo kopo avtomatski zajemalnik vzorcev zajema vodne vzorce.
Fotografija: J. Kogovšek.

Slika 3:
Na vrhu sigove kope potekajo meritve nivoja za izračun pretoka ter meritve temperature in specifične električne prevodnosti.
Fotografija: F. Drole.

Slika 6:
Padavine ter hidrograma curka I in kapljanja L v času enega hidrološkega leta.

Slika 5:
Pretok majhnih kapljanj (L) dosega pretok do 10 ml/min.-
Fotografija: J. Kogovšek.

POSTOJNSKA JAMA - NA SLEDI MIKROORGANIZMOM

Janez Mulec

Približno 15 odstotkov kopnega na Zemlji predstavlja kras. V kraških kamninah predstavljajo jame eno redkih naravnih oken v podzemeljska dogajanja. Ker so jame relativno enostavno dostopne človeku za raziskovanje in za znanstvene študije, jih lahko uporabimo za natančen vpogled v hidrogeološke, geokemične in biološke procese, ki se odvijajo v podzemlju, oziroma

so se odvijali v preteklosti. Jame skrivajo veliko ostankov preteklih in sedanjih dogajanj, zato nam lahko pomagajo rekonstruirati preteklo obdobje. Čeprav so hidrogeološki in geokemični procesi v krasu precej dobro proučeni, je naše znanje o mikrobnih pestrosti, ekologiji in metabolnih procesih v krasu in jamah še vedno precej pičlo.

Postojnska jama velja zaradi odkritja hroščka drobnovratnika leta 1832 za zibelko speleobiologije. Tudi zaradi tega dejstva je Postojnski jamski sistem pomemben prostor za raziskovanje še bolj elementarnih oblik življenja - mikroorganizmov.

Podzemeljski vodotoki - reka Pivka

Na krasu je dostopnost in kvaliteta vode ključnega pomena za prebivalstvo in kmetijstvo. Na dobro zakraselem območju je zadrževalni čas vode v podzemlju običajno kratek, kar pomeni, da je stopnja mineralizacije med ponorom in izvirov skromna.

Zadnje študije evtrofičnega podzemeljskega toka* reke Pivke so pokazale, da se nizvodno od ponora v Postojnski jami delež koliformnih** bakterij v njej, glede na celokupno število bakterij, sicer prične zmanjševati z 0,8 na 0,2, vendar ostanejo v Pivki koliformne bakterije viabilne (sposobne za preživetje) in se nadalje prenašajo v izvir v Planinski jami. Izraz »koliform« ne temelji na taksonomskem kriteriju, ampak fiziološko

označuje laktoza pozitivne in oksidaza negativne rodove bakterij iz družine Enterobacteriaceae. Eden izmed najosnovnejših parametrov za ugotavljanje fekalne kontaminacije je celokupno število koliformnih bakterij na prostorninsko enoto. To nam opisuje sanitarno stanje vodnega telesa. Ta parameter je še posebej pomemben za vodna zajetja. Običajno velja relacija: če je število fekalnih koliformov visoko - višje od 200 kolonij/100 ml vodnega vzorca v reki oziroma potoku - obstaja velika verjetnost, da so v vodi prisotni tudi patogeni organizmi, torej tisti, ki povzročajo bolezni.

Raziskava bakteriološke kakovosti podzemeljske Pivke poteka v okviru projekta »Strokovni nadzor in svetovanje pri upravljanju z jamskimi sistemi, Klimatski in biološki monitoring jamskih sistemov« (financer Turizem KRAS - destinacijski management, d.d.).

Veliko kraških izvirov v Sloveniji nakazuje bakteriološko kontaminacijo ali okužbo in s tem človekov pritisk na podzemlje, zato pravzaprav niti ne preseneča slaba bakteriološka situacija v podzemeljski Pivki. To pa ne odvezuje odgovornosti upravitelja porečja Pivke za izboljšanje stanja reke Pivke. In zakonodajalca velja

Slika levo: Organski material, ki ga vzdolž svojega površinskega toka pobere reka Pivka, vstopa v podzemlje na ponoru v Postojnsko jamo. Reka Pivka pred ponorom v jamo po obilnem deževju 23. oktobra 2009. - Fotografija Stanka Šebela.

Slika desno: Število kolonij gliv v enem kubičnem metru zraka na sladnem gojišču (angleško MEA - malt extract agar) 17. decembra 2009 v Otoški jami iz sistema Postojnskih jam.

opomniti, da bi bilo smiselno proučiti možnost, da se v ocenjevanje kakovosti podzemeljskih vodnih teles uporablja, poleg zakonsko predpisanih fizikalno-kemijskih parametrov tudi mikrobiološke indikatorje. Danes je na trgu prisotno večje število bioloških kitov***, ki so cenovno ugodni, občutljivi, specifični in primerni za transport v podzemlje, zato bi lahko bil takšen monitoring izvedljiv.

Jamski zrak - ekološka niša in model

Že dolgo je znana korelacija med mikroorganizmi v zraku in propadanjem starih jamskih poslikav, npr v jami Lascaux v Franciji (aerobiologija je biološka disciplina, ki proučuje biološke delce v atmosferi: cvetni prah, spore, mikroorganizme, delce mikrobnih celic). V splošnem so mikroorganizmi v zraku podvrženi različnim okoljskim stresom, kot so: UV sevanje, kemični polutanti, izpostavljenost sušenju in temperaturni ekstremi, vendar pa v jamah nekateri tovrstni tipi stresa odpadejo, npr. UV sevanje in izpostavljenost sušenju zaradi stalno visoke vlage. Tu se zastavlja pomembno vprašanje za alohtone mikroorganizme v zraku (organizmi, ki so prinešeni od drugod, in ne izhajajo z mesta, kjer se raziskavo opravlja) - koliko časa ostanejo živi pri podzemeljskih pogojih?

Na podlagi predhodnih rezultatov dvoletnega opazovanja mikrobiološkega stanja zraka v Postojnskem jamskem sistemu lahko zaključimo, da je kakovost jamskega zraka v nekaterih delih jame pod očitnim vplivom zunanjih dejavnikov - npr. dotoka zunanega zraka skozi glavni vhod v jamo v zimskem času, podzemeljskega toka reke Pivke in turističnega obiska - z nekaterimi izjemami - dobra. Postojnska jama se je po-

novno tudi s to študijo izkazala za raziskovalno nepredvidljiv in znanstveno izredno zanimiv vir informacij. Ta raziskava je potekala v okviru projekta »Študij viabilnosti ameb in način njihovega prenosa v okolju: primer iz kraških jam« (financer Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije).

Tudi na podlagi teh rezultatov smo prepričani, da bo proučevanje odnosov med atmosferskimi dejavniki in mikroorganizmi v zraku v jamah dalo pomembne odgovore na splošna znanstvena vprašanja, kot so: (1) gostota in preživeljivost bioloških delcev v zraku, če npr. stanje v atmosferi ne predstavlja izrazitega stresa za organizme, (2) kakšna je hitrost širjenja delcev z zrakom, ki so pomembni za človeka, npr. alergije, ter (3) ne nazadnje tudi definiranje okolja, ki blagodejno vpliva na ljudi z obolenji na dihalih v okviru speleoterapevtskega tretmaja (uporaba jamskega zraka za izboljšanje stanja respiratornega trakta pljučnih bolnikov).

Opombe

* evtrofičen podzemski tok je vodni ekosistem z visoko koncentracijo anorganskih hranilnih snovi (Veliki slovar tujk, Cankarjeva založba)

** Koliformne bakterije so skupina bakterij, ki jih lahko najdemo v blatu ljudi in toplokrvnih živali, še pogosteje pa v prehransko bogatem okolju v naravi. So pokazatelj obilice prehranskih snovi v vodi, ki je posledica neustrezne priprave vode, onesnaženja po pripravi vode, poškodovanosti ali napak v omrežju ali na zajetju.

*** biološki kit = komplet, ki vsebuje vse potrebno za izvedbo določene analize

ODMEVNI NASTOPI KOBILARNE LIPICA V TUJINI IN DOMA

Mojca Feštajn

Predstavniki Kobilarne Lipica so se konec januarja zadovoljni vrnili iz Francije, kjer so se z nastopom Klasične šole jahanja med 19. in 23. januarjem uspešno predstavili na eni izmed največjih evropskih konjeniških prireditvev v tem letu Cheval Passion v Avignonu. Na prireditvi, ki jo vsako leto obiše skoraj 100.000 obiskovalcev, je Kobilarna Lipica sodelovala v okviru skupne predstavitve in promocije Evropskega združenja državnih kobilarn (ESSA) - organizacije, ki povezuje več kot 20 kobilarn iz 13 evropskih držav. ESSA je posebej za prireditev v Avignonu pripravila impresiven nastop velike evropske kvadrilje, v kateri je nastopilo 16 žrebcev iz štirih kobilarn - poleg Kobilarne Lipica tudi iz kobilarn Marbach iz Nemčije, Avenches iz Švice in Haras Nationaux iz Francije. Skupno predstavitev kobilarn združenja ESSA pa so dopolnile še predstavitve posameznih kobilarn. S tehnično in koreografsko izpiljenim nastopom lipicancev v 2,5-minutnem programu, v katerem so prikazali zahtevne elemente klasičnega dresurnega jahanja pod sedlom, je obiskovalce navdušila tudi Kobilarna Lipica s štirimi lipicanci.

Kobilarna Lipica se je v Avignonu predstavila s štirimi lipicanci in svojimi najbolj izkušenimi jahači Ladislavom Fabrisom z žrebcom 191 Neapolitano Capriola XXV, z Markom Blokarjem z žrebcom 183 Maestoso Gaetana XX, z Miranom Mavcem z žrebcom 161 Neapolitano Strana II in z Mirom Dragičem z žrebcom 264 Pluto Samira XVIII. Jahači in konji so v Avignon odpotovali že teden dni pred otvoritvijo sejma, saj so morali pred dogodkom skupaj z ostalimi sodelujočimi kobilarnami pripraviti skupni nastop na Gala predstavi. Intenziven trening, ki je sicer trajal le nekaj dni, se je kljub temu, da so se konji in jahači na takšen način v Avignonu srečali in skupaj trenirali sploh prvič, obrestoval, saj so v kratkem času za Veliko gala predstavo uspeli pripraviti odlično in izredno odmevno nastopno točko.

Odmeven nastop evropske kvadrilje na razprodani Gala predstavi

Nastop Velike evropske kvadrilje 16 konj, v kateri je Kobilarna Lipica sodelovala z vsemi štirimi žrebci, ki so prišli v Avignon, je bil otvoritvena točka razprodane velike gala predstave Les Crinieres d'Or. Obiskovalci so si jo lahko ogledali kar štirikrat - v četrtek, petek, soboto in nedeljo.

Velika evropska kvadrilja, v kateri so poleg belih lipicancev iz Lipice, ki so v nastop vnesli baročni element, nastopili še športni toplokrvni konji iz nemške kobilarne Marbach, toplokrvni konji tradicionalne švicarske pasme freiberger iz švicarske kobilarne Avanches ter impresivni francoski hladnokrvni konji iz dveh francoskih kobilarn, je gledalcem poleg zares atraktivne predstavitve prikazala tudi bogato raznolikost konj, s katero se Evropa ponša. Nastop je požel veliko zanimanje in navdušenje strokovne in laične javnosti. V tehničnem konjeniškem smislu pa je predstavljal tudi vrhunec gala predstave, ki jo organizatorji že več kot 25 let pripravljajo v okviru prireditve in ki je tudi letos ponudila številne atraktivne konjeniške nastope.

Po nastopu v Franciji že marca Kobilarna Lipica tudi v velikem spektaklu v Areni Stožice v Ljubljani

Odmevni nastopi Klasične šole jahanja Kobilarne Lipica pa se bodo nadaljevali vse leto 2011. Poleg vabil, ki jih po nastopu v Avignonu tuji organizatorji že naslavljajo na Kobilarno Lipica, bo prav gotovo eden izmed največjih in najbolj odmevnih letošnjih projektov lipiških jahačev nastop v ljubljanski Areni Stožice v petek, 11. marca, ko se bo Lipiška klasična šola jahanja v velikem glasbeno-scenskem spektaklu v Ljubljani v največjem slovenskem prireditvenem centru predstavila s klasičnimi točkami v novi preobleki, ob premierni koreografiji in spremljavi orkestralne glasbe. Nastopu bodo dodatno atraktivnost dali tudi vrhunski glasbeni in baletni umetniki.

Lipiška klasična šola jahanja s priznanim tujim trenerjem še izpilila svoj nastop

Takšni nastopi in projekti pa potrjujejo tudi napoved vodstva Kobilarne Lipica, da bodo prav delu s konji in dvigu kakovosti Lipiške klasične šole jahanja v letošnjem letu namenili veliko skrb. Tudi zato so v začetku januarja začeli sodelovati z enim izmed svetovno najbolj priznanih strokovnjakov za dresurno jahanje Avstrijcem Arthurjem Kottasom-Heldenbergom, nekdanjim glavnim trenerjem Španske jahalne šole na Dunaju. V letu 2011 bo tako Arthur Kottas vsak mesec dva dneva preživel v Lipici in intenzivno delal z jahači

Lipiške klasične šole, jim predajal svoje bogato strokovno znanje ter izkušnje in jim pomagal izpopolniti posamične in skupne jahalne nastope.

»Nastopi Lipiške klasične šole jahanja predstavljajo vrhunec strokovnega konjeniškega dela s konji lipicanci, ki ima v Kobilarni Lipica dolgo tradicijo, in so odličen prikaz vrednosti, elegance in zmožnosti konj, ki imajo v Lipici svojo domovino. Zato želimo lipicanca kot vrhunskega dresurnega konja na najboljši možni način in na najvišji kakovostni ravni predstavljati najširši javnosti, tako domači kot tuji. Nastopi, ki smo jih že opravili v tem letu in ki jih še načrtujemo, potrjujejo, da našo klasično jahalno šolo cenijo doma in v tujini. S sodelovanjem z najboljšimi dresurnimi strokovnjaki, ki jih konjeniški svet premore, pa vlagamo v njen nadaljnji strokovni razvoj, izpopolnitev znanj naših jahačev in konj ter v zagotovitev najboljših pogojev za delo in trening. To vse zagotavlja, da bo Lipiška klasična šola jahanja še naprej ponos in ambasadorica Lipice,« je ob pestrem dogajanju v Lipiški klasični šoli jahanja povedal Tomi Rumpf, direktor Kobilarne Lipica.

Mojca Feštajn, Dialog, d.o.o.

Kobilarna Lipica se je januarja predstavila tudi na sejmu Alpe-Adria v Ljubljani

Kobilarna Lipica se je januarja predstavila tudi na največjem sejmu turizma in prostega časa pri nas, na Gospodarskem razstavišču v Ljubljani. Letos so pripravili prav posebno predstavitev, saj so na osrednji ploščadi Gospodarskega razstavišča s postavitvijo kar 400 m belih ograd - z eno izmed najbolj prepoznavnih značilnosti Lipice - obiskovalcem sejma v Ljubljani pričarali del tega kraškega in slovenskega turističnega bisera. Z brezplačno vožnjo z lipicansko kočijo, ki jih je zapeljala po z belimi ogradami zamejenem območju, pa so doživetje Lipice v Ljubljani še dodatno popestrili. Bele ograde, ki so sicer v Lipici pred letom dni v udarniški akciji »Radi imamo Lipico - pobarvajmo njene ograje«, dobile novo podobo, je Kobilarna Lipica na razstavišču postavila v sodelovanju s podjetjem Helios, ki jih je pri barvanju ograj podprlo že lansko leto.

Poleg belih ograd in v lipicance vprežene kočije, s katerimi so se predstavili obiskovalcem sejma, pa je Kobilarna Lipica na svoji predstavitvi v Ljubljani poskrbela tudi za najmlajše. Ti so se lahko namreč preizkusili v ježi na dveh ponijih, ki so ju prav za ta namen pripeljali iz Lipice. Medtem ko so malčki uživali na ponijevem hrbtu, so predstavniki Kobilarne njihovim staršem predstavili bogato ponudbo, s katero Kobilarna Lipica vabi na Kras, in jih povabili tudi na ogled novega muzeja lipicanca, ki ga v Lipici za obiskovalce odpirajo v pomladanskih mesecih.

Predstavitve na sejmu Alpe-Adria pa so izkoristili tudi za osebno povabilo Ljubljčanov na veliko marčevsko prireditev v ljubljanski Areni Stožice, v kateri Lipica pripravlja nepozaben glasbeno-scenski spektakel z nastopom Lipiške klasične šole jahanja.

LIPICA V LJUBLJANI
PONOS LE POTAPOGUM
GLASBENO-SCENSKI SPEKTAKEL

ARENA STOŽICE
11. MAREC 2011
OB 19. URI

PRODAJA VSTOPNIC:
EVENTIM prodajna mesta PETROL servisi www.eventim.si

WWW.LIPICA.ORG

Na steni v ospredju je razstavljen izbor umetniških slik Zadružne kraške banke, katerih reprodukcije krasijo letošnji koledar ZKB.

Slikarka in umetnostna kritičarka Jasna Merku in predsednik upravnega odbora Zadružne kraške banke Sergij Stancich sta predstavila letošnji koledar ZKB.

Predstavitev koledarja za leto 2011

OHRANJANJE KULTURNE DEDIŠČINE Z NAKUPOVANJEM UMETNIŠKIH DEL

Dušan Kalc

Skrb za ohranitev in ovrednotenje bogate umetniške zapuščine zamejskih in drugih slovenskih likovnih umetnikov je globoko zakoreninjena v hotenjih upraviteljev Zadružne kraške banke. Ta skrb se kaže v sistematičnem ustvarjanju zbirke likovnih del uveljavljenih umetnikov, ki je v letih že zadobila viden in dragocen obseg in se neprestano širi ter bogati.

Skrb za dela velikih slikarjev poskuša Zadružna kraška banka posredovati v umetniški užitek širši javnosti. Ena izmed že uveljavljenih oblik je občasen ponatis pomembnejših del in njihova uporaba v koledarski obliki. Tudi v letu 2011 koledar ZKB krasi naše domove. Zbrali in ponatisnili so nekatere slike, risbe in grafike najbolj znanih in uveljavljenih umetnikov. Za izbor in ustrezno razlago je poskrbela slikarka in umetnostna kritičarka Jasna Merku, ki je v spremni besedi med drugim zapisala: »Slikovna oprema letošnjega koledarja predstavlja izbor stalne zbirke v lasti banke in nas skozi umetnost vodi v specifikum naših krajev, ponuja nam poetično vizijo tenkočutnih pričevalcev polpreteklega časa, ki nas skozi svoje sugestije spremljajo dan za dnem v doživljanje novega leta. Stilno so si posamezni umetniki dokaj različni, kar izkazuje njihov temperament in izrazno avtonomijo našega ustvarjalnega prostora. Motivika se v veliki večini primerov navezuje na kraj, na lepote naravnega okolja, razpetega med kraško planoto in objemom morskega zaliva, s posebnim oziranjem na mestno arhitekturo in industrijski predel predmestja. Bolj redki interierji pa ustvarjajo intimno, refleksivno razpoloženje.«

Na predstavitvi koledarja ZKB za leto 2011, ki je bila v drugi poloviti lanskega decembra, so bila vsa reproducirana likovna dela predstavljena. O njih je najprej spregovoril predsednik upravnega odbora banke Sergij Stancich, ki je še posebej poudaril pomen zavze-manja banke za ohranjanje kulturne dediščine z nakupovanjem umetniških del, strokovno podlago pa je povedala Jasna Merku.

V letošnjem koledarju so ponatisnjena dela likovnih umetnikov nekoliko starejše generacije. Od živ-večih je v koledarju zastopan le **Bogdan Grom**, katerega umetninam je banka pred nekaj leti ob njegovi devetdesetletnici posvetila ves koledar. Poleg njegove umetniške slike lahko v letošnjem koledarju občudujemo slike **Alberta Sirka**, **Paola Klodica**, **Lojzeta Spazzapana**, **Roberta Hlavatyja**, **Milka Bambiča**, **Avgusta Černigoja**, **Jožeta Cesarja**, **Ivana Čarga**, **Lojzeta Spacala** in **Zorana Mušiča**, ki je v koledarju zastopan z dvema deloma.

Platnica koledarja »Mozaik kultur, jezikov in narečij, sanj in spominov, oblik vzajemnosti« je delo Šole mozaične umetnosti iz Spilimberga, ki je nastal ob 40. obletnici Deželne zveze zadružnih bank Furlanije-Juljske krajine. Merkujeva je posvetila nekaj misli vsakemu umetniku (in njegovemu objavljenemu delu) ter posebej izpostavila pomen zbirke, ki se bogati tudi z deli mlajših likovnikov.

Gospod Giuseppe Armani in gospa Lorenza Zanol iz Urada za marketing ustanove Cassa Centrale Banca.

Poseg »klopovcev«. Na fotografiji z leve na desno: Agata Venier, Vesna Pahor, Martin Lissiach in Julija Berdon. Fotografije: KROMA

PODELILI ŠTIPENDIJE USPEŠNIM DIJAKOM IN ŠTUDENTOM

Zadružna kraška banka je 3. decembra 2010 v svoji dvorani na Opčinah priredila ob peti podelitvi štipendij dijakom oziroma študentom, ki so uspešno končali študij, večer z naslovom »ZKB za mlade«. Mladim, ki so se zbrali na prireditvi, so predstavniki openskega bančnega zavoda ponudili priložnost za seznanitev z možnostmi, ki so na voljo mlademu človeku, da stopi na pot podjetništva, pa tudi za seznanitev z novimi plačilnimi sistemi, ki so mladim blizu.

O prvih je na začetku slavnostnega večera spregovorila Elvira Luin, predstavnica Univerzitetnega razvojnega centra in inkubatorja Primorske (UIP), d.o.o., ki med drugim teži k spodbujanju podjetniške kulture med mladimi, študenti, pedagoškimi delavci, raziskovalci in drugimi prebivalci Primorske. V tem okviru poteka tudi natečaj »Podjetna Primorska«, o katerem so tudi govorili na večeru Zadružne kraške banke. Kakor je povedala Luinova, je »Podjetna Primorska« ključ, da mladi dobijo priložnost, narediti nekaj svojega, zato jim nudijo brezplačne delavnice in prirejajo večere s podjetniki, izvedli pa so tudi že več projektov.

O najnovejših oziroma najbolj »trendy« plačilnih sistemih sta govorila Lorenza Zanol in Giuseppe Armani iz Urada za marketing ustanove Cassa Centrale Banca, ki sta spregovorila predvsem o tako imenovanih predplačanih karticah, za uporabo katerih ni treba imeti tekočega računa v banki, ampak preprosto naložiš denar na predplačano kartico in jo potem uporabljaš za različne denarne operacije. Še posebej gre tu za kartico OOm+ oziroma Oraomaipiu (Sedaj ali nikdar več), ki poleg bančnih in plačilnih operacij omogoča tudi druge storitve. Podobno velja tudi za drugi dve kartici Ricarica in Ricarica Evo. Take kartice, ki bodo na razpolago najmlajšim in študentom, bo v kratkem lahko nudila tudi ZKB.

Na decembrskem večeru pa je Zadružna kraška banka želela dati mladim tudi besedo, da izpovedo svoje misli in poglede na tukajšnjo stvarnost ob meji, ki je ni več, saj - kot je dejal predsednik ZKB Sergij Stancich - bi bilo dobro razmisliti ob besedah mladih, ki jih premalo poslušamo in upoštevamo.

V ta namen je banka povabila nekatere urednike mladinske strani Primorskega dnevnika z naslovom »Klop« Martina Lissiacha, Vesno Pahor, Agato Venier in Julijo Berdon, ki so v slogu lanskega uspešnega niza televizijskih oddaj »Vieni via con me« Fabia Fazia in Roberta Saviana po tretji mreži RAI prebrali sezname stvari, zaradi katerih je lepo soustvarjati »Klop«, zakaj je zahtevno oziroma lepo biti Slovenec v Italiji, zakaj je v Italiji in v Trstu težko oziroma lepo biti študent. Tako je bilo na primer slišati, da je lepo soustvarjati »Klop«, ker je naloga mladih biti radovedni in provokativni, ker je »Klop« del Primorskega dnevnika, ki ga marsikdo kritizira, a nihče ne more biti brez njega, in tudi, ker se s tem ukvarjajo s slovenskim jezikom in razvijajo jezikovne veščine. Biti Slovenec v Italiji pa je zahtevno, ker imaš večkrat občutek, da nisi ne Slovenec in ne Italijan, saj je v zamejstvu vse dvojno, združitve moči pa se zdi čista utopija. Lepo pa je biti Slovenec, ker so ti poti odprte ter lahko prejemaš izzive, ki ti jih odpira nova Evropa, pa tudi zaradi navezanosti na rojstni kraj in zaradi gojenja bogatosti našega prostora. Težko je biti v Italiji študent v tem času, ko se univerzitetna reforma predstavlja s krčenjem denarnih sredstev za te namene, z združevanjem univerz in z odpravljanjem mini tečajev, v Trstu pa je tudi lepo biti študent, ker je to mesto na prepihu jezikov in kultur, in je mesto različnih, ki skupaj živijo.

Decembrski večer se je končal s podelitvijo štipendij mladim, ki so uspešno končali višješolski oziroma univerzitetni študij, tokrat pa so iz rok predsednika upravnega odbora ZKB Sergija Stancicha in direktorja banke Aleksandra Podobnika prejeli ne samo denarno nagrado (500 evrov za diplomirance višjih srednjih šol, 750 evrov za študente z univerzitetno diplomo prve stopnje in 1000 evrov za študente z univerzitetno diplomo), ampak tudi srebrno medaljo, ki jo je izdelal umetnik Bogdan Grom. Izmed uspešnih maturantov, ki so z najvišjo oziroma z zelo visoko oceno končali višjo srednjo šolo, so štipendijo prejeli: Barbara Ban, Alenka Cergol, Tanja Cibic, Matjaž Guštin, Jernej Legiša, Mateja Mezgec, Alice Onor, Raja Peric in Carlo Venier. Od študentov, ki so končali triletni univerzitetni študij, so štipendijo prejeli: Veronika Carli, Mija Kalc in Andrej Marušič, med študenti, ki so končali tudi drugo stopnjo univerze, pa so bili nagrajeni: Lara Iskra, Mitja Oblak in Nataša Zeriul.

Kulturni dan občine Divača

SVET PRAVLJIC

Vlasta Perhavec

Trinajsti januar je obletnica rojstva Bogomira Magajne, pisatelja in zdravnika, avtorja številnih literarnih del za otroke in odrasle. Rodil se je v Gornjih Vremah pri Divači. Šolanje je pričel v Vremskem Britofu, nato pa je bil gojenec Marijanišča v Ljubljani. Že takrat je začel pisati. Po končani klasični gimnaziji je študiral medicino v Ljubljani in Zagrebu. Kot zdravnik je bil specialist za duševne bolezni in je služboval v Bolnišnici za duševne bolezni v Ljubljani. Leta 1930 je izšla njegova prva knjiga »Primorske novele«. Med okupacijo je bil nekaj časa zaprt v italijanskem taborišču, nato pa je odšel v partizane in deloval kot zdravnik in urejal partizanski »Zdravstveni vestnik«. Po vojni je bil primarij v ljubljanski Psihiatrični bolnišnici. Predaval je po raznih krajih Slovenije in pisal za Radio Ljubljana in za Kmečki glas. Bil je tudi predsednik založniškega sveta koprške založbe Lipa. Umrl je 27. marca 1963 v Ljubljani. Po Bogomirju Magajni nosi ime osnovna šola v Divači.

Datum Magajnevega rojstva je Občina Divača izbrala za kulturni dan občine Divača. Ta dan že več let zapored v Divači obeležimo s kulturno prireditvijo. Letos smo program pripravili mi, Vrtec Sežana.

Kultura je del področja jezika, umetnosti in družbe. Prepleta se tudi skozi ostala področja - gibanje, naravo in matematiko. Predšolska vzgoja v vrtcu temelji na osnovi Kurikula, programa, ki je predpisan za otroške vrtce v Sloveniji. Program je razdeljen na področja, področja pa so razdeljena na: cilje, primere dejavnosti in vlogo odraslih. Cilji so naše vodilo, do katerih z načrtovanimi in pripravljenimi dejavnostmi pripeljemo otroke. Res je, da v Kurikulu ni področja Kultura, se pa mnogi predpisani cilji drugih področij dotikajo področja kulture in otroke seznanjajo s kulturo na različne načine.

Zagotovo ima področje umetnost največ dejavnosti, s katerimi otroke seznanjamo s kulturo in razvijamo sposobnosti, ki jim pomagajo, da so na področju kulture aktivni in jo kot tako tudi doživljajo. Razvoj otrok za doživljanje in razumevanje kulture je skrit na področju jezika, saj otrokom na različne načine želimo približati literarno umetnost, jih z njo seznaniti, jim omogočiti doživljanje literarnih del, ki so primerna za njihovo starost.

Otroci pa literarne umetnosti ne doživljajo le s poslušanjem. Otrokom omogočimo, da literarno vsebino spoznajo in doživljajo na več načinov. Vsebine otroci

Teo in Urša - povezovalca prireditve v vlogah Racka in Lije.

Sproščeni »Pajki« z Nadjo sredi pravljичnega dogajanja.

Otroci skupine Medvedki v vlogah palčkov in Sneguljčice

»Medvedki« so se predstavili tudi s petjem in z izuštevanjem.

Otroci skupine Pajki z Nadjo in Matejo tik pred nastopom.

Otroci na odru so publiki pričarali nasmeh na obraze.

Ponosni »Medvedki« ob koncu plesne dramatizacije.

Strokovne sodelavke Vrtca Sežana »Naša mati kuha«...

na igriv in preprost način obnavljajo, se v vloge literarnih oseb vživljajo in vsebino podoživljajo. In prav to so otroci skupine Medvedki iz vrtca v Divači in otroci skupine Pajki iz vrtca v Senožečah pokazali na petkovi prireditvi, 14. januarja 2011, v Krajevni knjižnici Divača.

Otroci skupine Medvedki iz vrtca v Divači so se občinstvu predstavili s plesno dramatizacijo pravljice »Sneguljčica«, ki jih je spremljala skozi ves mesec december. V vlogah Sneguljčice, mačehe, lovca, princa in palčkov so se preselili v svet pravljice, ki jim je bližje kot se nam, odraslim, zdi. To je dejavnost, ko se otroci za kratek čas preselijo v povsem drugi svet, v katerem jih ni strah razpleta, saj jim je ta bližje in znan.

Dramatizacijo pravljice »Modra kapica« so izvedli otroci skupine Pajki iz vrtca Senožeče. Predstavo so otroci z vzgojiteljico Nadjo ustvarili kot Narobe pravljico. Vzgojiteljica je na ta način otrokom omogočila, da so bili ustvarjalni in vsebino na izviren način spremenili v igro, ki je bila zaradi prizorov, ki so se jih izmislili otroci, še bolj zanimiva in zabavna. Otroci so imeli na ta način možnost, da so ustvarjalni.

Poleg literarnih vsebin so otroci iz Senožeč in Divače spoznavali tudi arhitekturno dediščino. Otroci iz Senožeč so se preizkusili v fotografiranju, otroci iz Divače pa so s kartonskimi škatlicami likovno ustvarjali stare kamnite hiše. Izdelke so razstavili v avli Občine Divača. Razstava je na ogled do sredine februarja. Divaški otroci so se poleg arhitekture dotaknili tudi življenja ljudi pred mnogimi leti. O tem so jim pripovedovali krajanji, starši, informacije o tem pa so s pomočjo strokovnih delavk našli tudi v knjigah. Pogovarjali so se o življenju otrok in ugotovili, da so si otroci, ki v starih časih niso imeli ne televizije in ne računalnika, prepevali ljudske pesmi in izštevali ritmične izštevance. Ugotovili so, da je tudi to lahko zelo zabavno. Zabavali pa smo se tudi mi, strokovne delavke in otroci in se z izštevankami in z ljudskimi pesmicami predstavili na prireditvi. Otroci pogosto, še teden po prireditvi, spontano izštevajo in pojejo ljudske pesmi.

Naj sklenem! Namen kulturne prireditve je druženje, občinstvu in sebi omogočiti doživljanje nečesa lepega, kar te napolni s prijetnimi občutki, te za kratek čas odmakne od vsakdanjih skrbi in napolni z novo energijo. Prepričana sem, da nam je v sodelovanju z Glasbeno šolo Sežana, z režiserjem Bojanom Podgorškom, z voditeljema Teom Ukmarjem in Uršo Kukanja in s pevkami - strokovnimi delavkami Vrtca Sežana uspelo. To je potrdil tudi župan občine Divača gospod Drago Božac, ki je dejal, da mu je bilo z nami lepo in da bi bil dr. Bogomir Magajna vesel, če bi otroke in njihov prispevek k praznovanju videl. Zadovoljni, veseli in ponosni pa so bili tudi otroci, ki so se s svojim prispevkom h kulturnemu dnevu čutili zelo pomembne. Saj so tudi bili!

Vzgojiteljica Vlasta Perhavec

Vse fotografije: Bogdan Macarol

Petnajst let Pihalnega orkestra Komen

ORKESTER, KI SKRBI ZA ZDRAVO DRUŽENJE MLADIH

Ivan Uršič

Pihalni orkester Komen leta 2008 na mednarodnem tekmovanju EOLIA v francoskem Strasbourgu, na katerem je prejel 2. nagrado. Fotografija: Ivan Uršič

Vzniku orkestrske glasbene kulture v Komnu v poosamosvojitvenih 90-ih letih prejšnjega stoletja je botrovalo predvsem troje. Najprej Glasbena šola Sežana s kontroverznim, a sposobnim in nadvse uspešnim ravnateljem prof. Leandrom Peganom, ki je uspel dvigniti kakovost šole in pritegniti ter nevezati sodelovanje z nekaterimi odličnimi profesorji glasbe, tudi iz nekdanjih jugoslovanskih republik, ki so bile takrat v plamenih vojne.

Na Komenskem Krasu, in ne le v pregovorno milospevni sosednji Braniški dolini in v Vipavski dolini, je v ljudeh glasba vedno tlela. Tudi, če so bila pri tem prisotna večja ali manjša nihanja s krajšimi ali daljšimi pavzami, lahko rečemo, da je bilo v Komnu stalno prisotno tudi zborovsko petje, tako v odrasli sestavi kot v osnovni šoli ter pri cerkvenem petju na korih domačih cerkvâ. Velike zasluge pri tem gredo vsem glasbenim vodjem, med katerimi je treba vsekakor omeniti prof. Marjana Plazarja, domačina Bruna Kovačiča, Rada Čuka in prof. Andreja Vovka. Častno mesto pa je gotovo treba priznati glasbeniku in skladatelju, čeprav do nedavnega po krivici precej zamolčanemu Mirku Renerju, nekdanjemu komenskemu kaplanu, po rodu s Štjaka, ki je skupaj z dekanom Viktorjem Kosom po požigu Komna med vojno leta 1944 prostovoljno odšel s Komenci v izgnanstvo v nemški Neumarkt, po vojni pa v Kanado in tam na glasbenem področju polno ustvarjal.

Omeniti vsekakor velja prepovedano slovensko petje v času fašizma tudi na Komenskem in priznanega glasbenika iz tega časa komenskega cerkvenega organista Benedikta Trampuža. Tradicijo zborovskega petja nadaljuje danes Mešani pevski zbor Cominum pod vodstvom prof. Ingrid Tavčar.

Na orkestrskem področju seveda ni mogoče mimo Pihalnega orkestra Sveto (»Pleh banda z's S'tjega«), ki je v petdesetih letih deloval pri takratnem Prosvetnem društvu Komen. Vodil ga je kapelnik Jože Petrovič.

Na komenskem Krasu je bilo veliko tudi ljudskega petja in igranja na preproste instrumente po osmicah, »kalunah« in gostilnah.

Začetki komenskega pihalnega orkestra

Iz takšnih glasbenih korenin je klil močan glasbeni interes, ki se je izkazal tudi v želji po učenju instrumentov med komenskimi osnovnošolci z močno vzpodbudo njihovih staršev. To glasbeno energijo je pravilno zaznal in izkoristil prof. Leander Pegan ter poskrbel za ustanovitev samostojnejše podružnice Glasbene šole Sežana v prostorih osnovne šole v Komnu, vzporedno pa dal pobudo tudi za ustanovitev pihalnega orkestra. Idejo je uresničil Alojz Pangos, ki je še z nekaterimi navdušenci leta 1996 postavil Vaško godbo Komen in postal njen prvi vodja. V njej so sodelovali predvsem mladi glasbeniki, po večini učenci Glasbene šole Sežana oziroma njene komenske podružnice.

CONTACT:

address:
Pihalni orkester Komen
Komen 118
4223 Komen
SLOVENIA

www.pihalniorkesterkomen.si

manager_Evgen Kavčič

email:
pihalniorkesterkomen@gmail.com

conductor_Simon Perčič

PIHALNI ORKESTER KOMEN
conductor_Simon Perčič

Competition program

Orient express / Philip Sparke

Aria & improvisation / B.Pučihar, arr / N.Bečan
alt saksophone_Nena Leban

Breath of Gaia / Tomohiro Tatebe

4.-7. July 2009

Musikverein, Wien

Path to Vienna

Path to Dunaj

4.-7. July 2009

PIHALNI ORKESTER
KOMEN
www.pihalniorkesterkomen.si

Poster o Pihalnem orkestru.- Fotografija: Vojko Franetič

Prihod dirigenta in umetniškega vodje Simona Perčiča

Glavni »krivec« za uspešnost Pihalnega orkestra Komen pa je njegov dirigent in umetniški vodja Simon Perčič, prof. pozavne. Diplomiral je na Akademiji za glasbo v Ljubljani in se po študiju izpopolnjeval pri profesorjih R. Bobu, A. Mazzuccu in B. van Dijku. Sodeloval je z Orkestrom Slovenske filharmonije ter s Simfoničnim orkestrom RTV Slovenija. Dirigiranje je študiral pri prof. Janu Cobru na inštitutu I.S.E.B. v italijanskem Trentu ter pri mojstrih G. Pehlivanianu in prof. D. Bostochu. Enoletno specializacijo na področju dirigiranja simfoničnih orkestrrov je končal pri prof. Jormi Panuli s Finske. Sodeloval je na mednarodnih festivalih v Lizboni, Valenciji, Sao Paolu, Eolia-Strasbourg, na londonskem Wind Band festivalu in na MID Europe v avstrijskem Schladmingu. Vodil je že številne orkestre, med drugimi tudi Univerzitetni pihalni orkester Ljubljana, Mestni pihalni orkester iz Trsta, Papirniški pihalni orkester Vevče, Orchestra Galilei Firenze ter seveda Pihalni orkester Komen in druge. Je tudi umetniški vodja in dirigent festivala »UPOL Orkesterkamp« ter tekmovanja »UPOL-ova Svirel«. S svojimi orkestri je dosegel številne visoke uvrstitve na državnih in mednarodnih tekmovanjih.

Kakovostno napredovanje do izjemne uspešnosti (With excellent success!)

Komenska godba je že v prvem letu svojega obstoja sodelovala na drugi reviji Kraških pihalnih godb v Sežani. Z velikim številom nastopov je privabila k sodelovanju tudi precej novih članov. Leta 1999 je mesto dirigenta prevzel še ne 20-letni Simon Perčič. Leta 2001

Dirigent in umetniški vodja Pihalnega orkestra Komen
Simon Perčič.

Gregor Rogelja, najmlajši in zelo perspektiven član POK.
Fotografiji: Marjan Krelbelj

je orkester na republiškem tekmovanju v Sv. Antonu pri Kopru v 4. težavnostni stopnji osvojil zlato plaketo. Ta uspeh je pomenil prestop godbe v 3. težavnostno kategorijo. V maju 2002 so komenski godbeniki na republiškem tekmovanju v koncertnem programu v Ilirski Bistrici osvojili zlato plaketo in se uvrstili med godbe 2. težavnostne stopnje. Po tem uspehu so godbo po sklepu upravnega odbora preimenovali v Pihalni orkester Komen. Konec leta 2003 se je orkester predstavil na mednarodnem tekmovanju pihalnih orkestrów »Flicorno d'Oro« v 3. težavnostni stopnji v kraju Riva del Garda v Italiji, na katerem je dosegel drugo mesto in osvojil tudi posebno priznanje z nagrado za najboljšo izvedbo obvezne skladbe. Leta 2004 je v 2. kategoriji na državnem tekmovanju Zveze slovenskih godb v Železnikih prejel zlato odličje s pohvalo za prejeto najvišje število točk na tekmovanju. V istem letu je na »London international wind band festival« v konkurenci ameriških ter britanskih orkestrów v koncertnem nastopu v "The Anvil Hall" osvojil srebrno odličje. V okviru Trobilnega vikenda na Krasu je gostil svetovno znanega solista na eufoniju Stevena Meada.

Pihalni orkester Komen je najprej deloval v okviru Kulturno umetniškega društva »15. februar«, od sezone 2004/2005 pa deluje v okviru Glasbeno umetniškega društva Pihalni orkester Komen, ki ga vodi predsednik Evgen Kavčič.

V letu 2005 je bilo najodmevnejše gostovanje v Slovenski filharmoniji ter sodelovanje na prireditvi »MID EUROPE« v Schladmingu v Avstriji, kjer je v koncertnem delu Pihalni orkester Komen zastopal Zvezo slovenskih godb. V letu 2006 je orkester ob 10. obletnici delovanja pripravil vrsto seminarjev oziroma koncertov z najuglednejšimi slovenskimi solisti ter z glasbenimi sestavi. V letu 2007 je na tekmovanju »Flicorno d'Oro« v 2. težavnostni stopnji dosegel 1. mesto, leta 2008 je na mednarodnem tekmovanju »EOLIA« v francoskem Strasbourgu prejeli drugo nagrado, leta 2009 pa je na mednarodnem tekmovanju »Summa Cum Laude youth festival« v slovitem Musikvereinuu na Dunaju v kategoriji simfoničnih ansamblov osvojili prvo nagrado (With excellent success).

V orkestru okrog 40 sedanjih in nekdanjih učencev Glasbene šole Sežana oziroma njene podružnice Komen

Orkester sestavlja okrog 40 sedanjih ali nekdanjih učencev Glasbene šole Sežana oziroma njene podružnice Komen. Posveča se izvedbam originalnih skladb kot tudi priredbam različnih avtorjev. Udeležuje se proslav, zabavnih prireditev, gostovanj, tekmovanj ter prireja koncerte. Skupaj z Mladinskim pihalnim orkestrom Komen tradicionalno igra prvomajske budnice po kraških vaseh. V sezoni 2010-11 že tretje leto zapovrstjo organizira glasbeni abonma s petimi glasbenimi prireditvami v Komnu in drugih krajih. Svoje bogato 15-letno obdobje ustvarjalne rasti pa bo Pihalni orkester Komen kronal z nastopom, ki ga načrtuje v začetku ju-

Na mednarodnem tekmovanju »Summa Cum Laude youth festival« v dunajskem Musikvereinuu je v kategoriji simfoničnih ansamblov Pihalni orkester Komen prejel prvo nagrado. Fotografija: Ivan Uršič

nija 2011 na mednarodnem tekmovanju »Berlin 2011« v berlinski Filharmoniji.

Orkester s svojo dejavnostjo dopolnjuje delo Glasbene šole Sežana in tako vzgaja svoj podmladek ter skrbi za zdravo druženje mladih. Le tukajšnjim zanesenjakom gre zahvala za delovanje takega orkestra in s tem za kvalitetno kulturno promocijo in delovanje, ki je družbeno sicer priznано, vendar prevečkrat zgolj navzven, v resnici pa je vedno bolj zapostavljeno in finančno podhranjeno. Še toliko večji pomen pa je orkestru na ravni države priznati, ker je s svojo dejavnostjo prerasel lokalne okvire in uspel ne le v širšem okolju regije in države, temveč je ambasador kulture in same Slovenije tudi v zamejstvu in tujini.

Povabilo na gala koncert ob petnajstletnici delovanja

Člani orkestra vljudno vabijo vse poslušalce na njihov gala koncert ob 15. obletnici delovanja, ki bo v Komnu v soboto, 26. februarja 2011 ob 19. uri v športni dvorani Osnovne šole Komen! Obenem vas vabijo, da se jim pridružite na njihovi berlinski turneji. Za podrobnejše informacije se obrnite po telefonu na št. 041/487 335 (Robert). Naj bo program koncerta zaenkrat še skrivnost, za medije so pa o sebi zapisali:

Že 15. let z vami...

Koncert Pihalnega orkestra Komen »Slovenec sem«.

Pihalni orkester Komen sodi med najvidnejše slovenske pihalne orkestre. Poznan je tudi po svojih pionirskih projektih, s katerimi povezuje glasbo in širše družbeno življenje, ter izobraževalnih projektih, interaktivnih povezavah med ustvarjalci in poustvarjalci ter še bi lahko naštevali. Orkester je trdno prepričan v svoje poslanstvo širjenja slovenske glasbene govornice. V letošnjem letu sodeluje s skladatelji oz. aranžerji mlajše generacije, kot so Nejc Bečan, Marko Mozetič, Matteo Firmi in Pierre Thillo. Koncert sooblikujejo režiserka Yulia Roschina, slikarka Anamarija Samec in oblikovalec svetlobe Janko Oven.

Na odru bodo s nami vrhunski solisti:

Irana Yebuah Tiran si je življenje zaznamovala z velikim maratonom, svoj glas z velikim Mozarteumom in Pihalni orkester Komen z velikim Bernsteinom...

Aleš Kacjan obožuje estetiko, zato postane glasbenik, filharmonik, strasten audiofil, motociklist nenazadnje pa tudi navdušen poznavalec kraške gastronomije in enologije.

Zoran Lupinc je vsem poznan kot odličen profesor harmonike, pionir diatonične harmonike, malo komu pa je poznan tudi kot diplomirani rogist. V študentskih letih je poleg študija zgodovine nihalne kolajne pri harmoniki, rogu in celo v kolesarstvu.

Matija Tavčar je tolkalec, trdno povezan z glasbo in s krajem, v katerem ustvarja. Njegovi učenci ga enostavno ne dajo ...

Jernej Terčon kot solist je z otroško kitaro s »tastim pihalnim orkestrom« nastopil že davnega leta 1999 v Klancu, nevedoč, da se bo to nekoč s tubo ponovilo tudi na resnem koncertu ...

Toliko o referencah!

Stopite z nami v edinstven glasbeni projekt Pihalnega orkestra Komen, ki ga vodi dinamični glasbeni vodja Simon Perčič.

Pihalnemu orkestru Komen ob njegovem slavnostnem jubileju iskreno čestitamo in mu želimo še veliko idej in energije ter še neskončno let delovanja, ki vedri duše in plemeniti srca!

Ob stoti obletnici rojstva
našega primorskega rojaka pisatelja
Cirila Kosmača

BODITE PONOSNI IN VEDNO POVEJTE, DA STE SLOVENC!

Lučka Čehovin

Z zanimanjem sem minulo leto spremljala dogajanja na kulturnem področju, posvečena stoletnici rojstva pisatelja Cirila Kosmača. Zlasti sem bila vesela, da je bilo ob tej priložnosti povedanih veliko njegovih misli in besed iz njegove literature. Ker sem imela tudi sama srečo ne le spoznati ga, ampak z njim tudi sodelovati, so se mi v spominu obudili nekateri dogodki.

Pred Nemci, ki so zasedli Pariz, je Ciril Kosmač zbežal na jug in ostal v Marseillu, kjer je dve leti preživel v velikem pomanjkanju in stalnem strahu pred aretacijo zaradi tiralice, ki so jo za njim razpisali v Italiji

Bilo je v času, ko sem bila zaposlena v Koso-
velovi knjižnici v Sežani. Že na začetku svoje službene
poti sem imela veliko idej in zamisli, kako bi knjižnica
prispevala k razvoju bralne kulture. Možnosti v sami
prostorsko omejeni knjižnici ni bilo, zato sem se takoj
podala pogledat, v kakšnih razmerah delujejo šole.
Bralna značka je bila na začetku svoje poti in ponujala
mi je lepo priložnost za sodelovanje s šolami. Naveza-
la sem stike s slavisti, ki so ponavadi vodili tudi šolske
knjižnice. Da bi spodbudili bralno kulturo med mladi-
mi bralci, se mi je zdelo pomembno, da se osebno sre-
čujejo s pisatelji, pesniki, pa tudi z ilustratorji, ki zanje
ustvarjajo. Tako sem v dogovoru z učitelji pospremila
na šole marsikaterega literata, ki je ob koncu šolskega
leta učencem podelil bralne značke.

Med drugimi je bil Ciril Kosmač kar dvakrat
na šoli v Komnu in v Dutovljah. Ob teh dogodkih sva
se zblížala, tako da me je tudi sicer večkrat poklical, če
greva na teran in pršut. Seveda sem bila vesela in celo po-
čaščena, da sem lahko v družbi tako uglednega in osebnostno
zanimivega pisatelja. Ob takšnih srečanjih mi je
pripovedoval mnoge zanimivosti iz svojih potovanj, o
ljudeh, s katerimi se je družil, o svojem življenju v Por-
torožu, kjer je bival. Vse to je izžarevalo neko posebno
veselje do življenja, narave in ljudi. Pogosto me je spraše-
val, če vem, kako se imenuje ta ali ona rastlina ali drevo.
Dostikrat nisem vedela, potem pa mi je on ne le povedal,
temveč prav učiteljsko obrazložil tudi izvor besede.

Posebno so mi ostala v spominu njegova sre-
čanja z učenci, ki so ga ponavadi na šolah pričakali v

velikem številu, v kakšni telovadnici ali večnamenskem
prostoru. Ko je z nasmehom stopil prednje, so v hipu
utihneli. Spominjam se, kako jim je polagal na dušo lju-
bezen do domovine, še posebno do jezika in lepe slo-
venske besede. Še sedaj slišim, ko jim je govoril: »Veste,
nas Slovencev je malo, mi smo majhen narod« - nato je
pomolčal in nadaljeval - »a imamo veliko bogastvo, naš
jezik je posebno lep in bogat. Imamo nekaj, česar drugi,
neprimerno večji narodi nimajo. Naš jezik ima dvojino
in mi lahko vse povemo, kar lahko povedo veliki narodi
in na vse to bodite ponosni in vedno s ponosom povejte,
da ste Slovenci!«

Ob takšnih obiskih na šolah sem tudi spoznala
njegov spoštljiv odnos do otrok. Nikoli mu ni bilo od-
več vsakemu otroku stisniti roko in mu še kaj prišepniti
na uho, čeprav se je zato njegov obisk na šoli zavlekel.
Spominjam se majhnih otroških glav, ki so nestrpnost
čakale, kdaj bodo slišale svoje ime. In da bodo stekli k
pisatelju, ki jim je izročil bralno značko...

Ko sva nekoč odhajala iz Osnovne šole v Duto-
vljah, mi je dejal: »Kakšni zdravi in koreniti so ti kraški
otroci. Vidi se, da je v njih še tisti pravi kmečki duh; z
veseljem sem jim stiskal tiste potne ročice.«

Nazadnje sva obiskala še staro šolo v Dutovljah,
v mesecu maju, leto pred pisateljevo smrtjo. Zdel se mi
je utrujen in najbrž je v sebi že nosil kali bolezni. Ko
smo sedeli v šolskem stanovanju učiteljice slovenskega
jezika, gostoljubne Ivanke Turšič, je tudi njej rekel, da
je utrujen. Zadovoljen je bil, ko mu je ponudila sobo,
da se je po srečanju z otroki spočil. Ker je v pogovoru

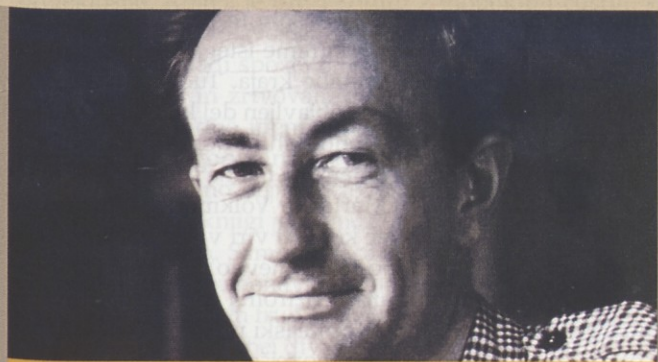

Zgoraj: Kosmačeva hiša v Portorožu leta 1958.

Desno: Ciril Kosmač s svojima otrokoma Nančo in Jernejem na izletu v Dutovljah leta 1956.

Vse fotografije so iz monografije »Ciril Kosmač«, Založba Mladinska knjiga, 2010, in so njena last.

DOKUMENTI
PISMA
ČRTICE
PRIČEVANJA

CIRIL KOSMAČ

TISTI POMLADNI DAN JE BIL LEP

Dragi oče!
Gorica, dne 29/11
Lepo me nekdanji sodnik javelo nad uomi-
sit je oblatino in projekta. Tudi juna-
me je nita pravečilo in jablo. Mo-
roj komu niso prišli, učesar ve-
me tpa inomega in jipenja ne
murti ne volna ve- samo tippin-
Nobon tudno je in mi-
ve premajhijeno. Tancuini (K)

V naslednji izdaji revije Kras bomo predstavili monografijo »Ciril Kosmač: Tisti pomladni dan je bil lep, 1910-1980«, ki je izšla leta 2010 v založbi Mladinska knjiga. Knjigo je zasnovala in uredila Nela Malečkar.

povedal, da ima rad štruklje, mu jih je, medtem ko je počival, pripravila. S tem mu je naredila veliko veselje in zadovoljstvo.

Ko sva se vračala proti Sežani, mimo cvetočih travnikov, ki jih je občudoval, mi je dejal, da mu je žal, ker se ta dan ne more dalj časa zadržati v tej lepi kraški pokrajini. Ustavila sva se ob robu travnika, kjer sem sama nabirala rože, on pa je molče stal, kot da bi vedel, da se za vedno poslavlja od te pokrajine.

Kmalu po tem srečanju sem zvedela, da je zbolel in da je v bolnici v Ljubljani. Od pisateljev, ki so ga obiskovali v bolnici, sem izvedela, kako hudo je bolan in da se tudi sam zaveda, da bo umrl. Umrl je januarja 1980. leta.

Predno sem se lotila tega zapisa, sem govorila z njegovim bratom, ki mi je povedal, kako je naročil, naj ga pokopljejo na pokopališču v kraju Roče, kjer sta pokopana tudi njegova starša. Vsi, ki smo ga poznali, smo z žalostjo sprejeli novico o njegovi smrti, zato ni čudno, da se nas je v mrazu in snegu veliko zbralo v njegovem rojstnem kraju, da se mu še zadnjič poklonimo, izrazimo spoštovanje in hvaležnost in da se od njega poslovimo. Takrat sem bila prvič v njegovi dolini, ki sem jo poznala samo iz literature. Ko smo v dolgi koloni vsak s svojimi mislimi molče vijugali po strmi zasneženi poti za žaro do vrha hriba, kjer je pokopališče in od koder je lep razgled v dolino, sem razmišljala, koliko ustvarjalnega duha je rodila ta majhna slovenska dežela; v mislih sem imela tudi druge ustvarjalce, ki sem jih poznala. Pot je bila dolga in zopet so mi prišle v misli Kosmačeve besede, ko je dejal: »Ta naša majhna slovenska dežela je resnično bogata in vredna ljubezni.«

Ali mi uresničujemo, spoštujemo in cenimo vse te lepe misli, razmišljanja, ki nam jih je v svojih literarnih delih in ob srečanjih z mladimi bralci polagal v srce naš primorski rojak Ciril Kosmač?

Lučka Čehovin, upokojena ravnateljica Kosovelove knjižnice v Sežani

DIVAČA NA STIČIŠČU POTI

NOVA KNJIGA KLELIJE POTOKAR

Olga Knez

»Divača na stičišču poti« je že tretja knjiga, ki jo je v zadnjih petih letih napisala prava Primorka in Kraševka s pokončno in visoko narodno zavestjo Klelija Potokar iz male vasice Kačiče Pared, na stičišču Krasa in Brkinov, kjer je bila leta 1941 tudi rojena. Knjiga obsega 440 strani in je bogata s fotografijami in dokumentarnim gradivom ter je izšla v nakladi 300 izvodov pri založbi Borovci iz Ilirske Bistrice. V začetku letošnjega leta so jo predstavili v treh krajih in sicer na domačiji s kmečkim turizmom Vrbin v Kačičah Paredu (10. januarja 2011), na turistični kmetiji Linč v Rodiku (12. januarja) in v hotelu Malovec v Divači (21. januarja). Vseh predstavitev domoznanskega dela se je udeležilo veliko obiskovalcev, ki se zanimajo za zgodovino svojih krajev. Še zlasti veliko jih je bilo na osrednjem dogodku v Divači, kjer je knjigo temeljito predstavila ravnateljica Kosovelove knjižnice v Sežani Nadja Mislej Božič.

V rodnih Kačičah je predstavitev organiziralo domače Kulturno, turistično in športno društvo Mejame, v imenu katerega se je za požrtvovalno delo avtorici zahvalil njegov predsednik Jožko Valečič, posebno zahvalo pa je izrekel tudi predsednik sežanskega območnega Združenja borcev za vrednote NOB Emil Škrl, ki je napisal spremeno besedo h knjigi. Predstavitve je povezovala domačinka Majda Koren, v kulturnem programu pa sta nastopila pevka Manja Miklavčič in harmonikar Klemen Škrlj. Po končani predstavitvi pa je Irena Iskra Miklavčič, lastnica domačije Vrbin (domačija je odprta za turizem od junija 2007) s kraškimi dobrotami in z dobro kapljico nazdravila in pogostila številne obiskovalce in ljubitelje domoznanskega gradiva.

V Rodiku je knjigo na pot pospremil domači cerkveni pevski zbor pod vodstvom dolgoletnega zborovodje Edija Raceta, ki ga lahko označimo za fenomen kraškega in tržaškega prostora, saj vodi omenjeni zbor že skoraj pol stoletja. Dolgo let je bil tudi zborovodja divaškemu pevskemu zboru, dvakrat je dirigiral združenim mešanim zborom na Taboru v Šentvidu, dirigiral je tudi v Cankarjevem domu v Ljubljani, v dvorani Vatroslava Lisinskega v Zagrebu, na božičnem koncertu v Trstu (1985) idr. Prav pod njegovim vodstvom je divaški zbor prejel številna občinska in republiška priznanja, med drugim tudi najvišje priznanje Red zaslug za narod s srebrnim vencem (1981). Edi Race je prejel tudi številne nagrade (Kosovelova nagrada Občine Sežana, Gallusovo priznanje, številna priznanja šentvitiškega Tabora, nagrado 15. april (1986) idr.)

Divaški pevski zbor z več kot 117-letno tradicijo, tokrat pod vodstvom uglednega prof. Antona Baloha, pa je zapel na predstavitvi knjige v Divači, ki jo je obogatil še godalni trio Vasič, povezovala pa Ana Godnik. Ker je bila

zadržana in ni mogla priti na predstavitev, se je opravičila ministrica RS za obrambo dr. Ljubica Jelušič.

Poudariti velja, da vlada za knjigo veliko zanima in da bo naklada (300 izvodov) kmalu pošla.

703 leta prve omembe Divače

Tako kot v prvih dveh knjigah »Kačiče na Krasu« (2005) in »Vremška dolina med Krasom in Brkini« (2008) tudi nova knjiga o Divači obravnava z veliko zavzetostjo zgodovino Divače od davne preteklosti do danes, vključuje pa tudi zgodovino širšega primorskega prostora. Prva pisna omemba Divače sega v leto 1308 v knjigah dohodkov tržaškega kapitlja. Najstarejšo omembo Divače je odkril tržaški raziskovalec krajevnih imen Pavle Merku, ki je avtorici dovolil, da je del njegove raziskave objavila tudi v knjigi Vremška dolina med Krasom in Brkini. Tako je Divača leta 2008 prav tako kot Vreme istega leta praznovala 700-letnico prve pisne omembe kraja. Tudi na naslovnici najnovejše knjige o Divači je objavljen del kodeksa tržaškega kapitlja iz leta 1310 o dohodkih in donosih kanoniških beneficijev, v katerem so omenjena imena štirih prebivalcev iz Divače (Maver, Ivan, Martin in Volkmar). Tudi sicer se je avtorica knjige med več kot 300 viri v več kot treh letih intenzivnega dela (tudi po 16 ur dnevno) zatekala v najrazličnejše državne in župnijske oziroma cerkvene arhive in muzeje, med njimi tudi v Kapitejski muzej v Trstu, v Arhiv Republike Slovenije, v Arhiv novejšje zgodovine v Ljubljani, v Pokrajinski arhiv Koper, v Goriški pokrajinski muzej v Kromberku, na Slovensko akademijo znanosti in umetnosti idr. Pomagal ji je tudi njen soprog Matija Potokar.

»Knjigo sem posvetila vsem kraškim ženam in dekletom, ki so skozi zgodovino pripomogle h kvalitetnejšemu življenju v tem našem prostoru, ki je bil reven (brez vode in s skromo zemljo). Kraške mlekarice so sredi noči, dan za dnem, vse dni v letu, v snegu, ledu, dežju, burji pešočile v Trst prodajat vse, kar se je dalo prodati (mleko in druge kmečke proizvode). Ob širjenju fašizma v kraške vasi so doživljale veliko bolečino in se borile za obstanek slovenstva. V času NOB so bile opora narodnoosvobodilnemu gibanju in tudi borke v partizanskih vrstah. Nekatere so preživele grozote fašističnih in nacističnih jetnišnic in taborišč, a žal ne vse. Bile so prosvetne delavke, poučevale so otroke slovenskega jezika, po 2. svetovni vojni so pomagale pri obnovi požgane in uničene domovine. Te pogumne kraške žene in dekleta so bile skozi vso zgodovino izredno pomembne za usodo kraškega človeka; bile so branilke slovenskega jezika in slovenstva ter borke za svobodo primorskega naroda. Zato prav njim posvečam knjigo Divača na stičišču poti,« je med drugim poudarila Potokarjeva.

Na sliki Godalni trio Vasič, v sredini avtorica monografije o Divači Klelija Potokar in povezovalka predstavitev Ana Godnik.

V knjigi, ki ima več poglavij, je avtorica s posebno pozornostjo opisala prav dogajanja med narodnoosvobodilnim bojem ter čas pred njim in po njem. Prav ženske, ki jim je v knjigi namenila posebno zahvalo, so bile vzor človečnosti, humanosti in boja za identiteto slovenskega človeka in slovenskega jezika. »Avtorica z veliko zavzetostjo in s študioznostjo obravnava zgodovino Divače od daljne preteklosti do danes, tako da jo vključuje tudi v zgodovino Primorske in širšega okolja s celotno zgodovinsko preteklostjo. Knjiga je prežeta tudi z globokimi čustvi, ki jih avtorica goji do svojega naroda, in z iskreno željo, da bi predvsem mladi spoznali, kaj so naši predniki v preteklosti pretrpeli in žrtvovali, da so na tej zemlji preživeli in ohranili narodno identiteto. Ob vsem tem množičnem upor, ki mu zgodovina pripisuje častno mesto, je zapisano tudi nečastno dejanje človeka, ki je povzročil ogromno gorjâ. V tej knjigi je resnica odkrita, čeprav bo mogoče koga prizadela. Samo resnica celi rane in brazgotine in obenem preprečuje ponavljanje podobnih tragedij danes in jutri. Avtorici za njen trud in bogat prispevek v zakladnico primorske in še posebej divaške zgodovine velja velika zahvala in priznanje!« je med drugim knjigo pospremil med bralce predsednik sežanskega območnega Združenja borcev Emil Škrl-Milko.

Trgovina s slovenskimi sužnji

Avtorica se je dotaknila tudi časov Benečanov in Karla Velikega, ko se je razvila trgovina s slovenskimi sužnji, ki so svojim gospodarjem služili kot tesarji, mizarji, peki, mesarji, krojači idr. Izdelovali so puščice, meče, pa tudi umetne izdelke iz lesa in kovine. Z njimi je smel gospodar ravnati kakor z mrtvim blagom, lahko jih je zamenjal ali prodal. Suženjstvo je bilo takrat značilno za ves slovenski živelj. Slovensko ime je tedaj pomenilo sužnja («ščavo»). Ta beseda nas je Slovence spremljala vso zgodovino, še zlasti v času fašizma. S slovenskimi sužnji se je razvila živahna kupčija. S to kupčijo so se pečali zlasti Madžari, Benečani in Grki, svoje blago pa so prodajali v Azijo, Afriko in na Špansko. Benečani so hodili v Rodik po mlade fante in može ter jih imeli za veslače na galejah. Zanimiva je listina, v kateri prepovedujeta beneški dož Peter in gradeški patriarh Bon kupčijo s sužnji. V urbarju cerkve sv. Marije v Kačičah za leto 1723 zapisano, da je cerkev dala 3 lire za odkup sužnja.

Senožeče - slovenska pomorska postojanka na kopnem

Še vedno velja rek, da je dobre pomorščake treba iskati v hribih (v zaledju). To potrjuje tudi bogato poglavje o povezavi Krasa z morjem. Prav številni Povirci in Senožejci so bili pomorščaki. Da so bile Senožeče slovenska pomorska postojanka na kopnem, priča tudi podatek, da je bilo več kot sto Senožejcev pomorščakov. Senožeče, kjer se je veliko trgovalo z lesom, so imele odlične tesarje za ladjedelništvo ter tudi svojega ministra v pomorski vladi v Trstu (Mihael Delez - pomorski kapitan, rojen 20.9.1820 v Senožecah).

Klelija Potokar - ponosna in narodno zavedna Slovenka in raziskovalka

Pa še nekaj besed o avtorici Kleliji Potokar, ponosni učiteljici, blesteči študentki, vodilni delavki v gospodarstvu in zdravstvu. Je prejemnica več nagrad in priznanj, predvsem pa ljubiteljica domačega okolja, z dušo in srcem zapisana rodni Kačičam in Krasu.

Vojno leto 1941 (ko se je rodila) in vsa nadaljnja leta vojne so v njej pustila pečat krutosti vojne, bede, lakote... Spomini na otroštvo in mladost so v njej zaznamovani z izkušnjo odhoda od doma (morala je v šolo v okoliške kraje), internatskega življenja (Tomaj, Hrpelje, Koper), vedno pa jo je vodila želja odkrivati svet in pridobivati znanja. Kot je v sklepnih misli knjige z naslovom »Klelija Potokar - neznana znanka« zapisala univ.dipl. pedagoginja Romana Derečin, je Klelija »Znanka, ki živi, dela in ustvarja med nami. Oseba, ki je v domačem in širšem okolju poznana, prepoznavna in ki v sebi nosi še veliko skritih idej in zamisli. Neznanka, ki vedno znova preseneča z novimi odkritji, podatki, informacijami, kakršnih ni odkril ali razkril še nihče. Preseneča s knjigami, ki se zapisujejo prihodnosti, za naše prihodnje rodove«.

Knjigo »Divača na stičišču poti« je mogoče kupiti v knjižnici v Sežani ali Divači kot tudi pri avtorici Kleliji Potokar (telefon 051/422-484).

Predstavitev knjige Klelije Potokar »Divača na stičišču poti«

V PETIH LETIH ŽE TRETJA KNJIGA

Nadja Mislej-Božič

Predstavljamo domoznansko delo s preišljeno izbranim naslovom **DIVAČA NA STIČIŠČU POTI** avtorice Klelije Potokar. Ustreza trem kriterijem, ki opredeljujejo domoznanstvo: avtorica iz tega prostora živi in ustvarja v tem prostoru ter piše o tem prostoru. *Knjigo, zapiše avtorica, posvečam ženam in dekletom: mlekaricam, ko je šlo za preživetje družine, in tudi borkam za obstanek slovenstva v obdobju fašizma, partizankam v narodno-osvobodilnem boju. Le nekatere od teh so preživele gro-*

zote fašističnih in nacističnih jetnišnic in taborišč, borke za svobodo primorskega naroda, ves čas branilke jezika in slovenstva. Borke tudi po drugi svetovni vojni; tiste, ki so si prizadevale obnavljati domačije, tiste, ki so se zavedale, da je treba storiti tisti več, ki presega vsakdan s stremljenjem k horizontu - vedno bolj odmikajočemu se in obljubljačemu boljšemu jutrišnjemu dnevu. Borke vse do danes.

Ena izmed teh bork je tudi Klelija Potokar.

V petih letih je pred nami že njena tretja knjiga; najprej **Kačiče na Krasu**, nato **Vremška dolina med Krasom in Brkini** in sedaj nas popelje v Divačo ter njeno ožjo in širšo okolico skozi zgodovino ter predstavi Divačo od preteklosti do danes: sprehod skozi čas in prostor. Pomika nas po časovni lestvici iz časa pred 7.500 leti, pred našim štetjem - ko je datirana na Krasu *prva človekova skupnost*, ki se je ukvarjala z ovčerejo - obdobje neolitika ali nova kamena doba, nato zasledimo *premične pastirske skupnosti*; avtorica zabeleži nabiranje soli ob obali; od srede bronaste dobe omenja *kale za napajanje živine*; dalje tedaj najbolj naseljeni Kraški rob in dejstvo, da so se *kmetovanja od staroselcev naučili* tudi Slovani.

Ste vedeli, da je bila Divača do začetka zadnje četrtine 19. stoletja ovčarska vas? Da so od leta 1771. pogosteje sadili krompir in se tako obvarovali lakote? Spoznavamo, kako so se ljudje preživljali: tudi žene so prispevale v družinski proračun tako, da so iz zaledja nosile v Trst v jerbasih vse, kar se je dalo prodati: mleko, jajca, piščance, poljske pridelke. Dekleta so največkrat odhajala kot pomočnice tržaškim družinam in v gostilnah ali kot perice. In katere možnosti za preživetje so še našli? Iz Benečije so konec 15. stoletja prevzeli kot stalno zaposlitev kmečkega prebivalstva *gojenje murv in sviloprejk*. Omenimo lahko poleg poljedelstva *sadjarstvo, vinogradništvo, gozdarstvo* in ob tem *pogozdovanje* - na začetku 20. stoletja so posadili 7.500 borovih sadik. Med načini preživetja je bilo tudi *prevoznništvo*, v sklopu tega *furmanstvo* in tudi *ledenice*, da so z ledom oskrbovali Trst in Senožeče. Omenimo še *lov, turizem* (podzemno kraljestvo je burilo radovednost in domišljijo že stoletja pred našim štetjem, v 19. stoletju pa se je pokazala potreba po hotelu za številne letovišnike). Znotraj *obrtništva* (poklici: babica, tkalec, čevljar ali šušter, zidar, kamnosek, trgovec - omenimo samo Fabianijevo muzejsko trgovino v Lokvi, ki je ponovno odprta od 22. septembra 2007

- kovač, strojar, krojač, mizar), pa *furmani* - s prevozniki so povezani forajtarji-pripregarji, žlajfarji-zavirači, kolarji ali bognarji (do začetka 2. svetovne vojne), tesarji in kovači ali podkvarji. Preberemo si lahko tudi o tihotapstvu, mitnicah (njihov zemljevid je v knjigi na str. 100), o turških vpadih, elementarnih nesrečah, kužnih boleznih.

Južna železnica Dunaj-Trst (1857) je razvoju še pospešila, saj je omogočila hitrejše premikanje ljudi (popotnikov, raziskovalcev in obiskovalcev Krasa) in prevažanje blaga ter povezovanje krajev. Ljudje so se preusmerili v živinorejo. Ob prometnih poteh so se že v srednjem veku razvili *sejmi*: konjski v Sežani, živinski v Senožečah, sejma v Povirju in Lokvi pa sta po drugi svetovni vojni prenehala.

Čas od prazgodovinskih naselbin oziroma gradišč ali kaštelirjev, antike in srednjeveškega obdobja, novega veka in z njim razcveta potovanj, odkritij in znanosti do narodnega prebujenja, obeh svetovnih vojn, povojnega časa in do danes. O jusih, jusarjih in jusarskih pravilih ter kaznih, če se slednjih ni spoštovalo. Od človeka do doma, kraške hiše kot drugače sredozemske, ki ji je bila furlanska kmečka arhitektura za zgled, z majhnimi okni in polkni ali škurami, ki so ščitila pred mrazom in vročino. S škrlami? Ja, tudi in tam, kjer so nadomestile slamnato streho in je niso prekrili korci!

Kodeks dohodkov in donosov kanoniških beneficijev častitega tržaškega kapitlja z navedbo letnice 1310 priča o *sedmih stoletjih obstoja* Divače, kar je odkril tržaški raziskovalec krajevnih imen **Pavle Merku**. Gre za prvi podatek oziroma pisni vir - dokument o Divači, ki jo Valvasor navaja v svoji XI. knjigi Slave Vojvodine Kranjske, v kateri zabeleži tudi veliki požar iz leta 1687. In Divača na vojaški specialki in drugih zemljevidih, pa njene številne stare razglednice in fotografije. Med njimi v slavje odeta železniška postaja Divača ob prihodu ce-

Na predstavitvi monografije Klelije Potokar je o njeni vsebini in o njenem pomenu spregovorila Nadja Mislej Božič, ravnateljica Kosovelove knjižnice v Sežani.

Predstavitve monografije o Divači je v Rodiku pospremil cerkveni pevski zbor pod vodstvom Edija Raceta. Obe fotografiji: Olga Knez

sarja Franca Jožefa v ta kraj. Veliko izmed teh razglednic je v domoznanski zbirki Kosovelove knjižnice. Dotakne se tudi Aleksandrink in njihove usode ter ekonomskih razlogov za izseljevanja Primork (pomanjkanje dela, številni porušeni domovi, velika revščina). In družinski priimki prebivalcev Divače iz leta 1834.

Klelija Potokar osvetli tudi kulturno življenje domačinov - od pevskega društva, bralnega društva in dramatičnega društva, pihalne godbe in tamburaškega orkestra do prosvetnih društev ter društvenih in pozneje ljudskih knjižnic. Bralno in pevsko društvo Tabor je bilo naročeno na časopise in revije: Ljubljanski zvon, Ljubljanski list, Novice, tržaško Edinost in na druge. In več kot tristo virov, navedenih na koncu vsakega poglavja: med njimi tudi informatorji, kar omogoča preglednost; navedeni so posamezniki in institucije, med knjižnicami tudi Kosovelova.

Vse napisano je inteligentno, premišljeno postavljeno v prostor. Ali, kot je zapisal indijski filozof Shiyali Ramamrita Ranganathan (1892-1972), ki ga v bibliotekarski stroki večkrat navajamo: *Prava knjiga v pravem času pravemu bralcu; varuj bralčev čas!* (pri krajsani bomo za 15-letno raziskovalno delo, za številne poti po arhivih, knjižnicah, k posameznikom, za številne dnevne in nočne ure tuhtanja, iskanja rešitev, branja, odločanja in prevzemanja odgovornosti z avtorskim podpisom). Pa še zadnje Ranganathanovo načelo: *Knjige so za uporabo!*

In ko knjigo vzamemo v roke ter jo preberemo, si odgovorimo: Kaj sem o Divači vedela/vedel pred branjem in kaj sedaj? Dozorevam strokovno in osebnostno? Vem sedaj več in to vedenje o načinu preživetja v tem prostoru lahko uporabim v svojem življenju kadarkoli. Je zapis s številnimi slikami dokumentov razširil moje obzorje?

S tem domoznanskim delom postaja slika ali podoba - sestavljenka o Divači - bolj pregledna, saj posega v številne in ne dovolj poznane, a zato temne koticke skupnega spomina, je tu in pravi: Vzemi me v naročje, v objem in me sprejmi, saj sem zapisana v tvojih genih! Vabljeni na bralno popotovanje, kjer se stikata srce in razum!

Avtorici, ki je ustvarjala delo v pooperacijskem obdobju okrevanja, pa želim, da ji uspe še veliko knjižnih podvigov z željo, da se ji na raziskovalni in ustvarjalni poti pridruži še kdo! *Tak svet*, je zapisala Ivana Žagar v pesmi »V Auschwitz«, da nam je vredno zanj trpeti!? In odlomek iz pesmi Vlaste Zafred, objavljene v *Železničarju*, 1980: *Iz teme se je izluščila postava. Razvidela sem, da je to železničar... Nisem ga videla v obraz, vendar sem videla gube, ki so se mu zarezale globoko v lice. Slišala sem njegove težke korake in čutila njegovo moč. Izmed tolikih je tudi on, prav on prispeval, da so se prižgale lučke za lučko.*

In sklep: Knjiga »Divača na stičišču poti« je spev vsem vam, ki živite tu, v tem obmejnem prostoru, ki ste tu pognali korenike in ki tu vztrajate!

Predstavljamo knjigo popularnega slavista in literarnega komparativista Boštjana Napotnika

KUHINJA ZA PRAVE MOŠKE

V Cankarjevi založbi je pred dvema mesecema izšla zanimiva in zelo uporabna knjiga z naslovom »Kuhinja za prave moške«. Napisal jo je slavist in literarni komparativist Boštjan Napotnik. Fotografije zanjo je prispeval Tomo Jeseničnik. V njej je 132 receptov, razporejenih v devet skupin. Pri njihovem izboru in nasvetih za pripravo je avtorju svetovalo tudi deset slovenskih kmetov, proizvajalcev oziroma pridelovalcev in ponudnikov hrane. Naprodaj je za 24,94 € v vseh večjih knjigarnah. Lahko jo naročite tudi po poštnem povzetju na elektronski naslov www.emka.si

Avtor knjige Boštjan Napotnik je poznan kot zlati glas Top shopa, nabrušen jezik z Radia Študent, ostro oglaševalsko pero, nabrit voditelj TV oddaje Desetka in komik, s knjigo »Kuhinja za prave moške« pa postaja popularen tudi kot vnet kulinarni raziskovalec in svetovalec, kako pripravljati hrano in pijače. Že več kot tri leta beleži svoja dognanja na blogu www.kruhinovino.com

Njegovo knjigo so označili, da je ne le uporabna in dobra zbirka receptov, ampak da je tudi privlačno napisan kuharski credo za sodobnega človeka, ki obenem ceni žlahtne kuharske in kulturne tradicije našega prostora.

In kdo je pravi moški?

Nujno je, da je odločen stvari v kuhinji vzeti v svoje roke. Pa ne samo takrat, ko se na mizo postavlja pečenka ali kadar se reže sočen stek, temveč tudi, ko se nabira bezeg, mesi kruh, svaljka močnik ali zamrzuje sladoled.

Knjiga je plod Napotnikovega dela in idej njegovih svetovalcev pri izboru 132 receptov:

Boštjan Napotnik

Kuhinja za prave moške

trziškega mlinarja in peka Mihe Krejana v poglavju **KRUHI IN KRUHKI**

avtorja knjige »Divja hrana« in nabiralca Daria Corteseja iz Guncelj pri Ljubljani v poglavju **IZ GMAJN, GOZDOV IN VRTOV**

kmetovalca v Murski šumi Vincija Ferenčaka v poglavju **ŽITA, KAŠE IN STROČNICE**

mesarja in izdelovalca najboljših kranjskih klobas v Sloveniji Ivana Podobnika iz Čeplesa pri Cerknem v poglavju **DOMAČE MESHINE**

oštirja Slavka Žagarja iz Skaručne na Gorenjskem v poglavju **PEČENKE IN DRUGO MESOVJE**

biologa, potapljača in ribogojca Leana Fonde s slovenske obale v poglavju **OKUSNE VODNE ŽIVALI**

složnih bratov vinogradnika in vinarja Aleksa Klinca ter oštirja in specialista za suhomesnate izdelke Uroša Klinca v poglavju **Z VINOM IN PIVOM**

sirarja Janija Kutina iz domačije Pri Križarjevih v Čadrgu visoko nad koriti Tolminke v poglavju **MLEČNI IN SIRNI IZDELKI**

piškotarja in izdelovalca slaščic Petra Hvastje iz Ljubljane v poglavju **SLADKARIJE.**

V svoji knjigi »Kuhinja za prave moške« je Boštjan Napotnik v uvodu med drugim tudi napisal: »... Ko sem se pred osemnajstimi leti iz študentske sobice preselil v stanovanje, ki je imelo pravo pravcato kuhinjo, je bil prvi nakup po selitvi 12-delni komplet posode iz inoksa (s steklenimi pokrovi, z ročaji, odpornimi proti visoki temperaturi, in z dvojnimi dnom) za 13.900 tolarjev, v kateri sva s cimrom scimprala marsikateri studentfutr in ki mi dobro služi še danes. Nisem hotel biti kuhar; postajal sem slavist in literarni komparativist.

Ko sem pred desetimi leti spoznal svojo ženo, se je veliko dolgih pogovorov, iskrenja oči in dotikov dogajalo ob hrani - najprej ob krožnikih, kasneje ob

piskrih in šporhetu. Veliko bolj zares in za Srečkota in Majo in Markota in Urško in Matevža in Sintijo in druge, ki jih imava rada. Ko sta se na kašice abonirala še Jon in Iza, je bilo jasno: kuhar bom, kahal bom za družino in prijatelje.«

Knjiga »Kuhinja za prave moške« ima na koncu tudi abecedno kazalo receptov z avtorjevimi poimenovanji in poudarki jedi in njihovih sestavin, priprave ter drugih znamenitosti. Začenja pa se z avtorjevim posvetilom »*Za Tino, Jona in Izo, ki pridno pojejo (skoraj) vse, kar skuham!*« in s predstavitvenimi fotografijami svojih svetovalcev. Kar bralcu takoj pove, da so njegovi napotki, kako kuhati, kolektivno delo izkušenih, pravih moških!

»Gnudi - njoki iz skute«

Izmed 132 receptov smo za bralce revije Kras izbrali iz Napotnikove knjige v poglavju »Mlečni in sirni izdelki« recept s strani 190 »Gnudi - njoki iz skute«. V predgovoru k receptu je avtor v svojem značilnem slogu in besednjaku napisal:

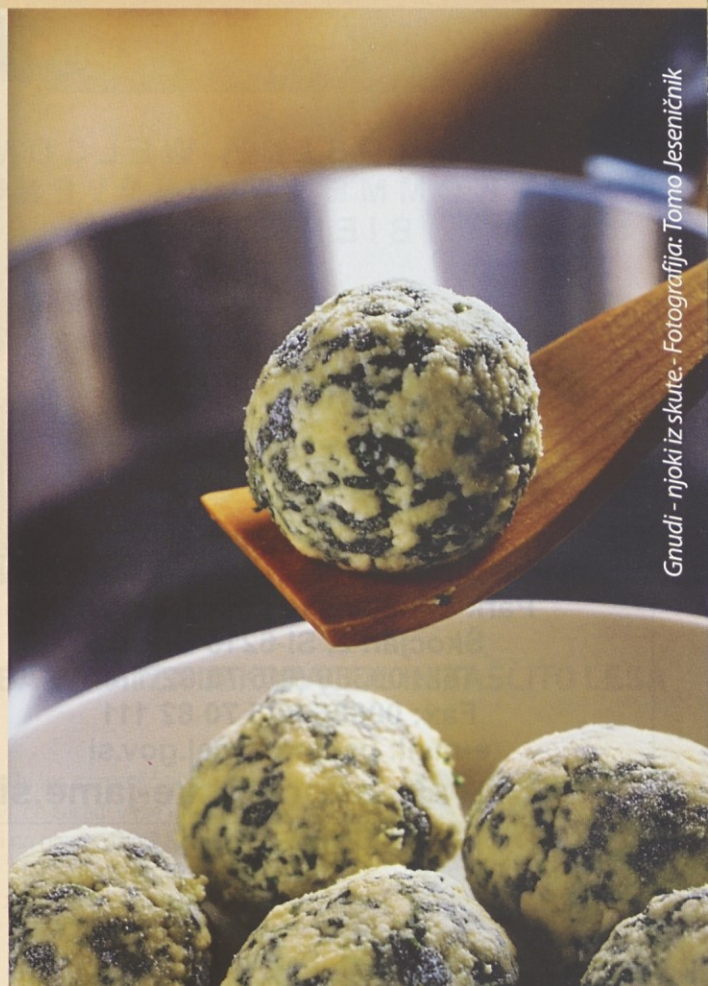
»Temle poskočnim kroglicam bi lahko rekel tudi sveta preproščina - so namreč odišavljeni skuta in špinača, ki ju veže rumenjaki. Ampak, kot se pri preprostih rečeh rado zgodi, moraš biti zelo pozoren na podrobnosti. Ključna je seveda ta, da špinačo maksimalno in popolnoma in čisto ožmeš. In da ne eksperimentiraš preveč s količinami, drugače bosta rumenjaka rekla, da ne moreta več, nakar bodo v kozici namesto fletnih krogel plavali neugledni kosmi skute in špinače. Torej, korajšno, a previdno!«

Vse, kar kuhar potrebuje za njoke za štiri osebe kot prilogo ali za solo obrok za dve osebi:

- pol kile špinače
- četrť kile suhe skute
- dva rumenjaka
- dve žlici naribanega parmezana
- sol, poper, muškadni orešček
- malo moka

Kuharski postopek:

- »Špinačo operi in ji privošči petminutno kuhanje v vodi, ki ostane na njej po pranju. Odcedi, potopi v mrzlo vodo in pusti špinačo na cedilu, da se ohladi. Ohlajeno špinačo dobro ožmi.
- Preveri še enkrat: si jo dobro ožel? Si? Okej, zdaj jo pa za vsak primer še enkrat dobro ožmi in fino sesekljaj (z nožem, nikakor ne s paličnim mešalnikom, da ne bo nastal pire).
- Skuto pretlači z vilicami, dodaj sesekljano (in ožeto) špinačo, nariban parmezan in s soljo, poprom in muškatom narahlo stepena rumenjaka. Dobro premešaj, kar z roko, da nastane kompaktna zmes, iz katere naredi kroglice velikosti rahlo odebeljenega oreha in jih povaljaj v moki.
- Kroglice posamično polagaj v slan krop in počakaj, da priplavajo na površino. To bo šlo kar hitro - nekaj minut, pa smo!
- Omaka? Lahko maslo-žajbelj-parmezan, lahko pa kroglice priložimo ob stran kakšni na žaru pečeni ribi ali čemu krepkejšemu.«

Gnudi - njoki iz skute. - Fotografija: Tomo Jeseničnik

Park Škocjanske jame, Slovenija

UNESCO
1986

OBISKI / VISITS / BESICHTIGUNG

VISITE / VISITES:

Jan. - March	10h	13h	*15h		
April, May	10h	13h	15.30h		
June - Sep.	10h	11h	12h	13h	
		14h	15h	16h	17h
Oct.	10h	13h	15.30h		
Nov., Dec.	10h	13h	*15h		

* Ob nedeljah in praznikih / Sundays and festive days / Sonntags und an Feiertagen / Solo domeniche e giorni festivi / Dimanche et jours fériés

**DOBRODOŠLI ~ WELCOME
WILLKOMMEN ~ BENVENUTI
BIENVENUE**

- 10 %

- za turistične agencije
- for tourist agencies
- für Reisebüros
- per agenzie turistiche
- pour agences de tourisme

INFORMACIJE IN REZERVACIJE / INFORMATION AND RESERVATIONS:

Park Škocjanske jame, Slovenija

Škocjan 2, SI-6215 Divača

Tel.: 00386 (0)5 70 82 110

Fax: 00386 (0)5 70 82 111

e-mail: psj.info@psj.gov.si

www.park-skocjanske-jame.si

Uredite si svet po svoje!

Z BARVAMI ZA DEKORACIJO IN ZAŠČITO LESA

Zakaj bi les samo ščitili pred zunanjiimi vplivi, če zaradi vaše kreativnosti lahko tudi na novo zaživi? Poudarite njegovo teksturo in lepoto ter ga obenem zaščitite z lazurnimi premazi BORI.
www.soncne-barve.si

HELIOS

BORI

ALUKOMEN

the vanguard of technology and design

PVC, ALU okna, vrata | *PVC, ALU windows and door*
fasade in predelne stene | *facades and interior glass walls*
kovinska pisarniška in skladiščna oprema | *metal office and warehouse equipment*
muzejske vitrine in depojska oprema | *museum (showcases) and storage equipment*
TOWERMAX avtomatizirane skladiščne enote | *TOWERMAX vertical carousel*
sistemi za drsna vrata | *sliding door systems*

ALUKOMEN d.d.
Komen 129a, 6223 Komen

www.alukomen.com
info@alukomen.com

T.: +386 (0)5 73 95 800

Instant Internet je poln presežkov.

Preizkusite ga brezplačno z modемом **HSPA+**.

USB-modem
Huawei E1820

Internet neomejeno

9 €**

Instant Internet, z najhitrejšim prenosom podatkov **HSPA+**,
bo presegel vaša pričakovanja, saj je v paketu Internet
neomejeno **USB-modem Huawei E1820** le **9 €****.

* Mobilnetovo omrežje HSPA+ omogoča teoretično hitrost prenosa podatkov do 21,6 Mb/s v smeri k uporabniku (HSDPA) in do 5,76 Mb/s v smeri od uporabnika (HSUPA). Dejansko dosežene hitrosti so manjše od teoretičnih in so odvisne od kakovosti radijskega signala, povezav in naprav. Velja princip pravične uporabe storitev prenosa podatkov, kot je opredeljeno v Splošnih pogojih uporabe. Za paket Internet neomejeno je meja za sveževjanje principa pravične uporabe 20 GB prenesenih podatkov znotraj posameznega obdobja. Po preseženju meji 20 GB v Mobilnetovem omrežju se hitrost prenosa podatkov omeji na 384 kbit/s v smeri do uporabnika in 64 kbit/s v smeri od uporabnika. Z naslednjim obračunskim obdobjem se ponovno vzpostavi običajna hitrost prenosa podatkov. Akl je zagotovljena Mobilnet, d. d.

** Akcijska ponudba velja do odprodaje zalog ob sklenitvi/podaljšanju naročniškega razmerja Mobilnet GSM/UMTS za naročniški paket Internet neomejeno za 24 mesecev, za vse, ki nimate veljavnega aneksa GSM št. 8/2005 oz. aneksa GSM št. 8/2005 Povezani ali aneksa UMTS št. 14/2005 oz. UMTS št. 14/2005 Povezani ali aneksa GSM št. 16/2009, ki mora biti samostojen oz. GSM št. 16/2009 Povezani, ki mora biti samostojen ali aneksa UMTS št. 17/2010, ki mora biti samostojen in izpolnjujete ostale pogoje.

Na Mobilnetovih prodajnih mestih vam brezplačno posodimo USB-modem in SIM-kartico z vključenim prenosom podatkov v Mobilnetovem omrežju. Za preizkus se oglasite v najbližjem Mobilnetovem prodajnem mestu. Cene vsebujejo DDV. Silke so simbolične. Mobilnet si pridržuje pravico do spremembe cen in pogojev. Več informacij o akciji je na voljo na www.mobitel.si ali v Mobilnetovem Centru za pomoč naročnikom na 041.700.700.

WWW.MOBITEL.SI

ZKB

1908 credito cooperativo del carso
zadružna kraška banka

Razliliujemo se.

www.zkb.it

ZKB:

Ulica Ricreatorio, 2 - 34151 Opčine - Trst
tel. +39.040.214 91 - faks +39.040.211 879
info@bcccarso.it - www.zkb.it